

Ured specijalnog predstavnika i koordinatora OSCE-a
za borbu protiv trgovine ljudima

MODEL SMJERNICA

**O VLADINIM MJERAMA ZA
SPREČAVANJE TRGOVINE
LJUDIMA U SVRHU RADNE
EKSPLOATACIJE U LANCIMA
SNABDIJEVANJA**

Organization for Security and
Co-operation in Europe

ISBN: 978-92-9234-473-3

Objavio Ured specijalnog predstavnika i koordinatora OSCE-a za borbu protiv trgovine ljudima

Wallnerstraße 6, 1010 Beč, Austrija

Tel.: + 43 1 51436 6664

Faks: + 43 1 51436 6299

email: info-cthb@osce.org

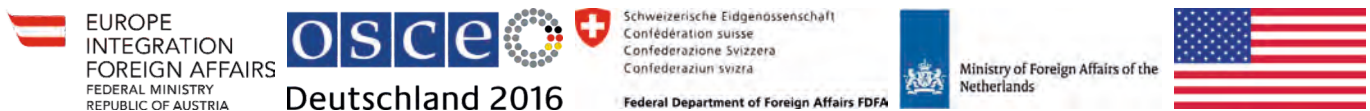
© 2018 OSCE/Ured specijalnog predstavnika i koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima

Autorsko pravo: „Sva prava zadržana. Sadržaj ove publikacije se može slobodno koristiti i kopirati za obrazovne i druge nekomercijalne potrebe pod uslovom da se na svakom umnoženom primjerku navede OSCE/Ured specijalnog predstavnika i koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima kao izvor.“

Prevod: Prevod na bosanski jezik obezbjedila Misija OSCE u BiH a na osnovu prevoda na srpski jezik dostavljenog od strane Misije OSCE u Srbiji

Dizajn: Oksana Dutka, Kijev

Citirati kao: OSCE-ov Ured specijalnog predstavnika i koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima, Model smjernica o vladinim mjerama za sprečavanje trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u lancima snabdijevanja (Beč, februar 2018)

Ova publikacija je pripremljena u okviru OSCE-ovog vanbudžetskog projekta „Sprečavanje trgovine ljudima u lancima snabdijevanja putem vladinih praksi i mjera“, koji finansiraju Austrija, Nemačka, Nizozemska, Švicarska i Sjedinjene Američke Države.

Organizacija za evropsku sigurnost i saradnju (OSCE) je panevropsko tijelo za pitanja sigurnosti sa 57 država članica na geografskom području koje se prostire od Vankuvera do Vladivostoka. Kao organizacija regionalnog karaktera prema Glavi VIII Povelje Ujedinjenih nacija, OSCE predstavlja primarni instrument za rano upozoravanje, sprečavanje sukoba, upravljanje kriznim situacijama i postkonfliktni oporavak u tom području. Njen pristup sigurnosti je jedinstven po tome što je sveobuhvatan i kooperativan: sveobuhvatan po tome što se bavi trima dimenzijama sigurnosti - ljudskom, političko-vojnom i ekonomskom/ekološkom. Prema tome, bavi se širokim spektrom pitanja sigurnosti, uključujući ljudska prava, kontrolu naoružanja, mjere za izgradnju povjerenja i sigurnosti, nacionalne manjine, demokratizaciju, strategije rada policije, borbu protiv terorizma i ekonomske i ekološke aktivnosti.

DRŽAVE ČLANICE: Albanija | Andora | Armenija | Austrija | Azerbejdžan | Bjelorusija | Belgija | Bosna i Hercegovina | Bugarska | Kanada | Hrvatska | Kipar | Republika Češka | Danska | Estonija | Finska | Francuska | Gruzija | Njemačka | Grčka | Vatikan | Mađarska | Island | Irska | Italija | Kazahstan | Kirgistan | Latvija | Lihtenštajn | Litvanija | Luksemburg | Sjeverna Makedonija | Malta | Moldavija | Monako | Mongolija | Crna Gora | Nizozemska | Norveška | Poljska | Portugal | Rumunija | Ruska Federacija | San Marino | Srbija | Slovačka | Slovenija | Španija | Švedska | Švicarska | Tadžikistan | Turska | Turkmenistan | Ukrajina | Ujedinjeno Kraljevstvo | Sjedinjene Američke Države | Uzbekistan

AZIJSKI PARTNERI ZA SARADNJU: Afganistan | Australija | Japan | Republika Koreja | Tajland

MEDITERANSKI PARTNERI ZA SARADNJU: Alžir | Egipat | Izrael | Jordan | Maroko | Tunis

Materijali u ovoj publikaciji su namijenjeni samo za potrebe općeg informisanja i predstavljeni su „onakvi kakvi jesu“, bez bilo kakvih garancija, uključujući prikladnost za bilo koju namjenu. OSCE naročito ne daje nikakve garancije u pogledu tačnosti ili potpunosti informacija u ovoj publikaciji. Stavovi, nalazi, tumačenja i zaključci izraženi u ovoj publikaciji pripadaju autoru ili autorima i ne predstavljaju nužno zvanični stav OSCE-a i/ili njegovih država članica. U mjeri u kojoj je to dozvoljeno zakonom, OSCE ne prihvata nikakvu odgovornost za bilo kakve nastale ili pretrpljene gubitke, štete, odgovornosti ili troškove koji mogu da nastanu kao rezultat korištenja informacija sadržanih u ovoj publikaciji ili u vezi sa tim.

MODEL **SMJERNICA** **O VLADINIM MJERAMA ZA** **SPREČAVANJE TRGOVINE** **LJUDIMA U SVRHU RADNE** **EKSPLOATACIJE U LANCIMA** **SNABDIJEVANJA**

Sadržaj

Predgovor	5
Spisak akronima	6
Pojmovnik	7
Rezime	9
a. Opće informacije	9
b. Pregled i nalazi	10
c. Ciljna publika i provođenje	11
Uvod	12
a. Svrha	13
b. Međunarodni i nacionalni kontekst	13
c. Metodologija	15
Opće informacije	16
a. Trenutni izazovi i problemi	16
1. Rizici u javnoj nabavci	17
2. Rizici prilikom zapošljavanja	18
3. Rizici u pogledu transparentnosti u lancima snabdijevanja	19
b. Mandati, obaveze i objelodanjivanja	20
1. Obaveze država i privrednih društava u pogledu ljudskih prava	20
2. Odgovornost pravnog lica i objelodanjivanje informacija	22
Smjernice	24
a. Koraci uključeni u javne nabavke	24
1. Faza planiranja	24
2. Faza nabavke	25
3. Provođenje i praćenje	25
b. Politike javnih nabavki, posebne smjernice	25
1. Preporuka br. 1: Preduzeti akciju tokom planiranja i provesti procjene rizika	25
2. Preporuka br. 2: Postaviti standarde tokom dodjele ugovora kojima se upravljaju i ublažavaju rizici od trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u lancima snabdijevanja javnih organa	27
3. Preporuka br. 3: Procijeniti kapacitet dobavljača za ispunjavanje standarda	29
4. Preporuka br. 4: Dogovoriti se o procesu u kojem dobavljači ispunjavaju standarde i pokreću stalna poboljšanja putem detaljne analize ljudskih prava (human rights due diligence)	30
5. Preporuka br. 5: Uspostaviti mehanizme izvršenja i korektivne mjere	32

c. Povećana transparentnost u lancima snabdijevanja	34
1. Preporuka br. 1: Kreirati obaveze u pogledu praktične politike i dogovoriti se o definicijama.....	35
2. Preporuka br. 2: Definirati sadržaj i obim objelodanih informacija i potrebne korektivne mjere u zakonodavstvu	36
3. Preporuka br. 3: Pratiti usklađenost sa propisima	37
4. Preporuka br. 4: Podstaknuti poštivanje propisa i preduzeti izvršne radnje u slučaju nepoštivanja propisa protiv sistemskih prekršilaca i kada nema pravnog lijeka.....	38
5. Preporuka br. 5: Izmjeriti napredak i analizirati kvalitet izvještavanja i objelodanjivanja informacija	39
d. Pošteno i etičko zapošljavanje i zaštita tržišta rada	40
1. Preporuka br. 1: Ojačati upravu za rad i inspekciju rada.....	42
2. Preporuka br. 2: Pratiti i regulirati rad agencija za zapošljavanje i rješavati kršenja propisa.....	44
Predložene strategije i razmatranja za usvajanje i primjenu preporuka navedenih u smjernicama	47
a. Kontekst preporuka	48
b. Preporuke za provođenje politika javnih nabavki radi sprečavanja trgovine ljudima i radne eksploatacije u lancima snabdijevanja i promovisanje poštenog i etičkog procesa zapošljavanja za regionalnu akciju na nivou OSCE-a i na nacionalnom nivou	49
c. Preporuke za provođenje propisa o transparentnosti radi sprečavanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u lancima snabdijevanja	50
d. Prijedlog za preporuke o vremenskom okviru i organizaciji prioriteta, potrebnim resursima i načinima povećanja vidljivosti Modela smjernica i Plana provođenja	51
Aneks:	53
Model zakona i odredbi	53
1. Javna nabavka: Kriterijumi za dodjelu govora	53
2. Praćenje i provođenje, model odredbe	58
3. Izvršenje i pravna zaštita, model odredbe	60
4. Transparentnost u lancima snabdijevanja, model odredbe	60
Drugi alati i resursi	62
1. Model zakona UNICITRAL.....	62
2. Rukovodeća načela UN-a o poslovanju i ljudskim pravima.....	63
3. Direktiva 2014/24/EU Evropskog parlamenta i Vijeća o javnoj nabavci i stavljanju van snage Direktive 2004/18/EZ200.....	64
4. Protokol iz 2014. godine uz Konvenciju MOR-a br. 29 o prinudnom radu iz 1930. godine	65
5. Konvencija Međunarodne organizacije rada broj 94 o radnim klauzulama javnih ugovora.....	67
Bibliografija	68

Predgovor

Svrha ovog modela smjernica je da pruži praktičan instrument koji će pomoći državama članicama OSCE-a i državama partnerima za saradnju da primjene konkretne mjere za sprečavanje trgovine ljudima u lancima snabdijevanja. Smjernice navode na koji način države mogu da primjene zakone i politike kojima se promoviše transparentnost kako bi osigurale da u lancima javnog snabdijevanja ne bude radne snage koja je predmet trgovine ljudima, te kojima se promoviše pošteno i etičko zapošljavanje radnika.

Trgovina ljudima se nažalost može pronaći u proizvodnji robe koju kupujemo i u pružanju usluga koje koristimo. Vlade i preduzeća imaju odgovornost da urade svoj dio posla da bi spriječili trgovinu ljudima. Organi nadležni za javne nabavke, rad i druga pitanja sve više prepoznaju potrebu za uključivanjem socijalnih uslova radi sprečavanja izrabljivačkog i prinudnog rada u ugovorima o nabavci robe ili usluga i radi sprečavanja prevarnih praksi zapošljavanja.

Tokom prethodne decenije, Organizacija za evropsku sigurnost i saradnju (OSCE) i moj Ured specijalnog predstavnika i koordinatora OSCE-a za borbu protiv trgovine ljudima (OSR/CTHB) uložili su napore u poboljšanje razumijevanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije i mjera koje su potrebne za rješavanje i sprečavanje te pojave. OSCE je usvojio nekoliko ministarskih odluka o trgovini ljudima kojima se države članice pozivaju da razviju ciljne politike prevencije. One uključuju maksimalno iskorištavanje sredstava uloženi u javne nabavke i osiguranje transparentnosti u lancima snabdijevanja, unapređenje saradnje između vlada, preduzeća, civilnog društva i međunarodnih organizacija, kao i obezbjeđivanje da mi u OSCE-u radimo ono što je neophodno da spriječimo da trgovina ljudima uđe u lance snabdijevanja naše organizacije.

Vlade se obraćaju mom Uredu kako bismo im pružili pomoć u ispunjenju obaveza koje su preuzele u okviru OSCE-a u vezi sa borbom protiv trgovine ljudima, između ostalog i putem programskog rada. Tokom 2016. i 2017. godine moj Ured je proveo projekat „**Sprečavanje trgovine ljudima u lancima snabdijevanja putem vladinih praksi i mjera**“.

U septembru 2016. godine, uz velikodušnu podršku Austrije, Njemačke, Nizozemske, Švicarske i Sjedinjenih Američkih Država, Ured je pokrenuo projekat u Berlinu, zajedno sa prvom radionicom. U okviru projekta organizovan je niz događaja u Astani, Ženevi, Londonu, Stokholmu i Beču, takođe u saradnji sa CBSS-om, MOR-om, Ministarstvom vanjskih poslova Švedske i Ministarstvom unutrašnjih poslova Ujedinjenog Kraljevstva, u cilju podizanja svijesti, izgradnje kapaciteta i razmjene praksi sprečavanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u lancima snabdijevanja. Više od 350 eksperata za pitanja trgovine ljudima i javne nabavke iz 50 država članica OSCE-a i dvije države partnera za saradnju, kao i međunarodnih eksperata, podijelili su svoja iskustva, identifikovali izazove i perspektivne prakse i razgovarali o tendencijama i mogućnostima. Ovaj model smjernica je rezultat tih događaja. Na osnovu doprinosa prikupljenih sa ovih različitih skupova sa zainteresovanim stranama u čitavom regionu OSCE-a i šire, kao i na osnovu istraživanja prakse, ovaj dokument sadrži kratak pregled i preporuke o tome kako se trgovina ljudima može spriječiti. Sadrži i relevantni model zakona i odredbi za države članice, kao i predložene strategije i razmatranja o njihovom provođenju.

Zahvalna sam svim učesnicima radionica koji su velikodušno posvetili svoje vrijeme i dali svoju stručnost, kao i onima koji su doprinijeli pisanju i stručnom pregledu ovog dokumenta, posebno našim glavnim ekspertima i partnerima, uključujući CBSS i MOR. Nadam se da će ovaj dokument poslužiti kao vodič državama članicama, državama partnerima za saradnju i drugim praktičarima u usvajanju i primjeni konkretnih mjera za bolje sprečavanje trgovine ljudima. Konačno, nastaviću da radim na podizanju vidljivosti ovih pitanja na političkom nivou, između ostalog i kroz posjete zemljama. Ja i moj Ured smo spremni da dalje saradujemo sa državama članicama i državama partnerima za saradnju, kao i sa drugim partnerima, na povećanju kapaciteta potrebnih za primjenu ovog modela smjernica, između ostalog i kroz tehničku pomoć, izgradnju kapaciteta, izgradnju znanja, kao i kroz događaje i projekte.

Ambasadorka Madina Jarbusinova
Specijalna predstavnica i koordinatorica OSCE-a
za borbu protiv trgovine ljudima

Spisak akronima

BDP	Bruto domaći proizvod	MNP	Multinacionalna preduzeća
BHRE	Istraživačka grupa za poslovanje, ljudska prava i zaštitu životne sredine	MoR	Memorandum o razumijevanju
CBSS	Vijeće baltičkih država	MOR	Međunarodna organizacija rada
CDDH	Koordinacioni odbor za ljudska prava Vijeća Evrope	MSP	Mala i srednja preduzeća
CETS	Serija ugovora Vijeća Evrope	NAP	Nacionalni akcioni planovi
CGZ	Carinska i granična zaštita	NKT	Nacionalna kontakt tačka
CIPS	Ovlašteni institut za nabavku i snabdijevanje	NVO	Nevladina organizacija
CTSCA	Zakon o transparentnosti u lancima snabdijevanja u Kaliforniji	OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
DILJP	Danski institut za ljudska prava	OJN	Održive javne nabavke
ESLJP	Evropski sud za ljudska prava	OSCE	Organizacija za evropsku sigurnost i saradnju
ETI	Inicijativa za etičku trgovinu	OSR/CTHB	Ured specijalnog predstavnika i koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima
EU	Evropska unija	PS OSCE-a	Parlamentarna skupština Organizacije za evropsku sigurnost i saradnju
FAR	Federalna uredba o nabavkama SAD-a	RLI	Inicijativa za odgovoran rad
FRA	Agencija za osnovna prava Evropske unije	SAD	Sjedinjene Američke Države
GLAA	Služba za pitanja posredovanja u zapošljavanju i kršenja radnih prava	Smjernice za MNP	Smjernice za multinacionalna preduzeća
GPA	Sporazum o vladinim nabavkama Svjetske trgovinske organizacije	SOMO	Centar za istraživanje multinacionalnih korporacija
GRETA	Grupa eksperata Vijeća Evrope za suzbijanje trgovine ljudima	THB/LE	Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije
HEUNI	Evropski institut za prevenciju kriminala i kontrolu, povezan sa Ujedinjenim nacijama	TVPRA	Zakon o obnavljanju ovlaštenja za zaštitu žrtava trgovine ljudima
ICAR	Međunarodni okrugli sto o korporativnoj odgovornosti	UK	Ujedinjeno Kraljevstvo
ICCR	Međuvjerski centar za korporativnu odgovornost	UN	Ujedinjene nacije
IFC	Međunarodna finansijska korporacija	UNCAC	Konvencija Ujedinjenih nacija protiv korupcije
IHRB	Institut za ljudska prava i poslovanje	UNCITRAL	Komisija Ujedinjenih nacija za međunarodno trgovinsko pravo
IOM	Međunarodna organizacija za migracije	UNCRC	Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta
IRIS	Sistem integriteta u međunarodnom zapošljavanju	UNEP	Program Ujedinjenih nacija za životnu sredinu
LE	Radna eksploatacija	UNGP	Rukovodeća načela Ujedinjenih nacija
MEAT	Ekonomski najpovoljnija ponuda	UNODC	Ured UN-a za pitanja droge i kriminala
		UNTOC	Konvencija Ujedinjenih nacija o transnacionalnom organizovanom kriminalu
		VE	Vijeće Evrope
		ZMR	Zakon o modernom ropstvu

Pojmovnik

Korporativna društvena odgovornost (KDO): program ili metod u kojem preduzeća uzimaju u obzir uticaj svojih aktivnosti na društvo i potvrđuju svoja načela i vrijednosti kako u svojim internim procesima tako i u svojoj interakciji sa drugim akterima.¹ Provjerljiva posvećenost preduzeća da posluje na ekonomičan, socijalno i ekološki održiv način, koji je transparentan i sve više zadovoljavajući za zainteresovane strane.²

Prinudni ili obavezan rad: „svaki rad ili usluga iznuđeni od neke osobe pod prijetnjom bilo kakve kazne i koje navedena osoba nije ponudila dobrovoljno.“³

Radna eksploatacija: termin „radna eksploatacija“ nije definisan u međunarodnom pravu, ali se termin „trgovina ljudima radi radne eksploatacije“ shvata kao trgovina ljudima u svrhu prinudnog rada ili usluga, ropstva ili praksi sličnih ropstvu i ropskog položaja (servitut), kao u drugih oblika ekonomske eksploatacije koji mogu da budu pokazatelji ili rezultat takvih praksi⁴. Pored toga, Agencija za osnovna prava EU je definisala termin „teška radna eksploatacija“ kao „sve oblike eksploatacije koji predstavljaju krivično djelo prema zakonodavstvu države članice u kojoj se eksploatacija dešava“⁵. Treba imati na umu da se termin „radna eksploatacija“ ponekad koristi i za širok spektar kršenja radnih standarda ili zakona koji su ispod nivoa krivičnog djela ili trgovine ljudima, kao što je krađa zarada i određene vrste opasnih uslova rada i neetičnih praksi zapošljavanja.

Javna nabavka: kupovina roba i usluga u javnom sektoru koji su potrebni za obavljanje njegovih funkcija. Sastoji se od tri glavne faze: planiranje nabavke, proces nabavke i provođenje i upravljanje.⁶

Lanac snabdijevanja: „[...] mreža organizacija koje saraduju na tome da pretvore sirovine u gotovu robu i usluge za potrošače“ i „[...] protok materijala koji niz organizacija prerađuju, prevoze i na drugi način transformišu u proizvode veće vrijednosti“.⁷

Globalni lanci snabdijevanja: prekogranična organizacija aktivnosti potrebnih za proizvodnju roba i usluga i njihovo dovođenje do potrošača kroz razne faze razvoja, proizvodnje i isporuke. Ova definicija obuhvata strane direktne investicije (SDI) od strane multinacionalnih preduzeća (MNP) u podređena društva u 100% vlasništvu ili u zajedničkim ulaganjima u kojima MNP ima direktnu odgovornost za radni odnos. Takođe uključuje model međunarodne nabavke (international sourcing) u kojoj je angažovanje vodećih firmi definisano uslovima i odredbama ugovornih ili ponekad prešutnih dogovora sa njihovim snabdijevачima i podugovornim firmama za određenu robu, materijale i usluge.⁸

Lanac vrijednosti: „Lanac vrijednosti preduzeća obuhvata aktivnosti kojima se ulazni materijal pretvara u izlazni proizvod dodavanjem vrijednosti. On obuhvata subjekte sa kojima preduzeće ima direktan ili indirektan poslovni odnos i koji a) snabdijevaju proizvodima ili uslugama koji doprinose sopstvenim proizvodima ili uslugama preduzeća [obično poznat kao „lanac snabdijevanja“] ili b) primaju proizvode ili usluge od preduzeća [obično poznat kao „proizvodni lanac“]“.⁹

Održiva javna nabavka (OJN): „proces kojim javne organizacije ispunjavaju svoje potrebe za robom, uslugama, radovima i komunalnim uslugama na način kojim se ostvaruje vrijednost za novac na osnovu cijelog životnog ciklusa u smislu stvaranja koristi ne samo za organizaciju, nego i za društvo i ekonomiju, uz znatno smanjenje negativnih uticaja na životnu sredinu.

1 (ILO Governing Body GB. 295/MNE/2/1, 295th Session, Geneva, March 2006)

2 (OSCE, Situation Analysis on Corporate Social Responsibility in Albania: Current Practices and Challenges of Extractive Industries, Albania: OSCE, 2013)

3 U članu 2. Konvencije MOR-a br. 29 o prinudnom radu iz 1930. godine navodi se: „svaki rad ili usluga iznuđeni od neke osobe pod prijetnjom bilo kakve kazne i koje navedena osoba nije ponudila dobrovoljno“.

4 EU-ILO. "Operational indicators of trafficking in human beings." ILO. March 2009. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_105023.pdf

5 "Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union." FRA. March 2016. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <http://fra.europa.eu/en/publication/2015/severe-labour-exploitation-workers-moving-within-or-european-union>.

6 Public Procurement and Human Rights, A Survey of Twenty Jurisdictions, July 2016, International Rights Lab on Public Procurement and Human Rights; and the Swedish National Agency for Public Procurement

7 (OECD, Supply Chains and the OECD Guidelines for Multinational Enterprises: BSR Discussion Paper on Responsible Supply Chain Management, (France: OECD, 2010))

8 "ILC.105/IV Decent Work in Global Supply Chains." ILO. 2016. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_468097.pdf.

9 "Children's rights and business principles." UNICEF. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <https://www.unicef.org/csr/47.htm>

Održiva nabavka treba da uzme u obzir ekološke, socijalne i ekonomske posljedice: dizajna, upotrebe neobnovljivog materijala, načina proizvodnje, logistike, pružanja usluga, upotrebe, operacije, održavanja, ponovne upotrebe, mogućnosti recikliranja, odlaganja i mogućnosti dobavljača da rješavaju ove posljedice u lancu snabdijevanja¹⁰.

Trgovina ljudima (takođe „trgovina osobama“, „trgovina ljudskim bićima“ ili TLJ):

(a) „vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica, putem prijetnje silom ili upotrebom sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlaštenja ili teškog položaja ili davanja ili primanja novca ili koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, u cilju eksploatacije. Eksploatacija obuhvata, kao minimum, eksploataciju prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualne eksploatacije, prinudni rad ili službu, ropstvo ili odnos sličan ropstvu, servitut ili uklanjanje organa; (b) pristanak žrtve trgovine ljudskim bićima na namjeravanu eksploataciju navedenu u stavu (a) ovog člana je bez značaja u slučajevima u kojima je korišteno bilo koje sredstvo navedeno u stavu (a); (c) vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje ili primanje djeteta za svrhe eksploatacije smatra se „trgovinom ljudskim bićima“ čak i ako ne obuhvata bilo koje od sredstava navedenih u stavu (a) ovog člana; (d) “dijete” je bilo koja osoba mlađa od 18 godina.¹¹

10 (UNEP, The Sustainable Public Procurement Programme of the 10-Year Framework of Programmes (10YFP SPP Programme): Principles of Sustainable Public Procurement, 2015).

11 Protokol Ujedinjenih nacija za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i djecom koji dopunjuje Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala („Protokol iz Palerma“)

Rezime

a. Opće informacije

Trgovina ljudima predstavlja kršenje ljudskih prava i unosan zločin koji se može naći u proizvodnji robe i pružanju usluga koje koristimo. Današnju globalizovanu ekonomiju karakterišu složeni lanci snabdijevanja robom, materijalima i radnom snagom iz cijelog svijeta. Kupcima i potrošačima može biti teško da budu sigurni da roba ili usluge koje kupuju ili nabavljaju nisu proizvedeni korištenjem radne snage koja je predmet trgovine ljudima. Prema tome, problem trgovine ljudima u lancima snabdijevanja treba hitno rješavati.

Nedavni izvještaj Međunarodne konfederacije sindikata (MKS) ukazuje na to da samo 50 kompanija sa zajedničkim prihodom od 3,4 biliona USD mogu da imaju skrivenu radnu snagu od 116 miliona ljudi u globalnim lancima snabdijevanja. Naime, u izvještaju se kaže da „globalni lanci snabdijevanja 50 kompanija zapošljavaju samo 6 % ljudi koji su u direktnom radnom odnosu, a oslanjaju se na skrivenu radnu snagu od 94 %“.¹² Dakle, iako je ekonomska moć ovih kompanija zapanjujuća, potencijal za kršenje radnih prava u vidu skrivene radne snage takođe je veoma velik. MOR procjenjuje da se najmanje 150 milijardi USD profita ostvaruje korištenjem prinudnog rada, dvije trećine (99 milijardi USD) korištenjem komercijalne seksualne eksploatacije, a još 51 milijarda USD je rezultat prinudne ekonomske eksploatacije, uključujući rad u domaćinstvu, poljoprivredi i drugim privrednim djelatnostima.¹³

„Član 3. stav a) Protokola za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima definiše trgovinu ljudskim bićima kao „vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica, putem prijetnje silom ili upotrebom sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlaštenja ili teškog položaja ili davanja ili primanja novca ili koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, u cilju eksploatacije. Eksploatacija obuhvata, kao minimum, eksploataciju prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualne eksploatacije, prinudni rad ili službu, ropstvo ili odnos sličan ropstvu, servitut ili uklanjanje organa.“

**Ured UN-a za pitanja droge i kriminala (UNODC)*

Postoji jasno shvatanje da poslovne organizacije, kao i vlade, imaju odgovornosti u oblasti ljudskih prava. Značajan razvoj globalnog pokreta protiv trgovine ljudima, prinudnog rada i modernog ropstva pružio je dalji podsticaj za rješavanje najgorih oblika eksploatacije u poslovnim lancima snabdijevanja. Ovi rizici mogu da budu prisutni i u robama koje preduzeća isporučuju javnim organima i u uslugama koje im pružaju. Organi za javne nabavke takođe prepoznaju potrebu za uključivanjem socijalnih uslova, u skladu sa društvenim očekivanjima, u ugovore sa prodavcima roba i usluga. Ovakvim mjerama se proširuje tradicionalni pristup „vrijednost za novac“ i prepoznaje se da od preduzeća koja isporučuju robu i pružaju usluge javnim organima, koristeći sredstva poreskih obveznika, treba očekivati da u svom radu podržavaju vrijednosti koje se odnose na ljudska prava. Međutim, kao što je sažeto predstavljeno u ovoj publikaciji, povezivanje takvih društvenih očekivanja sa procesima javnih nabavki je složeno i razlikuje se u različitim državama članicama OSCE-a.

Tokom prethodne decenije, Organizacija za evropsku sigurnost i saradnju (OSCE) i njen Ured specijalnog predstavnika i koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima je preuzela važnu vodeću ulogu u poboljšanju razumijevanja trgovine ljudima radi radne eksploatacije i mjera koje su potrebne za djelotvornije sprečavanje ove pojave i borbu protiv nje. OSCE je usvojio nekoliko ministarskih odluka usredsređenih na ove aspekte trgovine ljudima, koje uključuju **Dodatak OSCE-ovom Akcionom planu za borbu protiv trgovine ljudima: deceniju kasnije** iz 2013. godine i obaveze koje se odnose na nabavke za države članice, kao i za OSCE-ove izvršne strukture. Vlade se obraćaju Uredu kako bi im se pružila pomoć u ispunjenju političkih obaveza koje su preuzele u okviru OSCE-a u vezi sa borbom protiv trgovine ljudima. Ured je realizovao niz projekata kao jedan od načina da pruži tu pomoć.

12 "New ITUC report exposes hidden workforce of 116 million in global supply chains of fifty companies." International Trade Union Confederation (ITUC) . January 18, 2016. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <https://www.ituc-csi.org/new-ituc-report-exposes-hidden>.

13 "Profits and Poverty: The Economics of Forced Labour." ILO. May 20, 2014. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: http://www.ilo.org/global/publications/ilo-bookstore/order-online/books/WCMS_243391/lang--en/index.htm

Ured je razvio ciljani projekat čija je svrha da državama članicama obezbijedi praktične instrumente za usvajanje konkretnih mjera za sprečavanje trgovine ljudima u lancima snabdijevanja, kao i za izgradnju njihovih kapaciteta za provođenje tih mjera. Tokom 2016. i 2017. godine, OSCE je realizovao projekat „*Sprečavanje trgovine ljudima u lancima snabdijevanja putem vladinih praksi i mjera*“ u okviru kojeg je održao konferencije, konsultacije i radionice sa više zainteresovanih strana radi podizanja svijesti, izgradnje kapaciteta, razmjene prakse i razvoja ovih smjernica za države članice, poslovne lidere i druge zagovarače, s ciljem sprečavanja trgovine ljudima radi radne eksploatacije u lancima snabdijevanja.

Oslanjajući se na podatke prikupljene kroz ove različite aktivnosti i dodatna istraživanja, ovaj dokument sadrži kratak pregled toga kako se trgovina ljudima radi radne eksploatacije može spriječiti pravednim i etičkim zapošljavanjem, reformom javnih nabavki i većom transparentnošću u lancima snabdijevanja. Dokument sadrži relevantne modele zakona i odredbi za države članice OSCE-a, kao i preporuke o strategijama za provođenje tih mjera. Svrha smjernica je da pomognu državama članicama OSCE-a i državama partnerima za saradnju u razvoju i primjeni odgovarajućeg pravnog i političkog okvira za rješavanje problema trgovine ljudima i prinudnog rada u lancima snabdijevanja putem vladinih mjera, sa naglaskom na praksama javnih nabavki i transparentnosti. Predstavljeni model smjernica sadrži model zakona, uključujući model odredbi koje se odnose na javne nabavke, etičko zapošljavanje, praćenje i evaluaciju, izvršenje i transparentnost lanca snabdijevanja, a koje koriste i mogu koristiti države članice OSCE-a. Dodatni relevantni resursi takođe se nalaze u aneksu.

b. Pregled i nalazi

U ovom dokumentu se razrađuju smjernice za države članice kako bi se suočile sa početnim izazovima u:

- bavljenju pitanjima trgovine ljudima i radne eksploatacije u lancima snabdijevanja u politikama javnih nabavki;
- povećanju transparentnosti u lancima snabdijevanja;
- zaštiti prava radnika i unapređivanju poštenog i etičkog zapošljavanja.

Za svaku oblast koju obrađuje, dokument sadrži rezime pitanja o zajedničkoj politici, pruža operativne smjernice za rješavanje problema na nacionalnom nivou i nudi sljedeće posebne smjernice i preporuke za postizanje tih ciljeva.

- **Politike planiranja javnih nabavki, posebne smjernice (Poglavlje 3b):** U svakom od sljedećih koraka, dokument objašnjava kako države članice intervensišu i unaprijeđuju ljudska prava u lancima snabdijevanja:
 - planiranje;
 - faza nabavke;
 - provođenje i praćenje.
- **Povećana transparentnost u lancima snabdijevanja (Poglavlje 3c):** Navode se očekivanja od preduzeća i podsticaji za preduzeća koje države članice mogu da primjene:
 - propisivanje obaveze za preduzeća da usvoje politiku sprečavanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije;
 - specifikacije kriterija u pogledu sadržaja i objavljivanja politike preduzeća za sprečavanje trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije;
 - razmatranje mehanizama za praćenje poštivanja propisa i podsticanja poštivanja propisa putem nagrađivanja;
 - izricanje kazni za kršenje propisa i propisivanje obaveze davanja odštete žrtvama;
 - uključivanje objelodanjenih informacija u proces odlučivanja u vezi sa kupovinom robe.

- **Pošteno i etičko zapošljavanje i zaštita na tržištu rada (Poglavlje 3d):** Identifikuju se najnovije prakse i daju smjernice:
 - cjelokupni pristupi zapošljavanju treba da budu vođeni međunarodno prihvaćenim standardima ljudskih prava i rada, uključujući, između ostalog, osnovne konvencije MOR-a koje obuhvataju slobodu udruživanja i kolektivno pregovaranje, zabranu diskriminacije u zanimanju i zapošljavanju, eliminaciju dječijeg rada, prinudnog rada.¹⁴;
 - upravu za rad i inspekciju rada treba ojačati putem inovativnih mehanizama za zaštitu prava radnika;
 - treba unaprijediti pošteno i etičko zapošljavanje kroz regulisanje i praćenje agencija za zapošljavanje, ugovarača i podugovarača koji su u privatnom vlasništvu ili u vlasništvu trećih lica;
 - treba identifikovati i suzbiti nelegalne prakse zapošljavanja, posebno u slučajevima kada se radnicima naplaćuju naknade ili se od njih traže druge vrste plaćanja da bi obezbijedili zaposlenje.

Dokument završava opisom strategija provođenja datih smjernica, uključujući praćenje i djelotvorne propise kao ključne taktike koje države mogu da primjene. Predložene strategije i razmatranja sadrže niz preporučenih aktivnosti i mjera koje se mogu pokrenuti na nacionalnom nivou.

c. Ciljna publika i provođenje

Ovaj dokument je namijenjen prvenstveno vladama država članica OSCE-a i država partnera za saradnju, uključujući kreatore politika, kao što su nacionalni koordinatori za borbu protiv trgovine ljudima i ekvivalentne strukture, zakonodavci i službenici i organi za javne nabavke, kao i inspektori rada, sudije, tužioci, carinski službenici i službenici na granicama. Drugi red ciljne publike ovog dokumenta obuhvata ostale partnere i zainteresovane strane u regionu OSCE-a, kao što su međunarodne organizacije, nevladine organizacije, istraživački centri, akademska javnost i istraživačke institucije, privatni sektor, sindikati, socijalni radnici, nastavno osoblje, medicinsko osoblje i drugi pružaoci usluga, novinari, aktivisti za ljudska prava i oni koji su odgovorni za nabavke u bilo kojoj organizaciji. Nadamo se da će se smjernice ponuđene u ovom dokumentu pokazati korisnim vladama i drugim zainteresovanim stranama kao dopuna i jačanje djelotvornih mjera čija je svrha pomoć u eliminisanju prinudnog rada i trgovine ljudima u oblastima njihove nadležnosti.

¹⁴ "About the Declaration." ILO. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <http://www.ilo.org/declaration/thedeclaration/lang--en/index.htm>

Uvod

Svrha informacija i modela smjernica predstavljenih u ovom dokumentu je da pomognu državama članicama OSCE-a i državama partnerima za saradnju u razvoju i primjeni odgovarajućeg pravnog i političkog okvira za rješavanje problema trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u vladinim i korporativnim lancima snabdijevanja, uključujući relevantne obaveze preuzete u okviru OSCE-a u vezi sa suzbijanjem trgovine ljudima. Opći cilj je unaprijeđenje harmonizacije regulatornih praksi u svim jurisdikcijama, jer se relevantni zakoni i politike razvijaju u dodatnim zemljama. Ovo takođe može da umanjí opterećenje za preduzeća koja se moraju pridržavati različitih zakona u različitim zemljama i da podstakne dalje poštivanje zakona. U izvještaju se naglašavaju vladine mjere koje se odnose na javne nabavke i promovíše transparentnost u lancima snabdijevanja i odgovorno, pošteno i etično zapošljavanje radnika.

Tokom prethodne decenije, OSCE i njegov Ured specijalnog predstavnika i koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima je preuzeo važnu vodeću ulogu u jačanju svijesti o radnim dimenzijama trgovine ljudima i mjerama koje su potrebne za djelotvornije sprečavanje ove pojave i borbu protiv nje. Ovo je dio sveobuhvatnih međunarodnih napora za rješavanje problema, zajedno sa partnerskim organizacijama, kao što su Vijeće Evrope (VE), Vijeće baltičkih država (CBSS), Međunarodni centar za razvoj migracione politike (ICMPD), Međunarodna organizacija rada (MOR), Međunarodna organizacija za migracije (IOM) i Ured UN-a za pitanja droge i kriminala (UNODC), koji su svi dio Alijanse protiv trgovine ljudima.

Izrada ovog modela smjernica je dio sveobuhvatnih napora koje Ured ulaže nekoliko godina kako bi promovisao sprečavanje trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. OSCE je čvrsto preuzeo obaveze i preporučio mjere u borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, između ostalog i u lancima snabdijevanja (za više informacija pogledajte tačku b. u nastavku). Ured je 2010. godine objavio publikaciju „Nezaštićeni rad, nevidljiva eksploatacija: trgovina ljudima u svrhu prinudnog služenja u domaćinstvu“, u kojem se detaljno navode oblici radne eksploatacije. U novembru 2014. godine, Ured je objavio i Sedmi povremeni dokument „Zaustavljanje eksploatacije: obezbjeđivanje da preduzeća ne doprinose trgovini ljudima: obaveze država i privatnog sektora.“ Dokument je predstavljen na 14. konferenciji visokih predstavnika Alijanse protiv trgovine ljudima pod nazivom „Etička pitanja u sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima“.

Ovaj OSCE-ov projekat se nadovezuje na ove aktivnosti i stvorio je strateške veze - od istraživanja preko politike do prakse - uključujući niz radionica za izgradnju kapaciteta, kompilaciju zbirke relevantnih materijala o dostupnim perspektivnim praksama na datu temu, kao i sam model smjernica koje obuhvataju predloženu strategiju i razmatranja o podsticanju njihovog usvajanja i provođenja na nacionalnom nivou.

Alijansa protiv trgovine ljudima je široki međunarodni forum koji obuhvata nacionalne aktere, međunarodne, nevladine i međuvladine organizacije, kao i sindikate i akademsku zajednicu, udružene u naporima da se bore protiv trgovine ljudima. Kao platforma za javno zagovaranje i saradnju, Alijansa je formirana 2004. godine u cilju poboljšanja sinergije u odgovoru na ovaj grozan zločin kojim se krše ljudska prava i podriava vladavina prava, sigurnost ljudi i dobro upravljanje širom regiona.

Alijansa pomaže u razvoju djelotvornih zajedničkih strategija, udružuje pojedinačne napore i pruža svim državama članicama OSCE-a (57) i mediteranskim i azijskim partnerima za saradnju (11) inovativne i koordinisane pristupe za jačanje sprečavanja trgovine ljudima i borbe protiv nje, kao i za zaštitu žrtava.

**Više informacija i kompletan spisak partnera dostupan je na linku Alijanse protiv trgovine ljudima:*

*** <http://www.osce.org/secretariat/107221>*

a. Svrha

U publikaciji iz 2017. godine pod nazivom „Globalni izvještaj o trgovini ljudima“, Ured UN-a za pitanja droge i kriminala navodi da su „zemlje zapadne i južne Evrope otkrile žrtve koje su državljani 137 različitih zemalja“.¹⁵ Bogata područja - kao što su zapadna i južna Evropa, Sjeverna Amerika i Bliski istok - otkrivaju žrtve iz velikog broja zemalja širom svijeta. Ovi nalazi vode UNODC do zaključka da „nijedna zemlja nije imuna na trgovinu ljudima.“

Tema je kompleksna i ograničen broj država članica OSCE-a su do sada usvojile konkretne mjere u vezi sa njom. Međutim, to je veoma značajna tema - naročito zbog znatnog udjela javnih nabavki u ukupnom bruto domaćem proizvodu (BDP) u mnogim zemljama, a takođe je tema o kojoj su neke države članice OSCE-a zatražile konkretnije smjernice.

Posljednjih godina države su posvetile više pažnje radnim dimenzijama trgovine ljudima. One obuhvataju: sredstva za identifikovanje ove pojave, sprečavanje njenog pojavljivanja, usvajanje zakonodavstva za sprečavanje zlostavljačkih praksi, uspostavljanje pravnih sredstava, uključujući žalbene postupke i kompenzatorne mehanizme, kao i kažnjavanje počinitelaca primjenom odgovarajućih oblika pravde. Međutim, sve više se shvata da su sada potrebni akcija i smjernice o različitim aspektima procesa javnih nabavki. Prema tome, OSCE je izradio ovaj model smjernica, koji obuhvata:

1. sveobuhvatne smjernice u vezi sa sredstvima za obezbjeđivanje da ljudska prava i socijalna pitanja općenito, a posebno pitanja trgovine ljudima, budu integrisani u zakone, propise i politike koje se odnose na odgovorno, pošteno i etičko zapošljavanje, javne nabavke i transparentnost u lancima snabdijevanja;
2. operativne smjernice za pomoć državama u preduzimanju relevantnih koraka tokom procesa javnih nabavki, podsticanju transparentnosti poslovanja i promovisanju poštenog i etičkog zapošljavanja, uz poštovanje različitih okolnosti u različitim državama članicama OSCE-a.

b. Međunarodni i nacionalni kontekst

Ove inicijative Ureda su u kontekstu drugih mjera i obaveza, u okviru samog OSCE-a i drugih međunarodnih organizacija i foruma. Obaveze država članica da spriječe trgovinu ljudima, istraže je i kazne počiniocima definisane su u raznim međunarodnim dokumentima. Države članice ispunjavaju ove obaveze usvajanjem politika kojih se preduzeća i drugi subjekti u njihovim jurisdikcijama moraju pridržavati.¹⁶

Ključni instrument je Protokol Ujedinjenih nacija za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i djecom koji dopunjuje Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, poznat kao „Protokol iz Palerma“ (UNTOC).¹⁷ U članu 9. Protokola od država se zahtijeva da uspostave sveobuhvatne politike i programe za sprečavanje trgovine ljudima. Sprečavanje takođe znači da države imaju obavezu da obeshrabre potražnju koja jača sve oblike eksploatacije (član 9. stav 5). Sljedeći primjeri državnih mjera imaju uticaja na obeshrabrivanje potražnje: politike javnih nabavki, preciziranje obaveza preduzeća, uključujući zakone kojima se preduzeća obavezuju da objavljuju izvještaje o svojoj politici protiv trgovine ljudima, kao i regulisanje procesa zapošljavanja.¹⁸

Pored toga, UNTOC obavezuje države da uspostave odgovornost pravnih lica za učestvovanje u „teškim krivičnim djelima koja uključuju organizovanu kriminalnu grupu“ (član 10. stav 1) i za krivična djela koja se odnose na trgovinu ljudima kako je utvrđeno u „Protokolu iz Palerma“.¹⁹ Konvencija predviđa krivičnu, građansku ili administrativnu odgovornost (član 10. stav 2). Na regionalnom nivou, Konvencija Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima uspostavlja odgovornost pravnog lica za trgovinu ljudima (član 22. Konvencije VE protiv trgovine ljudima)²⁰.

15 “2016 Global Report on Trafficking in Persons.” UNODC. December 2016. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/2016_Global_Report_on_Trafficking_in_Persons.pdf.

16 Generalna skupština Ujedinjenih nacija, Izvještaj specijalnog izvjestioca o trgovini ljudima, posebno ženama i djecom, A/70/260 (3. avgust 2015. godine), stav 40.

17 „Protokol Ujedinjenih nacija za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i djecom koji dopunjuje Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala.“ OHCHR. 2000. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/ProtocolTraffickingInPersons.aspx>.

18 CoE, Emerging Good Practice by State Authorities, the Business Community and Civil Society in the Area of Reducing Demand for Human Trafficking for the Purpose of Labour Exploitation, M. Dottridge (June 2016), pp. 3 and 10.

19 Gallagher Anne, Skrivankova, Klara, “Human Rights and Trafficking in Persons – 15th Informal ASEM Seminar on Human Rights” (2015), p. 62.

20 Vijeće Evrope, Serija evropskih ugovora (CETS) br. 197, usvojen 16. maja 2005. godine, stupio na snagu 1. februara 2008. godine (u daljem tekstu: Konvencija VE o borbi protiv trgovine ljudima).

Osim toga, povezujući obaveze koje proizlaze iz međunarodnih dokumenata u vezi sa trgovinom ljudima sa obavezom država da pruže zaštitu, kako je definisano u Rukovodećim načelima UN-a o poslovanju i ljudskim pravima, Specijalni izvjestilac Ujedinjenih nacija za trgovinu ljudima je potvrdio mjerila i pokazatelje za obezbjeđivanje lanaca snabdijevanja u kojima nema trgovine ljudima. Ove smjernice treba da pomognu preduzećima da primjenjuju detaljnu analizu (due diligence) u svojim lancima snabdijevanja kako bi otkrili i spriječili slučajeve trgovine ljudima.²¹ U junu 2013. godine, Vijeće za ljudska prava je usvojilo rezoluciju kojom se pozivaju države i preduzeća da ojačaju zakonodavstvo i inicijative za borbu protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, uključujući i u lancima snabdijevanja.²² Kako navodi Specijalni izvjestilac Ujedinjenih nacija, države treba da usvoje opća pravila na osnovu kojih se od preduzeća sprečavaju da poštuju ljudska prava. Pored toga, države treba da revidiraju svoje politike nabavki, da razmatraju i dodatno jačaju zahtjeve u pogledu objavljivanja informacija od strane preduzeća kojima se propisuje obaveza da izvještavaju o svojim politikama borbe protiv trgovine ljudima i da uspostave sistem izdavanja dozvola agencijama za zapošljavanje radi regulisanja i odvratanja od naplaćivanja radnicima naknada za zapošljavanje.²³

MOR ima poseban mandat za bavljenje međunarodnim standardima rada i zaštitom radnika. Razvio je pristup zasnovan na standardima da bi pomogao državama članicama da se bave pitanjima dječijeg i prinudnog rada i trgovine ljudima, kao i neprihvatljivim oblicima rada koji se sve češće nazivaju teškom radnom eksploatacijom. Četiri načela sadržana u Deklaraciji o osnovnim načelima i pravima na radu iz 1998. godine (koja obuhvataju slobodu udruživanja i kolektivno pregovaranje, zabranu diskriminacije na radnom mestu i eliminaciju prinudnog i dječijeg rada) opće su prihvaćena od strane relevantnih međunarodnih organizacija i finansijskih institucija i nacionalnih vlada, kao mjerilo za uključivanje društvenih standarda i radnih prava u politike i ugovore o javnim nabavkama.

Osim ovih osnovnih instrumenata, MOR ima i određeni broj drugih važnih konvencija koje mogu da posluže za usmjeravanje zaštite na radu u javnim nabavkama, uključujući Konvenciju br. 94 (1949) o radnim klauzulama javnih ugovora koju su ratifikovale 63 zemlje. Godine 2014. MOR je usvojio Protokol (P029) i Preporuku (br. 203) kojom se dopunjuje i ažurira Konvencija o prinudnom radu br. 29 (1930). Pored ostalih odredbi, Protokol „nalaže vladama da preduzmu mjere za bolju zaštitu radnika, posebno radnika migranata, od prevarnih i zlostavljačkih praksi zapošljavanja i naglašava ulogu poslodavaca i radnika u borbi protiv prinudnog rada“. Preporuka članicama pruža dodatnu orijentaciju za razvijanje nacionalnih politika i planova akcije, posebno u dogovoru sa organizacijama poslodavaca i radnika. Takođe upućuje članice da preduzmu napore kako bi obezbijedile da se službe inspekcije rada ojačaju u tom smislu.

MOR utvrđuje 11 pokazatelja prinudnog rada da bi pomogao „organima za provođenje zakona, inspektorima rada, sindikatima, osoblju NVO-a i drugima“ koji rade na prvoj liniji da identifikuju lica koja mogu da budu žrtve:

1. zloupotreba ranjivosti
2. obmana
3. ograničavanje kretanja
4. izolacija
5. fizičko i seksualno nasilje
6. zastrašivanje i prijetnje
7. zadržavanje identifikacionih dokumenata
8. zadržavanje zarade
9. dužničko ropstvo
10. zlostavljački uslovi života i rada
11. pretjerani prekovremeni rad

* *MOR-ovi pokazatelji prinudnog rada, Specijalni program akcije za borbu protiv prinudnog rada*

MOR je takođe započeo svoju Inicijativu za pošteno zapošljavanje koja obuhvata zapošljavanje u zemlji i inostranstvu,²⁴ te objedinjuje i promoviše primjere dobrih praksi uspješnog bavljenja problemom neetičnih mehanizama zapošljavanja.²⁵ MOR-ove Smjernice za pošteno zapošljavanje predstavljaju ugovorne obaveze koje proizlaze iz međunarodnih konvencija sa ciljem pružanja smjernica vladama, organizacijama poslodavaca i radnika, posrednicima u zapošljavanju i preduzećima. MOR trenutno radi na definiciji koja će pružiti smjernice o legitimnosti i ograničenjima „naknada“ koje se naplaćuju radnicima. Vlada Sjedinjenih Američkih Država takođe radi na definiciji „naknade za zapošljavanje“ da bi pojasnila njenu upotrebu u Federalnoj uredbi o nabavkama „Ukidanje trgovine ljudima“.

21 Vijeće za ljudska prava, „Izveštaj specijalnog izvjestioca o trgovini ljudima, posebno ženama i djecom - Ekspertske konsultacije o trgovini ljudima i globalnim lancima snabdijevanja“, A/HRC/23/48/Add. 4 (4. mart 2013. godine).

22 Vijeće za ljudska prava, „Trgovina ljudima, posebno ženama i djecom: napori za borbu protiv trgovine ljudima u lancima snabdijevanja preduzeća“, A/HRC/RES/23/5 (19. june 2013. godine).

23 Generalna skupština Ujedinjenih nacija, *Izveštaj specijalnog izvjestioca o trgovini ljudima*, posebno ženama i djecom, A/70/260 (3. avgust 2015. godine), stav 40.

24 „ILO adopts new Protocol to tackle modern forms of forced labour.“ ILO. June 11, 2014. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_246549/lang--en/index.htm.

25 „Fair Recruitment Initiative: Fostering fair recruitment practices, preventing human trafficking and reducing the costs of labour migration.“ ILO. November 2017. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_320405.pdf.

Pored toga, 2015. godine globalna zajednica je usvojila Ciljeve održivog razvoja (COR), niz od sedamnaest opštih i 169 posebnih ciljeva kojima se usmjerava inkluzivni globalni razvoj, uključujući tri posebna cilja koja se odnose na trgovinu ljudima - posebni ciljevi 5.2, 8.7 i 16.2. Posebni cilj 8.7 poziva na ukidanje dječijeg rada do 2025. godine i prinudnog rada do 2030. godine. Lideri u ostvarivanju Posebnog cilja 8.7, Alijansa 8.7, obavezali su se da će „preduzeti brze i djelotvorne mjere za iskorenjivanje prinudnog rada, ukidanje modernog ropstva i trgovine ljudima i za obezbjeđivanje zabrane i eliminisanja najgorih oblika dječijeg rada, uključujući regrutovanje i korištenje djece vojnika, te da će do 2025. godine okončati sve oblike dječijeg rada“.²⁶ Shodno tome, Alijansa 8.7 je formirala „Akcionu grupu za lance snabdijevanja“ kojom predsjedava MOR i čiji su članovi relevantni akteri. Grupa je započela niz radionica 2017. godine sa ciljem kreiranja petogodišnjeg plana rada i krajnjih rezultata.

Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija je 2017. godine jednoglasno usvojilo Rezoluciju 2388 (2017) naglašavajući svoju osudu trgovine ljudima. Rezolucijom se takođe „pozivaju organizacije iz sistema Ujedinjenih nacija da povećaju transparentnost u svojim lancima nabavke i snabdijevanja i da pojačaju svoje napore za jačanje zaštite od trgovine ljudima u kompletnoj nabavci za Ujedinjene nacije i da zahtijevaju od glavnih dobavljača da uspostave i provedu politike borbe protiv trgovine ljudima...“.²⁷

Prilikom odlučnog preuzimanja obaveza u vezi sa svim aspektima trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, OSCE je naglasio značaj mjera za sprečavanje trgovine ljudima u vladinoj nabavci robe i usluga. Ministarska deklaracija o borbi protiv svih oblika trgovine ljudima iz Vilinusa iz 2011. godine istovremeno podstiče širenje i primjenu Rukovodećih načela UN-a o poslovanju i ljudskim pravima i podstiče vlade da razmotre uključivanje sličnih standarda u vladinu nabavku roba i usluga. **Dodatak OSCE-ovom Akcionom planu za borbu protiv trgovine ljudima: deceniju kasnije** iz 2013. godine sadrži i inovativne odredbe o nabavci za države članice, kao i za strukture OSCE-a. To je bila prva takva obavezanost multilateralne organizacije i odražava obavezanost vlada u vezi sa politikama i drugim sličnim standardima za javne nabavke robe i usluga. U julu 2015. godine, Parlamentarna skupština OSCE-a je usvojila svoju Rezoluciju o odgovornosti za borbu protiv trgovine ljudima u vladinim ugovorima za nabavku robe i usluga. Pored ostalih mjera, ova rezolucija poziva države članice da „zakonom i propisom zahtijevaju da svi vladini ugovori za nabavku robe i usluga budu dodijeljeni samo preduzećima koja imaju plan kojim se obezbjeđuje da njihovi podugovarači i zaposleni ne učestvuju u aktivnostima koje doprinose trgovini ljudima ili predstavljaju trgovinu ljudima“.²⁸ Nedavno, u decembru 2017. godine, Ministarsko vijeće OSCE-a je usvojilo Ministarsku odluku o jačanju napora za sprečavanje trgovine ljudima kojom poziva države članice da razviju ciljne politike prevencije, promovišu saradnju između vlada, civilnog društva i međunarodnih organizacija, razvijaju usaglašene postupke u svim državama i da nastave da koriste OSCE kao platformu za pravosudnu saradnju i saradnju u provođenju zakona.

U ovom kontekstu inicijativa na visokom nivou kojima se postavljaju standardi i ciljevi, podižu svijest i očekivanja, ovaj izvještaj ima za cilj da pomogne državama članicama OSCE-a da pretvore načela u jasne zakone, politike i prakse.

c. Metodologija

Model smjernica je izrađen na osnovu analize dokumentacije i podataka (uključujući konkretne slučajeve, naučene lekcije i preporuke) dobijenih od eksperata iz država članica OSCE-a tokom diskusija iz niza radionica održanih u okviru projekta „**Sprečavanje trgovine ljudima u lancima snabdijevanja putem vladinih praksi i mjera**“.

²⁶ Dostupno na linku: <https://www.alliance87.org/>

²⁷ “Security Council Reiterates its Condemnation of Trafficking in Persons, Unanimously Adopting Resolution 2388 (2017).” UN. November 21, 2017. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <https://www.un.org/press/en/2017/sc13081.doc.htm>.

²⁸ Parlamentarna skupština OSCE-a, *Rezolucija o odgovornosti za borbu protiv trgovine ljudima u vladinim ugovorima za nabavku robe i usluga*, (Helsinki: PS OSCE-a, 2015), stav 15.

Opšte informacije

a. Trenutni izazovi i problemi

Lideri 20 ekonomski najrazvijenijih zemalja na svijetu (G20) su 2017. godine u Hamburgu (Njemačka), objavili Deklaraciju lidera G20, nakon višemjesečnih razgovora i pregovora o pitanjima koja utiču na globalnu ekonomiju. Visoko na listi se nalazi „bavljenje održivim lancima snabdijevanja, međunarodno aktivnim kompanijama i poštivanjem osnovnih radnih, socijalnih i ekoloških standarda“.²⁹ Kako je zaključeno na 105. zasedanju Međunarodne konferencije rada u Ženevi 2016. godine, globalni lanci snabdijevanja su složeni, raznovrsni i fragmentisani. Olakšani tehnološkim razvojem i većim pristupom tržištima i radnoj snazi, lanci snabdijevanja se šire preko međunarodnih granica. Više sektora ima koristi od globalne proizvodnje, uključujući sektore tekstila, odjeće, maloprodaje, obučne, ekstraktivne industrije, automobilske industrije, hrane i poljoprivrede, morske hrane, ribarstva, elektronike, građevinarstva, turizma i ugostiteljstva, hortikulture, saobraćaja i druge. Iako su koristi neosporne, ova složenost takođe je stvorila neke negativne aspekte:

„Propusti na svim nivoima unutar globalnih lanaca snabdijevanja doprinijeli su deficitu dostojanstvenog rada u smislu bezbjednosti i zdravlja na radu, radnog vremena i elemenata koji utiču na radni odnos i zaštitu koju on može da ponudi. Ti propusti su takođe doprinijeli narušavanju radnih prava, posebno slobode udruživanja i kolektivnog pregovaranja. Česti su neformalnost, nestandardni oblici zapošljavanja i upotreba posrednika. Kompanija koja se nalazi na vrhu lanca snabdijevanja može da postupa etično sa svojom direktnom radnom snagom, ali da ne prepozna ili se ne interesuje za uslove radnika koji su uključeni u proizvodnju robe i komponenata proizvedenih u više zemalja i koji se ugrađuju u konačni proizvod koje ta kompanija prodaje na malo. Postojanje dječijeg i prinudnog rada u nekim globalnim lancima snabdijevanja je veoma izraženo u donjim segmentima lanca. Radnici migranti i radnici od kuće se nalaze u mnogim globalnim lancima snabdijevanja i mogu se suočiti sa različitim oblicima diskriminacije i ograničenom ili nikakvom zakonskom zaštitom“.³⁰

U izvještaju iz 2015. godine opisuju se tri najozbiljnija oblika eksploatacije radne snage povezane sa globalizacijom proizvodnje, uključujući prinudno služenje (servitut) i prinudni ili obavezan rad.³¹ Međutim, iako postoji sve više tematskih istraživanja i istraživanja koje se odnose na pojedinačne zemlje na temu trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, državama je često bilo teško da identifikuju konkretne slučajeve takve eksploatacije i odrede odgovarajući odgovor.

U drugom izvještaju iz 2015. godine navedeno je da različite vrste radne eksploatacije predstavljaju kontinuum ozbiljnosti kršenja prava koja se kreću od ropstva do manje ozbiljnih oblika zlostavljanja.³² Ove široko rasprostranjene i sistemske prakse navodnog kršenja prava u radnim odnosima i u globalnim lancima snabdijevanja privlače više pažnje zagovornika ljudskih i radnih prava, preduzeća i vlada. Međutim, zlostavlačke radne prakse, iako su široko identifikovane kao korijen ozbiljne eksploatacije, često nisu izričito zabranjene u nacionalnim zakonima i drugim propisima ili se takve zabrane ne provode na odgovarajući način.

Izazovi svojstveni složenosti globalnog lanca proizvodnje i snabdijevanja se pogoršavaju slabom vladavinom prava i problemima upravljanja koji su uzrokovani korupcijom. Odnosno, nesposobnost država da smatraju odgovornim korumpirane i eksploatišuće posrednike za zapošljavanje, vlasnike i rukovodioce proizvodnih postrojenja koji krše nacionalne radne zakone ili vladine službenike koji su u dosluhu sa tim akterima. Takva korupcija zaustavlja dobre

29 "Priorities of the 2017 G20 Summit." [www.bundesregierung.de](https://www.bundesregierung.de/Content/DE/_Anlagen/G7_G20/2016-g20-praesidentschaftspapier-en.pdf?__blob=publicationFile&v=2). December 1, 2016. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: https://www.bundesregierung.de/Content/DE/_Anlagen/G7_G20/2016-g20-praesidentschaftspapier-en.pdf?__blob=publicationFile&v=2.

30 International Labour Conference, Provisional Record, 105th. Session, Geneva, May-June 2016. Reports of the Committee on Decent Work and Global Supply Chains: Resolution and conclusions submitted for adoption by the Conference.

31 FRA, "Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union: States' obligations and victims' rights", (Vienna, FRA, 2015); vidjeti i: Skrivankova, Klara. "Between decent work and forced labour: examining the continuum of exploitation." JRF. November 13, 2017. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <https://www.jrf.org.uk/report/between-decent-work-and-forced-labour-examining-continuum-exploitation>.

32 FRA, "Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union: States' obligations and victims' rights", (Vienna, FRA, 2015); vidjeti i: Skrivankova, Klara. "Between decent work and forced labour: examining the continuum of exploitation." JRF. November 13, 2017. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <https://www.jrf.org.uk/report/between-decent-work-and-forced-labour-examining-continuum-exploitation>.

napore i može da suzbije provođenje progresivnih politika. OSCE je stoga usvojio odluku Ministarskog vijeća (MC, DEC/4/16) „Jačanje dobre uprave i unapređenje povezanosti“ kojom ponovo potvrđuje svoju posvećenost dobroj upravi i ističe „...odlučnost u borbi protiv trgovine ljudima u svim njenim oblicima i [prepoznaje] ulogu koju transparentnost i odgovornost u postupcima javnih nabavki mogu imati u sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudima i radne eksploatacije.“³³ Ministarsko vijeće prepoznaje korupciju kao izazov i podstiče države članice da sarađuju sa privatnim sektorom u primjeni međunarodno priznatih standarda rada i priznaje ključnu ulogu koju globalna trgovina i dobre politike i prakse lanca snabdijevanja mogu da imaju u eliminisanju trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.

1. Rizici u javnoj nabavci

Javna nabavka je opisana kao „vladina kupovina robe i usluga koji su joj potrebni od ugovarača iz privatnog sektora, obično na osnovu konkurentnog nadmetanja“.³⁴

Tačan udio javnih nabavki u BDP-u neke zemlje može da bude teško procijeniti. Informativni pregled stručnjaka za trgovinu iz Evropske unije³⁵ sadrži opću napomenu o tome da su javne nabavke glavna komponenta javne potrošnje sa znatnim uticajem na ukupnu tražnju u nacionalnoj ekonomiji svake zemlje³⁶. Javna nabavka obuhvata široku lepezu industrija, roba i usluga i potrošnja je ogromna.³⁷ Prema izvještaju EU iz 2013. godine „državni izdaci za javne nabavke“ čine gotovo 14 % BDP-a u EU i 10 % u SAD-u. Osim toga, u izvještaju se navodi da su „ukupni izdaci za javne nabavke (uključujući državna preduzeća) iznosili 2,4 biliona evra, što predstavlja 19 % BDP-a EU u 2011. godini.“³⁸

Vlade možda kupuju proizvode ili usluge čija je proizvodnja ili isporuka povezana sa kršenjem ljudskih prava. U publikaciji Međunarodne laboratorije za učenje o javnim nabavkama i ljudskim pravima navodi se: „...posljednjih godina vlade su sve više umiješane u kršenja ljudskih prava koja pogađaju razne sektore, uključujući elektroniku i IKT, industriju odjeće, zdravstvo, infrastrukturu i poljoprivredu, preko svojih lanaca snabdijevanja.“³⁹

U zavisnosti od sektora, kao što je industrija odjeće, elektronika ili prerada hrane, a svi utiču na javne nabavke, postoji veća ili manja vjerovatnoća različitih kršenja ljudskih prava. U tim sektorima može da postoji dječiji rad, kršenje radnih prava, predugo radno vrijeme ili trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije.⁴⁰ Iako ne postoje procjene profita ostvarenog od eksploatacije prinudnog rada, postoje približne vrijednosti po sektorima i vrstama privredne djelatnosti, uključujući seksualnu eksploataciju.⁴¹

Verité daje i pregled rizika od trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u federalnim i korporativnim lancima snabdijevanja koji su povezani sa 40 različitih vrsta robe, uključujući kafu, pamuk i gumu. Verité rezimira ključne faktore rizika od trgovine ljudima u globalnim lancima snabdijevanja:

- opasan/neželjeni rad;
- ranjiva, nekvalifikovana, lako zamjenjiva radna snaga;
- migrantska radna snaga;
- postojanje ugovarača, regrutera, agenata ili drugih posrednika u lancima snabdijevanja radnom snagom;
- dugi, složeni i/ili netransparentni lanci snabdijevanja proizvodima;
- značajni izvori snabdijevanja ili podugovaranje u zemljama visokog rizika.

www.responsiblesourcingtool.org

33 “Decision No.4/16 - Decision on Strengthening Good Governance and Promoting Connectivity.” OSCE. December 9, 2016. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <http://www.osce.org/cio/289316>.

34 McCrudden, Christopher, *Buying social justice – Equality, Government Procurement, & Legal Change* (2007, Oxford: OUP), p. 3.

35 Cernat, Lucien, Kutlina-Dimitrova, Zornitsa, “International Public Procurement: From Scant Facts to Hard Data”, *Chief Economist Note*, Issue 1, April 2015, (EU Trade, 2015).

36 Javne nabavke čine oko jednu treću ukupne državne potrošnje u zemljama OECD-a. 2013. godine državni izdaci za nabavke su iznosili u prosjeku gotovo 14% BDP-a u Evropskoj uniji i više od 10% BDP-a u SAD. Međutim, autori primjećuju da je stvarna potrošnja za javne nabavke veća, jer agregati nacionalnih računa ne uključuju potrošnju za javne nabavke pružalaca javnih komunalnih usluga. U Evropskoj uniji ukupni izdaci za javne nabavke, uključujući državna preduzeća, predstavljali su 2,4 biliona evra ili gotovo 9% BDP-a u 2011. godini. U Ruskoj Federaciji, prema podacima OECD-a, državna javna nabavka predstavlja više od 12% BDP-a i gotovo 30% ukupne državne potrošnje.

37 OECD, “Size of Public Procurement”, *Government at a Glance 2015*, (Paris: OECD Publishing, 2015).

38 Cernat, Lucien, and Zornitsa Kutlina-Dimitrova. “International Public Procurement: From Scant Facts to Hard Data.” European Commission. April 2015. Pristupljeno 2. februara 2018. godine: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/april/tradoc_153347.pdf.

39 “Public Procurement and Human Rights: A Survey of Twenty Jurisdictions – Learning Lab.” International Learning Lab. July 19, 2016. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <http://www.hrprocurementlab.org/blog/reports/public-procurement-and-human-rights-a-survey-of-twenty-jurisdictions/>.

40 Za pregled kršenja ljudskih prava u sektoru poljoprivrede i morske hrane vidjeti Stumberg, Robert, Ramasastry, Anita, Roggensack, Meg, *Turning a Blind Eye – Respecting Human Rights in Government Purchasing*, (ICAR, 2014), pp. 15 16.

41 Procjenjuje se da profit od prinudne seksualne eksploatacije iznosi 99 milijardi USD godišnje. Žrtve prinudne radne eksploatacije, uključujući rad u domaćinstvu, poljoprivredi i drugim privrednim djelatnostima, stvaraju 51 milijardu USD profita godišnje. Procjenjuje se da od toga profit od prinudnog rada u poljoprivredi, uključujući šumarstvo i ribarstvo, iznosi 9 milijardi USD godišnje. Procjenjuje se da profit od drugih privrednih djelatnosti, a to su građevinarstvo, proizvodnja, rudarstvo i komunalne usluge, iznosi 34 milijardi USD godišnje.

Na globalnom nivou, 2014. godine MOR je procijenio da je ukupan profit koji su trgovci ljudima ostvarili od eksploatacije prinudnog rada bio najmanje 150 milijardi USD.⁴² Procijenjeni godišnji profit je najviši u ekonomski razvijenim zemljama i EU, a zatim u regionu Azije i Pacifika.⁴³

Na nacionalnom nivou, NVO Verité je dala procjene rizika od trgovine ljudima u američkim federalnim lancima snabdijevanja.⁴⁴ U cilju pripreme za primjenu Izvršne naredbe SAD iz 2012. godine „Jačanje zaštite protiv trgovine ljudima u saveznim ugovorima“, Vlada SAD-a je angažovala Verité da istraži i mapira faktore rizika koji su specifični za sektor, kao i one povezane sa određenim federalnim lancima snabdijevanja. Identifikovani sektori sa većom federalnom nabavkom i znatnim rizikom od trgovine ljudima su: poljoprivreda, građevinarstvo, proizvodnja elektronike i električnih proizvoda, ekstraktivna industrija/rudarstvo i proizvodnja osnovnih metala, ribolov i akvakultura, šumarstvo, zdravstvena zaštita, ugostiteljstvo, vođenje domaćinstava/upotreba objekata, proizvodnja tekstila i odjeće, te transport i skladištenje.

Na kraju, i paralelno sa tim dešavanjima, izvještaji MOR-a otkrivaju značajan i rastući međunarodni pokret za primjenu standarda rada na javno ugovaranje, kao i na privatno ugovaranje u javno-privatnim partnerstvima.⁴⁵ Oni se nazivaju raznim terminima, kao što su „održiva javna nabavka (OJN)“ ili „društvena razmatranja u ugovorima o javnoj nabavci“. Neki se pozivaju na osnovna načela i prava na radu MOR-a,⁴⁶ dok drugi daju konkretnije i praktične smjernice, ali nijedna ne upućuje na Konvenciju br. 94 o radnim klauzulama javnih ugovora niti je u skladu sa njom.⁴⁷

2. Rizici prilikom zapošljavanja

Pored nalaza MOR-a, UNODC i razne nevladine organizacije, uključujući Institut za ljudska prava i poslovanje (IHRB) i Institut Issara, takođe su identifikovali zabrinutosti zbog nestandardnih oblika zapošljavanja i njihovih posljedica po adekvatnu zaštitu radne snage u lancima snabdijevanja. Kao što je primjećeno u nedavnom MOR-ovom istraživanju lanaca snabdijevanja, nabavljači mogu da odgovore na vanjske pritiske i nepredvidive rasporede proizvodnje korištenjem nestandardnih oblika zapošljavanja kako bi se zadovoljila tražnja.⁴⁸ Takvi oblici zapošljavanja su se povećali u mnogim globalnim lancima snabdijevanja. Potražnja se često zadovoljava, a fleksibilnost se povećava na različite načine, uključujući veću upotrebu ugovora o skraćenom, privremenom, povremenom radu i radu sa nula sati (*zero-hour contracts*).⁴⁹ Upotreba nestandardnih oblika zaposlenja predstavlja velike regulatorne izazove: poslodavci mogu odabrati da se ne pridržavaju zakonodavstva o zaštiti rada zbog nesigurne prirode narudžbina, a inspekcija rada se može suočiti sa poteškoćama u vezi sa radom od kuće, neformalnim dobavljačima radne snage ili složenim specifičnostima seoskog rada.

Osim toga, u tom MOR-ovom izvještaju izražene su ozbiljne zabrinutosti u vezi sa radnicima migrantima koji se često zapošljavaju na nestandardan način:

„Povećani prekogranični protok radnika takođe je doveo do većeg rizika od prinudnog rada i trgovine ljudima. Iako većina kompanija proaktivno izbjegava ilegalne prakse zapošljavanja, postoji rizik da se mogu povezati sa prinudnim radom putem poslovnih veza sa dobavljačima (uključujući dobavljače radne snage) i ugovaračima koji mogu prikriti nezakonite postupke.“

Ključni problem je identifikovan u naplaćivanju radnicima naknada za zapošljavanje od strane agencija i posrednika u zapošljavanju. Naknade mogu da obuhvataju putne troškove, vize i administrativne troškove, kao i ostale neodređene troškove. Takve naknade mogu biti visoke i primorati radnike koji imaju ogromnu potrebu da iskoriste ekonomsku priliku da uzmu kredite sa visokim kamatama kako bi posrednicima platili samo da bi dobili posao. Prema IHRB-u, „visoke naknade za zapošljavanje mogu da ostave radnike u situacijama dužničkog ropstva, oblika prinudnog rada u kojem se

42 ILO, *Profits and Poverty: the Economics of Forced Labour*, (Geneva: ILO, 2014).

43 Ibid, str. 21.

44 Verité, *Strengthening Protections against Trafficking in Persons in Federal and Corporate Supply Chains*, (Verité, January 2015).

45 “Labour Clauses in Public Contracts: Integrating the Social Dimension into Procurement Policies and Practices.” ILO. 2008. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_091400.pdf.

46 MOR je 1998. godine usvojio Deklaraciju o osnovnim načelima i pravima na radu. U vrijeme kada se intenzivno raspravljalo o uključivanju socijalne klauzule u međunarodne trgovinske sporazume, MOR je bio pod pritiskom da iz svog velikog broja konvencija identifikuje one osnovne standarde rada kojima bi trebalo da se pridaje poseban značaj kao osnovnim instrumentima ljudskih prava. MOR-ova Deklaracija iz 1998. godine, oslanjajući se na relevantne konvencije, obuhvata slobodu udruživanja i efektivno priznavanje prava na kolektivno pregovaranje, eliminisanje svih oblika prinudnog ili obaveznog rada, efektivno ukidanje dječijeg rada i eliminisanje diskriminacije u vezi sa zapošljavanjem i zanimanjem.

47 2014 Interagency Roundtable on CSR. “Sustainable public procurement as a tool for promoting responsible business.” ILO. November 19, 2014. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---multi/documents/publication/wcms_323469.pdf.

48 ILO, *Decent Work in Global Supply Chains*, (Geneva: ILO, 2016 (as above)), paras. 66-74.

49 Termin ugovori „sa nula sati“ se odnose na ugovorne situacije u kojima radnik mora biti uvek dostupan, ali mu se plaća samo za sate rada koji je stvarno obavio.

zahtijeva nečiji rad kao sredstvo otplate zajma, pri čemu je pojedinac zarobljen u radu za koji dobija malu zaradu ili ne dobija ništa dok ne otplati dug⁵⁰. Prema tome, prvo načelo iz „Načela iz Dake o migracijama sa dostojanstvom“ predviđa poštovanje ljudskih prava radnika migranata tokom rada u inostranstvu i glasi „radnicima migrantima se ne naplaćuju naknade“ i „poslodavac treba da snosi sve troškove regrutovanja i zapošljavanja“.⁵¹

Osim toga, u izvještaju o zapošljavanju iz 2017. godine, Međuvjerski centar za korporativnu odgovornost govori o eksploataciji sa kojom se suočavaju radnici migranti u globalnim lancima snabdijevanja:

„Siromaštvo, raseljenost, nedostatak radnih mjesta i nejednakost u zaradama stvaraju finansijska opterećenja za radnike na dnu globalnih lanaca snabdijevanja koja ih mogu podstaći da prelaze granice u potrazi za poslom. MOR procenjuje da je preko 150 miliona radnika napustilo svoje zemlje tokom 2013. godine u potrazi za poslom i da se taj broj povećava svake godine. Neetički posrednici u zapošljavanju često radnicima naplaćuju iznose ekvivalentne hiljadama dolara da bi im obezbijedili zaposlenje. Te naknade mogu da obuhvate niz usluga od radne prakse do orijentacije, prevoza do zemlje, dnevnog prevoza do radnog mjesta, stanovanja i drugih usluga. Radnici migranti u strahu od deportacije, bez pristupa odgovarajućim mehanizmima za pritužbe u zemljama domaćinima, glavna su meta eksploatacije kao prinudni radnici. Ova eksploatacija ima više oblika, uključujući dužničko ropstvo, sredstvo obezbjeđenja, ilegalno odbijanje od zarade i oduzimanje putnih isprava ili ograničeni pristup putnim ispravama poput pasoša, dozvola i viza čime se ograničava sloboda kretanja radnika.“⁵²

Druga istraživanja i iskustva nevladinih organizacija, poput Instituta Issara na Tajlandu, ukazuju na ranjivosti i eksploataciju radnika migranata radi nadoknađivanja manjka radne snage u raznim sektorima, uključujući građevinarstvo, poljoprivredu, morsku hranu i proizvodnju.⁵³ Neki od ovih radnika migranata se krijumčare preko granice do mjesta rada, druge još u zemlji vrubuju posrednici u zapošljavanju koristeći siromaštvo, kulturne, socijalne i ekonomske barijere i imigracioni status. Mnogi od tih radnika završe zaposleni u proizvodnim postrojenjima koji su povezani sa lancima snabdijevanja svjetskih kompanija.

3. Rizici u pogledu transparentnosti u lancima snabdijevanja

Svaka kompanija, naročito velike multinacionalne kompanije, mogu biti izložene riziku, posebno ako se one ili njihovi dobavljači oslanjaju na više nivoa ugovarača ili prodavaca. Neki sektori mogu da budu posebno izloženi riziku od trgovine ljudima i prinudnog rada, na primjer poljoprivreda, industrija morske hrane, građevinarstvo ili hotelijerstvo i ugostiteljstvo. Posljednjih godina postoji obimna dokumentacija o teškoj eksploataciji radne snage u više sektora. Naprimjer, od 2016. godine Ministarstvo rada SAD-a procjenjuje da bi 139 roba iz 75 zemalja moglo da bude rezultat prinudnog ili dječijeg rada.⁵⁴ Iako je došlo do znatnog povećanja baze znanja koja se odnosi na učestalost trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u poslovnim lancima snabdijevanja, i dalje postoje znatna ograničenja, uključujući postizanje vidljivosti u donjim segmentima lanaca snabdijevanja i dobijanje tačnijih procjena rasprostranjenosti na globalnom nivou, nacionalnom nivou i nivou specifičnom za sektor.

Međutim, postoji i nekoliko pozitivnih trendova. Prije svega, postoji jasno shvatanje da poslovne organizacije, kao i vlade, imaju odgovornosti u oblasti ljudskih prava. Na međunarodnom nivou, ovo shvatanje je najjasnije izraženo u Rukovodećim načelima UN-a o ljudskim pravima od njihovog usvajanja 2011. godine i u raznim mehanizmima uspostavljenim da bi se osigurala praktična primjena ovih standarda na svim nivoima. Takođe je primjećen porast tendencije velikih kompanija da se u svojim kodeksima ponašanja pozivaju na zaštitu standarda rada u okviru svojih dobrovoljnih napora za promovisanje društveno odgovornog poslovanja. Najznačajnije kompanije su sada spremnije da priznaju rizik od trgovine ljudima i prinudnog rada u svojim proširenim lancima snabdijevanja i da preduzmu korake za otklanjanje svih problema koje otkriju.

Odgovorne kompanije pozivaju vlade da stvore jednake uslove kroz zakonodavstvo o lancima snabdijevanja i smatraju da to utiče na poboljšanje njihove detaljne analize ljudskih prava (*human rights due diligence*). Naprimjer, kompanije članice Inicijative za etičku trgovinu (ETI) i Britanskog maloprodajnog konzorcijuma u Ujedinjenom Kraljevstvu pisale su premijeru pozivajući ga da usvoji zakonodavstvo o transparentnosti. Godinu dana nakon donošenja

50 "Recruitment Fees (IHRB Briefing)." IHRB. May 2016. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: https://www.ihrb.org/uploads/briefings/2016-05%2C_IHRB_Briefing%2C_Recruit

51 "Dhaka principles: for migration with dignity." IHRB. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <https://www.ihrb.org/dhaka-principles//HYMYT/OaMRf/>.

52 "Best practice guidance on ethical recruitment of migrant workers." Interfaith Center on Corporate Responsibility. April 2017. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: http://www.iccr.org/sites/default/files/iccrsbestpracticeguidanceethicalrecruitment05.09.17_final.pdf.

53 Marshall, Phil. "Slavery free recruitment systems: A landscape analysis of fee-free recruitment initiatives ." Issara Institute. September 2016. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: https://media.wix.com/ugd/5bf36e_47b2c5880148494c88101734aba21d45.pdf.

54 "List of Goods Produced by Child Labor or Forced Labor." United States Department of Labor. 2016. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <https://www.dol.gov/ilab/reports/child-labor/list-of-goods/>.

zakona, studija koju su proveli ETI i *Hult Business School* pokazala je da je 50% više viših rukovodilaca u kompanijama uključeno u upravljanje rizicima modernog ropstva, trgovine ljudima i dječijeg rada.⁵⁵ Međutim, važno je imati na umu da su neke nevladine organizacije izrazile zabrinutost za to da kompanije često mogu ispunjavati zahtjeve u pogledu transparentnosti tako što će prijaviti minimalne napore. Kao što je rezimirano u ovom dokumentu, takva objelodanjivanja moraju biti sveobuhvatna i popraćena nadzorom i monitoringom da bi bila smisljena.

Pored toga, institucionalni investitori takođe vrše pritisak na javna preduzeća da se bave pitanjima ljudskih prava. Naprimjer, Međuvjerski centar za korporativnu odgovornost je pokrenuo Investitorsku alijansu za ljudska prava da „izgradi platformu za kolektivnu akciju koja omogućava brzu mobilizaciju velike grupe investitora da se zalažu za rješavanje hitnih pitanja u oblasti poslovanja i ljudskih prava. Članovi Alijanse će se baviti kritičnim izazovima javne politike, kao i novim rizicima u vezi sa ljudskim pravima koji proizlaze iz korporativnog poslovanja i lanaca snabdijevanja.“⁵⁶

Kompanije primjenjuju razne metode provođenja detaljne analize (*due diligence*), uključujući istraživanja subjekata u svojim lancima snabdijevanja. Revizije kojima se provjeravaju prakse dobavljača u pogledu radne snage i zaštite životne sredine, tehnologije koje uzimaju u obzir „glas radnika“ i saradnja različitih sektora koja uključuje dijeljenje podataka o dobavljačima pokazale su dobar potencijal, ali i ograničenja. Transparentnost stoga znači da kompanije treba da objelodane koje napore ulažu da bi prikazale rizike od radne eksploatacije u svojim lancima snabdijevanja u cilju informisanja država, investitora i potrošača.

b. Mandati, obaveze i objelodanjivanja

Obaveze država članica da spriječe trgovinu ljudima, istraže je i kazne počiniocima definisane su u raznim međunarodnim dokumentima. Države članice zatim prenose ove međunarodne obaveze koje se odnose na trgovinu ljudima na kompanije primjenjujući nacionalne zakone i politike.⁵⁷ Glavni dokument o trgovini ljudima je Protokol iz Palermo kojim se, u članu 9, definiše obaveza sprečavanja trgovine ljudima, tako što se od država zahtijeva da uspostave sveobuhvatne politike i programe. Sprečavanje takođe znači da države imaju obavezu da obeshrabre prakse kojima se nenamjerno jačaju svi oblici eksploatacije (član 9. stav 5). Politike javnih nabavki takođe sadrže obaveze ugovarača koje angažuje država, uključujući zahtjeve za objelodanjivanjem napora koje ulažu u borbu protiv trgovine ljudima u lancima snabdijevanja i praćenje zapošljavanja.⁵⁸

1. Obaveze država i privrednih društava u pogledu ljudskih prava

Obaveze država u pogledu ljudskih prava su definisane i u Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima i često se opisuju kao trostruka obaveza poštivanja, zaštite i ostvarivanja ljudskih prava:

- obaveza poštivanja znači da države ne smiju ometati ili ograničavati uživanje ljudskih prava;⁵⁹
- obaveza zaštite znači da se od država zahtijeva da zaštite pojedince i grupe od kršenja ljudskih prava od strane privatnih subjekata u odnosu na fizička lica, te da preduzmu razumne mjere da bi ta djela spriječile.⁶⁰

Međutim, ove obaveze se moraju primijeniti kroz provođenje režima politike i mehanizama izvršenja. Prema tome, javni organi imaju mogućnost da obezbijede da preduzeća koja vlade snabdijevaju robom i uslugama na osnovu ugovora ispunjavaju svoje obaveze u pogledu ljudskih prava u svojim lancima snabdijevanja. Naprimjer, Vijeće Evrope (VE) preporučuje svojim državama članicama da procjene mjere koje preduzeća preduzimaju i da izreknu kazne za one koji ne poštuju ljudska prava.⁶¹ Naprimjer, VE preporučuje da države:

55 “Corporate leadership on modern slavery.” Ethical Trading Initiative. October 28, 2016. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <https://www.ethicaltrade.org/resources/corporate-leadership-modern-slavery>.

56 “ICCR launches new Alliance to amplify global investor influence on human rights.” Interfaith Center on Corporate Responsibility. October 18, 2017. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <http://www.iccr.org/iccr-launches-new-alliance-amplify-global-investor-influence-human-rights>.

57 Generalna skupština Ujedinjenih nacija, *Izveštaj specijalnog izvjestioca o trgovini ljudima, posebno ženama i djecom*, A/70/260 (3. avgust 2015. godine), stav 40.

58 “Ending Exploitation. Ensuring that Businesses do not Contribute to Trafficking in Human Beings: Duties of States and the Private Sector.” OSCE. November 03, 2014. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <http://www.osce.org/secretariat/126305>.

59 “International Human Rights Law.” OHCHR. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/InternationalLaw.aspx>.

60 de Schutter, Olivier, *International Human Rights Law: Cases, Materials, Commentary* (Cambridge University Press 2010), p. 365-366.

61 VE - Upravni odbor za ljudska prava Komitet ministara, Eksplanatorni memorandum uz Preporuku CM/REC (2016) br. 3 Komiteta ministara državama članicama o ljudskim pravima i poslovanju, (CM/2016) 18 *addfinal*, stav 39.

62 VE - Komitet ministara, Preporuka CM/REC (2016) br. 3 Komiteta ministara državama članicama o ljudskim pravima i poslovanju, usvojena 2. marta 2016. godine, stav 22.

„...primjene dodatne mjere da bi zahtijevale od preduzeća da poštuju ljudska prava, uključujući, po potrebi, provođenjem detaljne analize ljudskih prava, [...] kada države članice [...] obavljaju poslovne transakcije sa preduzećima, uključujući i putem zaključivanja ugovora o javnim nabavkama”.⁶²

Evropski sud za ljudska prava (ESLJP) identifikovao je ovu obavezu država članica VE da usvoje preventivne mjere u cilju zaštite ljudskih prava kao „pozitivnu obavezu“. Država takođe ima ovu obavezu da pruži zaštitu usvajanjem posebnih zakona kada fizičko lice ili pravno lice, poput kompanije, krši prava drugih lica.⁶³ U odluci u predmetu Rancev protiv Kipra i Ruske Federacije, ESLJP je definisao obavezu postupanja (pozitivnu obavezu) kao obavezu usvajanja zakona kojim se trgovina ljudi definiše kao krivično djelo, te obavezu zaštite prava žrtava trgovine ljudima i sprečavanja trgovine ljudima.⁶⁴ Pozitivna obaveza uključuje obavezu država da provedu „adekvatne mjere za regulisanje preduzeća koja se često koriste kao pokriće za trgovinu ljudima”.⁶⁵ ESLJP je takođe smatrao da su države odgovorne za kršenja ljudskih prava od strane preduzeća.⁶⁶ Naprimjer, 2017. godine, ESLJP je presudio u slučaju Čauduri i drugi protiv Grčke da država „nije ispunila svoje obaveze“ kako bi spriječila trgovinu ljudima, zaštitila žrtve i ispitala odgovorne“. To je bio slučaj koji se ticao 42 muškarca iz Bangladeša kojima je uskraćena naknada za rad na farmi jagoda u južnoj Grčkoj.⁶⁷

Obaveze država da zaštite osobe od štetnih radnji preduzeća dalje su definisane u pravno neobavezujućem Okviru o poslovnim i ljudskim pravima „zaštiti, poštu i otkloni“ koji je izradio profesor John Ruggie, bivši specijalni predstavnik generalnog sekretara UN-a.⁶⁸ U Rukovodećim načelima o poslovanju i ljudskim pravima (UNGP) koje je on izradio precizira se sljedeće:⁶⁹

- obaveza država da pruže zaštitu od kršenja ljudskih prava;
- odgovornost kompanija da poštuju ljudska prava;
- obaveza država i kompanija da obezbijede pristup pravnim sredstvima za lica koja su pretrpjela kršenje ljudskih prava u vezi sa poslovanjem i da navedu sredstva sudske i vansudske pravne zaštite.

Država mora izbjegavati kršenje ljudskih prava usvajanjem djelotvornih politika, zakona ili propisa koji se tiču poslovnog ponašanja. Ostala relevantna Rukovodeća načela uključuju UNGP 4 koje je usredsređeno na državna preduzeća ili ona koja dobijaju znatnu podršku i usluge državnih agencija; UNGP 5 koje se odnosi na privatizovano pružanje usluga, što može da bude oblast visokog rizika od trgovine ljudima, između ostalog i u zdravstvu i UNGP 8 koje pokriva koherentnost politike i pomoć preduzećima putem relevantnih informacija, obuke i podrške. Dio ove obaveze izbjegavanja kršenja ljudskih prava se nalazi u UNGP 6: „Države treba da promovišu poštovanje ljudskih prava od strane preduzeća sa kojima imaju poslovne transakcije.”⁷⁰ U Rukovodećim načelima se naglašava značaj javnih nabavki i mogućeg korištenja ugovornih odredbi kojima bi se obezbijedilo poštovanje ovih načela.

U Rukovodećim načelima se takođe ističe odgovornost kompanija za poštovanje ljudskih prava. U tu svrhu, prema UNGP 17, preduzeća treba da provode detaljnu analizu ljudskih prava kojom će proaktivno ocijeniti uticaj koji će njihove poslovne aktivnosti imati na ljudska prava. Detaljna analiza ljudskih prava koju provode preduzeća takođe treba da pokaže kako će se rješavati svi neželjeni problemi koji se otkriju. Države zatim treba da osiguraju da preduzeća ispunjavaju ovu obavezu.

Postoje različiti pristupi tome kako osigurati da preduzeća provode detaljne analize ljudskih prava. Naprimjer, države mogu:

- uspostaviti pravnu odgovornost preduzeća (npr. krivičnu odgovornost, građansku odgovornost ili administrativne kazne) u slučaju kršenja ljudska prava;
- uspostaviti podsticaje ili beneficije za preduzeća koja pokazuju proaktivne prakse detaljne analize (*due diligence*);
- podstaći detaljnu analizu ljudskih prava putem jačanja mehanizama transparentnosti i objelodanivanja (npr. obavezujući preduzeća da objave izvještaje o svojim politikama i preduzetim naporima u borbi protiv trgovine ljudima).⁷¹

63 Methven O'Brien, Claire, "Essential services, public procurement and human rights in Europe", *University of Groningen Faculty of Law Research Paper Series 22/2015*, January 2015, p. 5.

64 Rancev protiv Kipra i Ruske Federacije, Predstavka br. 25965/04 (ESLJP, 10. maj 2010. godine).

65 Rancev protiv Kipra i Ruske Federacije, Predstavka br. 25965/04 (ESLJP, 10. maj 2010. godine), stav 284.

66 Methven O'Brien, Claire, "Essential services, public procurement and human rights in Europe", *University of Groningen Faculty of Law Research Paper Series 22/2015*, January 2015, p. 5.

67 Čauduri i drugi protiv Grčke. UNODC. 2017. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: https://www.unodc.org/cld/case-law-doc/traffickingpersonscrimetype/_irb/2017/chowdury_and_others_v_greece.html?lng=en&tmpl=sherloc.

68 "Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises, John Ruggie – Protect, Respect and Remedy: A Framework for Business and Human Rights", A/HRC/8/5 (7 April 2008).

69 Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and Transnational corporations and Other Business Enterprises, John Ruggie, "Guiding Principles on Business and Human Rights – Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework, A/HRC/17/31 (2011), u daljem tekstu Vodeća načela Ujedinjenih nacija (UNGP).

70 Ibid, str. 8.

71 De Schutter, Olivier et al., *Human Rights Due Diligence: The Role of States* (2012), p. 60.

Iako Rukovodeća načela Ujedinjenih nacija nisu pravno obavezujuća, dobila su visok nivo međunarodne podrške, a dokumenti drugih međunarodnih organizacija su usklađeni sa Vodećim načelima Ujedinjenih nacija. Naprimjer, Smjernice za multinacionalna preduzeća Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) (izrađene 1976. godine) sadrže preporuke vlada preduzećima o korporativnoj odgovornosti i predstavljaju referentni dokument za odgovorno poslovno ponašanje širom svijeta. Posljednja revizija Smjernica iz 2011. godine dovela je do uključivanja posebnog poglavlja o ljudskim pravima usklađenog sa Rukovodećim načelima UN-a, a proširena je odgovornost i na poslovne odnose i lance snabdijevanja.

Pored toga, Smjernice prati i jedinstveni vansudski mehanizam za podnošenje pritužbi - nacionalne kontakt tačke (NKT). Od vlada koje se pridržavaju Smjernica zahtijeva se da uspostave NTK u svojim zemljama da bi promovisale Smjernice i rješavale slučajeve navodnih kršenja Smjernica, uključujući trgovinu ljudima u globalnim lancima snabdijevanja. Do januara 2018. godine, 48 zemalja se pridržavalo Smjernica OECD-a, uključujući 32 države članice OSCE-a i 8 država partnera za saradnju.

Drugi važan dio provođenja Smjernica OECD-a je rad na pružanju smjernica preduzećima o tome kako da u praksi primjene preporuke iz Smjernica, kroz lance snabdijevanja, u **određenim sektorima**. Za sada postoje OECD-ove smjernice za **industriju minerala, ekstraktivnu industriju, poljoprivredu, industriju odjeće i obuće**⁷² i **finansijski sektor** (institucionalni investitori). Ovaj rad, koji se provodi u multiakterskim okruženjima, obuhvata izradu smjernica i, kada se usvoje, podršku u njihovom provođenju, uključujući godišnje skupove na kojima se sastaju vlade, preduzeća i zainteresovane strane.⁷³ OECD trenutno radi na izradi općih, međusektorskih *due diligence* smjernica za odgovorno poslovno ponašanje, koje bi trebalo da budu završene sredinom 2018. godine.

<http://mneguidelines.oecd.org/>

2. Odgovornost pravnog lica i objelodanjivanje informacija

Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala takođe obavezuje države da uspostave krivičnu, građansku ili administrativnu odgovornost pravnih lica za učestvovanje u „teškim krivičnim djelima u koje je umiješana grupa za organizovani kriminal“ (član 10. stav 1) i za krivična djela koja se odnose na trgovinu ljudima kako je utvrđeno u Protokolu iz Palerma.⁷⁴ Na regionalnom nivou, Konvencija Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima uspostavlja odgovornost pravnog lica za trgovinu ljudima (član 22. Konvencije VE protiv trgovine ljudima).⁷⁵ Međutim, ove odredbe se u praksi primenjuju prilično rijetko: GRETA, tijelo za praćenje primjene Konvencije, identifikovala je samo u nekoliko država članica VE slučajeve koji se odnose na krivičnu odgovornost pravnih lica u vezi sa trgovinom ljudima.⁷⁶

Povezujući obaveze koje proizlaze iz međunarodnih dokumenata u vezi sa trgovinom ljudima sa obavezom država da pruže zaštitu, kako je definisano u Rukovodećim načelima UN-a o poslovanju i ljudskim pravima, Specijalni izvjestilac Ujedinjenih nacija za trgovinu ljudima je potvrdio mjerila i pokazatelje za obezbjeđivanje lanaca snabdijevanja u kojima nema trgovine ljudima. Ove smjernice treba da pomognu preduzećima u provođenju detaljne analize u svojim lancima snabdijevanja kako bi otkrila i spriječila incidente trgovine ljudima, te tako ispunila međunarodne obaveze i primijenila međunarodna načela.⁷⁷

U junu 2013. godine, Vijeće za ljudska prava je usvojilo rezoluciju kojom poziva države i preduzeća da ojačaju zakonodavstvo i inicijative u cilju suzbijanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.⁷⁸ Izvjestilac je preporučio državama da preduzmu sljedeće mjere:

- da uspostave opća pravila kojima od kompanija zahtijevaju da poštuju ljudska prava;

72 Smjernice OECD-a za primjenu dužne pažnje za odgovorne lance snabdijevanja mineralima iz ratnih zona i zona visokog rizika; Smjernice OECD-a za primjenu dužne pažnje za značajan angažman zainteresovanih strana u ekstraktivnom sektoru, Smjernice OECD/FAO-a za odgovorne poljoprivredne lance snabdijevanja i Smjernice OECD-a za primjenu dužne pažnje za odgovorne lance snabdijevanja u sektoru odjeće i obuće.

73 „Smjernice OECD-a za multinacionalna preduzeća.“ OECD. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <https://mneguidelines.oecd.org/sectors/>.

74 Gallagher Anne, Skrivankova, Klara, “Human Rights and Trafficking in Persons – 15th Informal ASEM Seminar on Human Rights” (2015), p. 62.

75 Vijeće Evrope, Serija evropskih ugovora (CETS) br. 197, usvojen 6. maja 2005. godine, stupio na snagu 1. februara 2008. godine (u daljem tekstu: Konvencija VE o borbi protiv trgovine ljudima).

76 VE - Grupa eksperata za suzbijanje trgovine ljudima, Izvještaj o provođenju Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima za Belgiju, GRETA (2013) 14 (Strazbur: GRETA, 2013), stav 208; VE - Grupa eksperata za suzbijanje trgovine ljudima, Izvještaj o provođenju Konvencije SE o borbi protiv trgovine ljudima za Kipar, GRETA (2015) 20 (Strazbur: GRETA, 2015), stav 135; VE - Grupa eksperata za suzbijanje trgovine ljudima, Izvještaj koji je dostavila Rumunija o mjerama za provođenje preporuke Komiteta strana potpisnica, GRETA (2014) 9, (GRETA, 2014), str. 26; VE - Grupa eksperata za suzbijanje trgovine ljudima, Izvještaj o provođenju Konvencije VE o borbi protiv trgovine ljudima za Sloveniju, GRETA (2013) 20, (GRETA, 2013), stav 156.

77 Vijeće za ljudska prava, „Izvještaj specijalnog izvjestioca o trgovini ljudima, posebno ženama i djecom - Ekspertske konsultacije o trgovini ljudima i globalnim lancima snabdijevanja“, A/HRC/23/48/Add. 4 (4. mart 2013. godine)

78 Vijeće za ljudska prava, „Trgovina ljudima, posebno ženama i djecom: napori za borbu protiv trgovine ljudima u lancima snabdijevanja preduzeća“, A/HRC/RES/23/5 (19. june 2013. godine).

- da revidiraju svoje politike javnih nabavki kako bi uključile pitanja trgovine ljudima;
- da primjene i dodatno jačaju zahtjeve u pogledu objavljivanja informacija od strane preduzeća kojima se propisuje obaveza da izvještavaju o svojim politikama i praksama borbe protiv trgovine ljudima;
- da uspostave sistem izdavanja dozvola agencijama za zapošljavanje kako bi se izbjeglo opterećivanje radnika naplaćivanjem naknada za zapošljavanje.⁷⁹

U ograničenom broju slučajeva, vlade su usvojile posebne zakone, propisujući zakonske obaveze kompanija da objave svoje mjere za suzbijanje trgovine ljudima. Naprimjer, odredba o transparentnosti u lancima snabdijevanja iz Zakona o modernom ropstvu Ujedinjenog Kraljevstva iz 2015. godine, propisuje obavezu za sve kompanije iznad određenog praga da izvještavaju o mjerama koje su preduzele da bi riješile ove oblike kršenja prava u svojim lancima snabdijevanja.⁸⁰ Francuski propis „*Devoir de Vigilance*” ili Zakon o obavezi dužne pažnje matičnih društava i društava naručilaca propisuje obavezu izvještavanja i praćenja za multinacionalne kompanije.⁸¹ Slično tome, u februaru 2017. godine nizozemski parlament je predstavio prijedlog zakona kojim se predviđa obaveza detaljne analize/dužne pažnje kompanija kako bi utvrdile rasprostranjenost dječijeg rada u svojim lancima snabdijevanja.⁸² Federalni komitet je preporučio i da australijski parlament usvoji Zakon o modernom ropstvu kojim se „od velikih kompanija zahtijeva da eliminišu prinudni rad i trgovinu ljudima u Australiji”.⁸³ Razmatranje usvajanja Zakona o modernom ropstvu od strane australijskog parlamenta uključuje i odredbe o javnim nabavkama.⁸⁴

U oblasti javnih nabavki, Federalna uredba o nabavkama SAD-a (FAR) je nekoliko godina sadržala obavezu da se u sve vladine ugovore u SAD-u doda odredba o zabrani trgovine ljudima. Uredba je ažurirana 2015. godine, u skladu sa Izvršnom naredbom (EO) 13627 bivšeg predsjednika SAD-a Baraka Obame⁸⁵ u kojoj se navodi niz zabranjenih praksi i obaveza da se za ugovore iznad određenog praga vrijednosti koji se provode van SAD-a izrade planovi usklađenosti i certifikacije.⁸⁶ Pored toga, EO 13126 „Zabrana kupovine proizvoda proizvedenih prinudnim ili najamnim dječijim radom” je izdata 1999. godine da bi se obezbijedilo da federalne agencije SAD-a ne nabavljaju robu proizvedenu korištenjem prinudnog ili najamnog dječijeg rada.

Drugi primjer iz SAD-a je evolucija Smut-Holijevog carinskog zakona koji je od 1930. godine zabranio da roba proizvedena korištenjem prinudnog rada ulazi u Sjedinjene Američke Države. Međutim, zakon je sadržavao izuzetak koji je omogućavao uvoz robe u slučaju kada je „potražnja u SAD-u premašivala domaću proizvodnju.” Ovaj izuzetak je izbrisan iz zakona 2016. godine, čime je povećana sposobnost Carinske i granične zaštite SAD-a da spriječi uvoz u SAD proizvoda proizvedenih korištenjem prinudnog rada.

Usvajanje i uvođenje ovih zakona i naredbi predstavlja rastući trend država koje očekuju da kompanije koje posluju u njihovim jurisdikcijama budno paze na trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije u svojim lancima snabdijevanja. Upravo u kontekstu vodećih načela, zakona o objelodanjivanju informacija i određenih obaveza država, u ovom izvještaju se navode određene smjernice za ostvarivanje cilja eliminisanja prinudnog i izrabljivačkog rada u lancima snabdijevanja.

79 Generalna skupština Ujedinjenih nacija, *Izveštaj specijalnog izvjestioca o trgovini ljudima, posebno ženama i djecom*, A/70/260 (3. avgust 2015. godine), stav 40.

80 Zakonodavstvo Ujedinjenog kraljevstva je i samo pod snažnim uticajem Zakona o transparentnosti u lancima snabdijevanja u Kaliforniji (SB 657) koji je usvojen u državi SAD-a Kaliforniji u septembru 2010. godine, a stupio je na snagu u januaru 2012. godine. Zakon zahtijeva od kompanija koje posluju u Kaliforniji i čiji je godišnji promet veći od 100 miliona USD da objavljuju informacije o svojim naporima da osiguraju da u njihovim lancima snabdijevanja nema ropstva i trgovine ljudima i da pruže obuku svom osoblju na ovu temu.

81 International Bar Association. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <https://www.ibanet.org/Article/NewDetail.aspx?ArticleUid=1324a0d4-268f-40d1%E2%80%91ad30%E2%80%91f863ba212d39>.

82 Altschuller, Sarah A., and Amy K. Lehr. “Proposed Dutch Legislation on Child Labor Due Diligence: What You Need to Know.” *Corporate Social Responsibility and the Law*. August 24, 107. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <http://www.csrandlelaw.com/2017/08/24/proposed-dutch-legislation-on-child-labor-due-diligence-what-you-need-to-know/>.

83 Guilbert, Kieran. “Australia urged to follow UK’s lead in adopting tough anti-slavery law.” *Reuters*. December 7, 2017. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <https://www.reuters.com/article/us-australia-slavery-lawmaking/australia-urged-to-follow-uks-lead-in-adopting-tough-anti-slavery-laws-idUSKBN1E121H>.

84 “Inquiry into establishing a Modern Slavery Act in Australia.” *Parliament of Australia*. 2017. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <https://www.aph.gov.au/modernslavery>.

85 “Federal Acquisition Regulation; Ending Trafficking in Persons.” *Federal Register: The Daily Journal of the United States Government*. 2015. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <https://www.federalregister.gov/documents/2015/01/29/2015-01524/federal-acquisition-regulation-ending-trafficking-in-persons>.

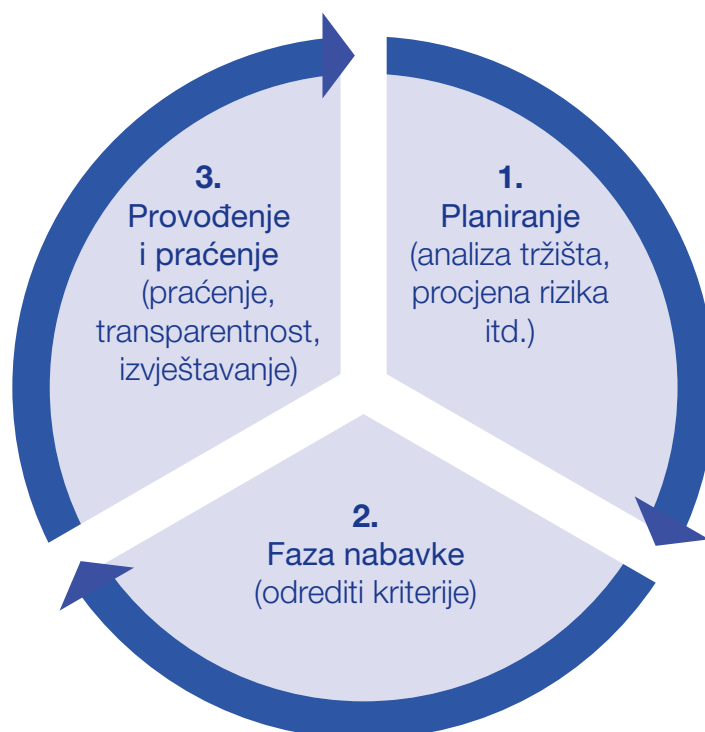
86 Važno je napomenuti da Izvršna naredba i provedbena uredba sadrže niz aktivnosti u vezi sa trgovinom ljudima koje su zabranjene federalnim ugovaračima, zaposlenima kod ugovarača, podugovaračima i zaposlenima kod podugovarača. Tu spadaju: korištenje obmanjujućih ili prevarnih praksi zapošljavanja u procesu zapošljavanja radnika; naplaćivanje radnicima troškova zapošljavanja; uništavanje, prikrivanje, oduzimanje identifikacionih isprava zaposlenih ili na drugi način uskraćivanje pristupa njihovim identifikacionim ispravama, kao što su pasoši ili vozačke dozvole; i (za dijelove ugovora ili podugovora koji se obavljaju van Sjedinjenih Američkih Država), neplaćanje troškova prevoza po završetku zaposlenja za zaposlenog koji nije državljanin zemlje u kojoj se posao obavlja i koji je doveden u tu zemlju da bi radio na osnovu ugovora sa Vladom SAD-a ili sa podugovaračem. Za ugovore u vrijednosti većoj od 500.000 USD koji se izvršavaju van SAD-a takođe je potreban plan usklađenosti srazmjernan veličini i složenosti ugovora, koji obuhvata jasno razgraničene komponente, uključujući stanovanje, planove zapošljavanja i zarade, mehanizme putem kojih radnici mogu da prijave kršenja prava, kao i godišnju certifikaciju ugovarača koja, između ostalog, pokazuje da se poštuje pravilo i da je proveden plan usklađenosti.

Smjernice

a. Koraci uključeni u javne nabavke

Postoji mnogo koraka uključenih u javne nabavke koji su sadržani u ove tri opće kategorije:

1. Faza planiranja

Izvor: Švedska nacionalna agencija za javne nabavke

Ova faza uključuje identifikovanje potreba, utvrđivanje vrsta procesa nabavki i identifikovanje svih rizika u vezi sa ljudskim pravima. Kada se primi novi zahtjev za nabavku proizvoda ili usluge, relevantna kategorija se analizira da bi se utvrdio njen strateški značaj. Strateški značaj se utvrđuje na osnovu nekoliko parametara, uključujući sve negativne socijalne i ekološke uticaje, populaciju na koju će uticati, značaj za aktivnosti u regionu, aspekte isporuke, vrijednost ugovora, trajanje ugovora i složenost robe i usluga. Nadgledanje i praćenje usklađenosti sa propisima često predstavlja izazov koji zahtijeva vrijeme, stručnost i resurse. Prema tome, važno je predvidjeti ovu fazu procesa u ranoj fazi nabavke.

2. Faza nabavke

Na osnovu podataka sakupljenih u fazi planiranja, može se pripremiti konkursna dokumentacija. U skladu sa pravnim okvirom, nabavka počinje pozivom za podnošenje ponuda, nakon čega slijede priznavanje kvalifikacije ponude, evaluacija ponuda, pregovaranje po potrebi i dodjela ugovora. Da bi se obezbijedila odgovornost ugovarača za zaštitu ljudskih prava, socijalni kriteriji, uključujući kriterije ljudskih prava, mogu se utvrditi kao kvalifikacija dobavljača, tehničke specifikacije, kriteriji za dodjelu ili posebni ugovorni uslovi. Nakon evaluacije ponuda, služba koja vrši nabavku odlučuje kojem ponuđaču ili ponuđačima će se dodijeliti ugovor ili ugovori.

3. Provođenje i praćenje

Svrha provođenja i praćenja je da se prati izvršenje ugovora kako bi se obezbijedilo da dobavljač ispunjava uspostavljene zahtjeve. Ugovarač mora izvještavati o tome kako ispunjava kriterijume održivosti koji zahtijevaju punu transparentnost. Zahtjevi u pogledu izvještavanja će se razlikovati u svakom ugovoru, pri čemu kod ugovora niskog rizika možda neće ni postojati takvi zahtjevi. Ugovorno tijelo će procijeniti sposobnost dobavljača da obezbijedi ispunjenost utvrđenih kriterijuma, naprimjer u vezi sa osnovnim ljudskim pravima, i da preduzme akciju ako je potrebno da rješava preostale probleme.

b. Politike javnih nabavki, posebne smjernice

1. Preporuka br. 1: Preduzeti akciju tokom planiranja i provesti procjene rizika

U fazi planiranja nabavke važno je da javni organi identifikuju kategorije proizvoda ili usluga kod kojih postoji najveća vjerovatnoća da će doći do kršenja ljudskih prava, naročito trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Procjene rizika mogu da pomognu u procjenjivanju u kojoj su mjeri lanci snabdijevanja robom ili proizvodima poznati javnim organima kao ranjivi i stoga zahtijevaju veću kontrolu kroz detaljniju analizu. Na osnovu te procjene rizika, mogu se uključiti i prilagoditi dodatni koraci u procesu nabavke. Kada se vrši nabavka rizičnih proizvoda, kao što je kafa ili informaciona tehnologija, ili usluge poput gradnje, procjenom rizika se može utvrditi da li postoji potreba za određenim mjerama za rješavanje pitanja radne eksploatacije u lancu snabdijevanja.

Tada je važno da javni organi rade sa dobavljačima u područjima visokog rizika kako bi izgradili kolektivni kapacitet za mapiranje, istragu i ublažavanje identifikovanih rizika. Naime, umjesto da se sumnjivim kompanijama samo uskrati mogućnost da daju ponude za projekte, iskreno priznavanje izazova, razvijanje korektivnih mjera i dijeljenje informacija mogu da dovedu do saradnje kojom će se pokrenuti poboljšanja kod podugovarača i prodavaca koji posluju u tim područjima visokog rizika.

Postoje alati koje su izradili javni organi, odnosno koji su izrađeni za javne organe kako bi bolje planirali uzimajući u obzir rizike od trgovine ljudima. Norveška agencija za državnu upravu, Difi, sastavila je javno dostupan spisak

Studije slučaja:

Etički kriterijumi kao dio selekcionog postupka - Primjer iz Norveške

Jugoistočna regionalna zdravstvena uprava Norveške je uključila etičke kriterijume u selekcionu postupak u 2013. godini. Ponuđači moraju biti u mogućnosti da objelodane svoj lanac snabdijevanja, uključujući sve dobavljače koji doprinose proizvodnji proizvoda i njihovu lokaciju. Pored toga, ponuđači moraju pokazati da imaju adekvatan sistem praćenja, naprimjer putem provjera podugovarača i dobavljača u lancu snabdijevanja.

* *Health Care Without Harm, Sustainable Public Procurement in European Healthcare*, (2014), p. 8-9.

Socijalne klauzule u tehničkim specifikacijama - Primjer iz Španije

Godine 2009. grad San Sebastijan je uključio socijalne klauzule u tehničke specifikacije javne nabavke odjeće i obuće. Socijalne klauzule su obuhvatale usklađenost sa standardima MOR-a i verifikaciju. Ako ponuđači nisu mogli da dokažu usklađenost, bili su

visokorizičnih proizvoda za službenike koji se bave javnim nabavkama.⁸⁷ U *Instrumentu za odgovornu nabavku* američkog State Department-a takođe se identifikuju kategorije rizika.⁸⁸ „Mobilna aplikacija “Sweat & Toil: Child Labor, Forced Labor, and Human Trafficking Around the World” (Znoj i napor: dječiji rad, prinudni rad i trgovina ljudima širom svijeta) koju je izradilo Ministarstvo rada SAD-a sadrži lako dostupne informacije o dječijem i prinudnom radu za svaku zemlju.⁸⁹ Baza podataka LinkUP je drugi instrument koji koriste gradovi i okruzi u SAD-u za službeno objavljivanje svojih snabdijevača/lanaca snabdijevanja prilikom kupovine tekstila za javne organizacije.⁹⁰ „Zaštita ljudskih prava u lancu snabdijevanja: vodič za praktičare u oblasti javnih nabavki” je publikacija Univerziteta Greenwich koja isto može da pomogne u procjeni rizičnih tačaka, naročito za trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije, u lancima snabdijevanja. Još jedan resurs je Modul o odgovornom poslovanju na portalu *Sustainable Facilities Tool* koji pruža informacije o najboljim praksama prije i poslije dodjele ugovora.⁹¹

isključeni iz postupka. Ponuđači moraju dostaviti izjavu u kojoj garantuju da će proizvodnja u čitavom lancu snabdijevanja biti u skladu sa standardima osnovnih konvencija MOR-a. Pored toga, oni moraju objelodaniti ko su im podugovarači i dobavljači.

Projekat LANDMARK, *Dobre prakse u društveno odgovornim javnim nabavkama - pristupi verifikaciji iz čitave Evrope* (Konzorcijum LANDMARK, 2012), str. 17.

Obaveza dostavljanja „socijalnog koncepta“ od ponuđača - Primjer iz Njemačke

Ponuda za IT hardver za nekoliko saveznih država u Sjevernoj Njemačkoj takođe uključuje „socijalni koncept“ koji ponuđači moraju dostaviti. U ovom konceptu treba da se objasni kako ponuđači osiguravaju primjenu osnovnih konvencija MOR-a u svom lancu snabdijevanja. U ponudi su se uglavnom ocjenjivali cijena i kvalitet. 10% kriterija za kvalitet dodjeljivani su za socijalni koncept. Sam koncept je morao ispuniti kriterije prihvatljivosti i mjere za verifikaciju koje bi mogle da obuhvate eksterne revizije. Što se tiče prihvatljivosti, od ponuđača je traženo da objelodane svoje podugovarače i dobavljače.

* Projekat LANDMARK, *Dobre prakse u društveno odgovornim javnim nabavkama - pristupi verifikaciji iz čitave Evrope* (Konzorcijum LANDMARK, 2012), str. 9-11.

Preporuka br. 1: Operativne smjernice

Državama članicama OSCE-a se preporučuje:

- ▶ **da provode procjene kako bi identifikovale robu i usluge koje predstavljaju rizike od trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije;**
- ▶ **da odrede prioritete u pogledu robe i usluga koji zahtijevaju neodložnu pažnju;**
- ▶ **da sarađuju sa dobavljačima u izradi specifičnih planova za sprečavanje i ublažavanje;**
- ▶ **da osiguraju resurse za obuku o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije za sve osoblje za nabavku, provođenje programa i drugo osoblje koje je uključeno u javne nabavke;**
- ▶ **da omoguće saradnju između službenika odgovornih za politike javnih nabavki i suzbijanja trgovine ljudima i da kreiraju radna mjesta koja će povezati te dvije stvari.**

Kršenje međunarodno priznatih ljudskih prava može da bude i jedan aspekt kriterija za isključivanje ponuđača iz dodjele ugovora o javnoj nabavci.

87 “Information about High-Risk Products.” Difi. January 27, 2017. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <https://www.anskaffelser.no/english/socially-responsible-public-procurement/information-about-high-risk-products>.

88 Za više informacija vidjeti: <https://www.responsible-sourcing-tool.org/>.

89 “Sweat & Toil: Child Labor, Forced Labor, and Human Trafficking Around the World.” United States Department of Labor. 2016. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <https://www.dol.gov/dol/apps/ilab.htm>.

90 Za više informacija vidjeti: <http://buysweatfree.org/linkup>

91 Za više informacija vidjeti: <https://sftool.gov/plan/545/responsible-business-conduct>

2. Preporuka br. 2: Postaviti standarde tokom dodjele ugovora kojima se upravljaju i ublažavaju rizici od trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u lancima snabdijevanja javnih organa

Javni organi mogu da iskoriste svoju kupovnu moć kod dobavljača i zahtijevaju od njih da primjenjuju etički odgovorne standarde.⁹² Faza postupka javne nabavke u kojoj su postavljeni kriteriji za dodjelu ugovora predstavlja priliku da se obezbijedi poštovanje standarda ljudskih prava. Prilikom razmatranja ugovora, socijalni i etički zahtjevi, uključujući zahtjeve za poštovanje ljudskih prava, takođe mogu da budu kriteriji za razmatranje pored cijene i kvaliteta. Uključivanje ovih kriterija u fazi dodjele ugovora može da ima veći uticaj nego definisanje posebnih klauzula o izvršenju ugovora nakon dodjele ugovora. Prema tome, postoje primjeri u kojima su javni organi počeli sa uključivanjem kriterija kao što su klauzule o izvršenju ugovora, a zatim ih, u sljedećem koraku, primijenili u postupku selekcije.⁹³ Međutim, važno je napomenuti da je sposobnost zemalja da usklade kriterije sa politikama javnih nabavki različita. U direktivama o javnim nabavkama Evropske unije, naprimjer, zahtijeva se da kriteriji za evaluaciju budu povezani sa predmetom ugovora, što se može činiti da nije direktno povezano sa društvenim očekivanjima. Javni organi koji su u početnim fazama uključivanja mjera protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u postupke javnih nabavki mogu da počnu sa uključivanjem kriterija kao što su klauzule o izvršenju ugovora, a mogu ih uključiti i u sam postupak selekcije.

U EU, selekcija zasnovana na „ekonomski najpovoljnijoj ponudi“ (MEAT) moguća je za specifične tendere. To omogućava najbolji odnos kvaliteta i cijene, a bodovi se mogu dodijeliti i za aspekte održivosti i ljudskih prava.⁹⁴ EU ne dozvoljava bodove za zasluge u ovom procesu - to je dio zahtjeva koji se ocjenjuju u fazi dodjele ugovora i koji će biti povezani sa predmetom ugovora. UNCITRAL, sa druge strane, dozvoljava ovu nepovezanost. Od 2013. godine, svi ugovori dodijeljeni u okviru postupka javne nabavke Vlade Nizozemske čija je vrijednost veća od određenog praga moraju sadržati socijalne uslove, a odluke o dodijeljenim ugovorima se zasnivaju na cijeni, kvalitetu i održivosti. Prema tome, dobijanjem većeg broja bodova za održivost, ponuđač ima veću šansu da mu bude dodijeljen ugovor. U Austriji od 2016. godine u nacionalnom zakonodavstvu za javne nabavke primjenjuje se načelo „najboljeg dobavljača“, a ne „najjeftinijeg dobavljača“ u građevinskom sektoru za ugovore čija je vrijednost veća od 1 miliona EUR. U Njemačkoj, Gradsko vijeće grada Minhena 2002. godine uvelo je društveno odgovorne postupke javnih nabavki da bi se obezbijedilo isključenje robe koju proizvode djeca u eksploatacionim uslovima. Prema tome, gradovi i države mogu da usvoje mjere nabavke koje su u skladu sa konvencijama MOR-a ili mjere navedene u Osnovnom kodeksu Inicijative za etičku trgovinu.⁹⁵

Kriteriji dodjele ugovora se takođe mogu koristiti u evaluaciji kapaciteta ponuđača da upravljaju pitanjima ljudskih prava u proizvodnim aktivnostima.

Studije slučaja:

Grad Malmö (Švedska) je odlučio da koristi javne nabavke za poboljšanje radnih uslova. Kao prvi korak, Malmö je proveo analizu rizika 2010. godine i uspostavio različite kategorije u vezi sa radnim uslovima: kupovina visokog, srednjeg i niskog rizika. Malmö je identifikovao tri grupe proizvoda kao visokorizične grupe: elektronska oprema, namještaj i kancelarijski materijal. U ovim grupama postoji vjerovatnoća kršenja prava radnika. Ova procjena je formirala osnovu za dalje korake, kao što je primjena Kodeksa ponašanja koji treba da potpišu dobavljači te robe.

Projekat LANDMARK, *Dobre prakse u društveno odgovornim javnim nabavkama - pristupi verifikaciji iz čitave Evrope* (Konzorcijum LANDMARK, 2012), str. 7.

Osnovni kodeks Inicijative za etičku trgovinu proizlazi iz osnovnih konvencija MOR-a kao međunarodno priznatih kodeksa radnih praksi koji sadrže minimalne standarde. Načela koja preduzeća i vlade mogu da primjenjuju obuhvataju: slobodan izbor zaposlenja, slobodu udruživanja, bezbjedne i higijenske uslove rada, zabranu dječijeg rada, nehumanog postupanja, predugog radnog vremena i diskriminacije, kao i zarade iznad granice siromaštva.

* https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/www.ethicaltrade.org/files/shared_resources/eti_base_code_english.pdf?ppXz9ivoyynr1uTTo5e.Z5n.ZHaQvQfN

92 International Learning Lab on Public Procurement and Human Rights, *Public Procurement and Human Rights: A Survey of Twenty Jurisdictions*, (2016), p. 18 and HEUNI (European Institute for Crime Prevention and Control), *Guidelines to prevent abusive recruitment, exploitative employment and trafficking of migrant workers in the Baltic Sea region*, L. Sorrentino, A. Jokinen (Helsinki 2014), p. 39.

93 Vidjeti primjer iz norveškog zdravstvenog sektora: Health Care Without Harm, *Sustainable Public Procurement in European Healthcare*, (2014), p. 8-9.

94 Martin-Ortega, Olga, Outhwaite, Opi, Rook, William, "Buying Power and Human Rights in the Supply Chain: Legal Options for Socially Responsible public Procurement of Electronic Goods", *The International Journal of Human Rights* 19 (3), April 2015, p. 349 and SOMO, "A review of Dutch policy for socially responsible public procurement", SOMO Paper (March 2014), p. 5.

95 "ETI Base Code." Ethical Trading Initiative. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <https://www.ethicaltrade.org/eti-base-code>.

Važno je razmotriti sposobnost dobavljača, što se naziva „određivanje odgovornosti“, da to urade prije dodjele ugovora kako bi se obezbijedilo da imaju odgovarajući dokaz o poštivanju etike poslovnog integriteta. Sjedinjene Američke Države, naprimjer, koriste „određivanje odgovornosti“ nakon selekcije, a prije dodjele ugovora i tada službenici za nabavke provjeravaju odgovornost ugovarača za njegove resurse, kvalifikacije, poslovnu etiku i druge oblasti prije potpisivanja ugovora.⁹⁶

Posljednjih godina određivanje odgovornosti znatno je ojačano stvaranjem baze podataka koja sadrži informacije o krivičnim osuđujućim presudama i odlukama u građanskim i upravnim postupcima, kao i o izvršnim radnjama, kojima se osigurava da se kršenje različitih zakona o radu uzima u obzir prilikom utvrđivanja da li je ugovarač odgovoran dobavljač robe i usluga. Prema tome, ponuđači koji pokazuju da imaju djelotvoran postupak protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije mogu dobiti dodatne bodove.⁹⁷ Ponuđači koji su posvećeni zaštiti radnih prava u lancu snabdijevanja i uključe to u svoj postupak detaljne analize (*due diligence*) mogu imati prednost.⁹⁸

Prema tome, iako su kriteriji za izbor najboljeg ponuđača obično zasnovani samo na cijeni, mogu se uključiti i dodatni kriteriji kojima se daje prioritet vrijednosti eliminisanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.

Pošto više od jednog preduzeća nabavlja od jednog dobavljača, važno je prepoznati ograničenja njihove moći i uticaja na dobavljače. Kao takva, preduzeća mogu da upravljaju rizikom i dijele odgovornost za poboljšanja i remedijaciju putem kolaborativnih mehanizama, kao što je pridruživanje multiakterskim inicijativama, naprimjer Inicijativi za etičku trgovinu⁹⁹, Fondaciji Ferver (*Fairwear Foundation*)¹⁰⁰ i Udruženju za fer rad (*Fair Labor Association*).¹⁰¹

Prepoznato je da uključivanje relevantnih zahtjeva u navedene faze postupka javnih nabavki može da znači dodatne zahtjeve u pogledu vremena i resursa. Međutim, cilj eliminisanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije se može uzeti u obzir zajedno sa drugim ciljevima javne nabavke. Stoga je neophodno da to prihvate rukovodstva preduzeća koja učestvuju u javnom nadmetanju i da postoji politička volja država članica i njihovih organa za nabavke za ostvarivanje postavljenih ciljeva.

Preporuka br. 2: Operativne smjernice

Državama članicama OSCE-a se preporučuje:

- ▶ **da zahtijevaju od ugovarača da preduzmu mjere za sprečavanje i rješavanje trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u svom lancu snabdijevanja putem usvajanja politike čiji je cilj ublažavanje rizika od kršenja ljudskih prava;**
- ▶ **da utvrde kriterije za dodjelu ugovora kojima se zahtijeva primjena standarda ljudskih prava u lancu snabdijevanja;¹⁰²**

96 "Subpart 9.1—Responsible Prospective Contractors." Federal Acquisition Register. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: https://www.acquisition.gov/far/current/html/Subpart%209_1.html.

97 Kao što, naprimjer, dozvoljava Direktiva EU 2014/24, član 58. i Aneks XII, Dio II (d).

98 Swedwatch, "Healthier Procurement – Improvements to working conditions for surgical instrument manufacture in Pakistan", Report 73 (19 March 2015.) (Viveka Risberg, 2015), p. 45.

99 Za više informacija vidjeti: <https://www.ethicaltrade.org/>

100 Za više informacija vidjeti: <https://www.fairwear.org/>

101 Za više informacija vidjeti: <http://www.fairlabor.org/>

102 Standardi obuhvataju: Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija, osam osnovnih konvencija MOR-a, član 32. o Konvenciji UN-a o pravima deteta, sva zakonodavstva vezana za zdravlje i bezbjednost na radu i zakone o radu u zemlji proizvodnje i Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv korupcije

Studije slučaja:

Prema Federalnoj uredbi o nabavkama SAD-a (FAR), javni organi moraju u sve ugovore uključiti klauzulu o obavezi dobavljača da preduzmu mjere kojima će pomoći da se spriječi trgovina ljudima u federalnim ugovorima (*Međunarodna laboratorija za učenje o javnim nabavkama i ljudskim pravima, Javne nabavke i ljudska prava: Istraživanje u dvadeset jurisdikcija, (2016), str. 43*).

„Vlada u svojim pozivima i ugovorima mora:

(a) Zabraniti ugovaračima, zaposlenima kod ugovarača, podugovaračima, zaposlenima kod podugovarača i drugim agentima da:

(1) Učestvuju u teškim oblicima trgovine ljudima u periodu izvršenja ugovora; [...] --Federalna uredba o nabavkama SAD-a (FAR), Pododjeljak 22.17—Suzbijanje trgovine ljudima, Politika 22.1703

- ▶ da rade sa ponuđačima na potvrđivanju izazova u pogledu trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije i utvrđivanju detaljne analize (*due diligence*) i strategija i planova za ublažavanje;
- ▶ da nagrade preduzeća koja su pokazala da poštuju ljudska i radna prava putem ugovornih podsticaja.
- ▶ da sastave „spisak neprihvatljivih“ preduzeća koja ne ispunjavaju kriterije u pogledu sprečavanja trgovine ljudima, koji se prati i ažurira jednom godišnje ili u skladu sa ciklusima javnih nabavki:
 - ▶ da odrede da ponuđači koji su osuđivani za trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije i dječiji rad nisu prihvatljivi;
 - ▶ da formalizuju odgovarajući postupak u kojem neprihvatljivi dobavljači mogu dokazati da su poboljšali prakse i da se može razmatrati njihovo uklanjanje sa spiska.
- ▶ da uključe adekvatno ponderisanje kriterija za dodjelu ugovora koji se odnose na socijalne, etičke zahtjeve i zahtjeve u pogledu sprečavanja trgovine ljudima:
 - ▶ da daju veću ocjenu dobavljačima koji su proaktivno uključeni u prakse sprečavanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije nego onima koji nisu, naprimjer, onima koji su usvojili politike, koriste programe certifikovanja i provjere/revizije i provode detaljnu analizu (*due diligence*).

3. Preporuka br. 3: Procijeniti kapacitet dobavljača za ispunjavanje standarda

Uslovi izvršenja ugovora treba da budu uključeni u početnu konkursnu dokumentaciju tako da potencijalni ponuđači shvataju šta se od njih očekuje.¹⁰³ Međutim, faza postupka javne nabavke u kojoj se potvrđuju uslovi o načinu izvršenja ugovora sa dobavljačima, takođe može da bude od presudnog značaja za uključivanje pitanja ljudskih prava. U toj fazi, ugovor je dodijeljen dobavljaču i mogu se izraditi dodatne specifikacije koje se odnose na standarde rada.¹⁰⁴ Iako se teži ka ispunjenju standarda ljudskih prava UN-a i standarda iz konvencija o radu MOR-a, dobavljači u najmanju ruku treba da se pridržavaju nacionalnih zakona o sprečavanju trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. S obzirom na to da može da bude teško identifikovati trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije, moguće je primijeniti ugovorne odredbe kojima će se razjasniti i zabraniti aktivnosti za koje se zna da vode u trgovinu ljudima, a koje je lakše uočiti, naprimjer naplaćivanje radnicima naknade za zapošljavanje, oduzimanje ili uništavanje identifikacionih isprava radnika ili primjena obmanjujućih ili prevarnih taktika zapošljavanja.

Postoji nekoliko primjera kako se odredbe o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije mogu uključiti u fazi izvršenja ugovora. Na primjer, od 2010. godine dvadeset i jedno okružno vijeće u Švedskoj saraduje u cilju nabavke održivih materijala i usluga za zdravstvenu i stomatološku zaštitu i javni prevoz. Mnogi od proizvoda koje nabavljaju proizvedeni su u zemljama u kojima postoje rizici od kršenja ljudskih prava. Da bi rješavali te probleme, oni koriste zajednički kodeks ponašanja, kao i ugovorne odredbe o ljudskim pravima za sve kupovine u osam visokorizičnih kategorija koje obuhvataju uglavnom robu identifikovanu kao rizičnu.

Studije slučaja: Jačanje provjera u Švedskoj

Švedska okružna vijeća su provela dvogodišnju i kontinuiranu provjeru detaljne analize (*due diligence*) ljudskih prava svojih dobavljača IT opreme i njihovih podugovarača. Izveštaji o izrabljivačkim radnim uslovima u fabrikama koje snabdijevaju podugovarača pokrenuli su proces pojačanog praćenja provođenja detaljne analize ljudskih prava. Dio procesa je bila provjera dvije fabrike dobavljača koji isporučuju proizvode po ugovoru. Važno je napomenuti da je predstavnik švedskog javnog organa takođe učestvovao u eksternoj provjeri. Tokom provjere koju je provodilo eksterno preduzeće, primjećeno je da su radnici možda dobili uputstva od uprave o tome šta da kažu. Privatni intervjui sa radnicima nisu bili mogući, a pored toga nisu bili dozvoljeni ni intervjui van fabričkog kruga ili u spavaonama. Švedski javni organ je zbog toga promijenio svoje uslove usklađenosti sa propisima i zahtijevao je od dobavljača da poboljša kvalitet provjera društvene odgovornosti. Provjere društvene odgovornosti takođe moraju uključiti mogućnost intervjuisanja radnika u uslovima privatnosti. Osim toga, švedski javni organ je obezbijedio svoje pravo da provodi nezavisne provjere.

* Electronics Watch, *Public Procurement and Human Rights Due Diligence to Achieve Respect for Labour Rights Standards in Electronics Factories: A Case Study of the Swedish County Councils and the Dell Computer Corporation*, (Electronics Watch, 2016)

103 SOMO, Fact Sheet “Social Responsible Public Procurement of Garments and Textiles – Focus on the role of European governments and organisations in the public and semi-public sectors”, (2014), p. 5.

104 Martin-Ortega, Olga, Outhwaite, Opi, Rook, William, “Promoting responsible electronics supply chains through public procurement”, BHRE Research Series (Policy Paper no. 1, January 2015), (Business, Human Rights and the Environment Research Group, 2015), p. 8 and Martin-Ortega, Olga, Outhwaite, Opi, Rook, William, “Buying Power and Human Rights in the Supply Chain: Legal Options for Socially Responsible public Procurement of Electronic Goods”, The International Journal of Human Rights 19 (3), April 2015, p. 351-352.

Okružna vijeća zahtijevaju od dobavljača da pristanu na to da će aktivno raditi na proizvodnji robe za njih pod uslovima koji su u skladu sa sljedećim standardima ljudskih prava: Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija, osam osnovnih konvencija MOR-a, članom 32. o Konvenciji UN-a o pravima djeteta, svim zakonodavstvima vezanim za zdravlje i bezbjednost na radu i zakonima o radu u zemlji proizvodnje, Konvencijom Ujedinjenih nacija protiv korupcije.¹⁰⁵ Prema tome, javni organi mogu da razmjenjuju informacije o tome koji ugovarači ispunjavaju ta očekivanja i saraduju u vezi sa najboljim praksama rada sa dobavljačima.

Preporuka br. 3: Operativne smjernice

Državama članicama OSCE-a se preporučuje:

- ▶ **da primjene ugovorne klauzule u kojima se jasno navode očekivanja u pogledu sprečavanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije;**
- ▶ **da primjene i izvrše klauzule o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije sa svim podugovaračima i prodavcima u lancu snabdijevanja:**
 - ▶ **da objasne i zabrane dobavljačima aktivnosti koje mogu da dovedu do trgovine ljudima;**
 - ▶ **da navedu postupke kojih se ugovarači moraju pridržavati i koji zahtijevaju neodložnu istragu, remedijaciju i korektivne mjere za otkrivene probleme i usvajanje politika prevencije.**
- ▶ **da organi u svim državama članicama mogu da rade sa dobavljačima koji su se pokazali kao efikasni u rješavanju problema trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije kako bi dodatno jačali njihove kapacitete za ulaganje tih napora.**

4. Preporuka br. 4: Dogovoriti se o procesu u kojem dobavljači ispunjavaju standarde i pokreću stalna poboljšanja putem detaljne analize ljudskih prava (*human rights due diligence*)

U Rukovodećim načelima UN-a se savjetuje da preduzeća treba da izbjegavaju aktivnosti kojima se izazivaju štetni uticaji na ljudska prava ili doprinosi takvim štetnim uticajima i treba da nastoje da spriječe ili ublaže štetne uticaje na ljudska prava koji su povezani sa njihovim poslovnim odnosima.¹⁰⁶ Naprimjer, preduzeće koje prodaje odjeću treba da detaljno analizira svoja postrojenja za šivanje i proizvodnju, kao i na sakupljanje i preradu sirovina. Kao minimum, preduzeće treba da mapira svoj lanac snabdijevanja i pruži informacije o lokacijama proizvodnih postrojenja dobavljačima koje koristi i o tome da li se u nekim od tih postrojenja koriste radnici migranti za koje se zna da izloženi posebnom riziku od trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Mapiranje omogućuje bolju detaljnu analizu koja obuhvata procjenu stvarnih i potencijalnih uticaja na ljudska prava, uključivanja nalaza i praćenja aktivnosti ublažavanja ako se otkriju kršenja ljudskih prava. Prema tome, javni organ može uključiti da dobavljač mora provesti detaljnu analizu svog cjelokupnog lanca snabdijevanja kao zahtjev za održavanje ugovora. To dovodi do odgovornosti, koja proizlazi iz ugovornih uslova, da se preduzmu neophodni koraci za identifikaciju i praćenje cjelokupnog lanca snabdijevanja u vezi sa trgovinom ljudima u svrhu radne eksploatacije.¹⁰⁷ Kada zakonodavstvo o javnoj nabavci ne propisuje eksplicitno da se od dobavljača očekuje da provede detaljnu analizu ljudskih prava, u pravnom okviru ili u okviru praktične politike može se uputiti na kriterije društvene odgovornosti u lancu snabdijevanja, koji mogu formirati ulaznu tačku za definisanje specifičnih kriterija koji se odnose na trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije.¹⁰⁸

Mapa proizvodnje kompanije Nike:

Kompanija Nike koja proizvodi odjevne predmete sklapa ugovore o proizvodnji sa fabrikama širom svijeta. Nike zahtijeva od tih dobavljača da dostave podatke o proizvodnim postrojenjima, uključujući demografske informacije o zaposlenim radnicima. Kompanija provjerava podatke u postupcima provjere/revizije i objavljuje interaktivnu mapu na svojoj internetskoj stranici čime omogućuje svojim klijentima i investitorima da pristupe informacijama.

<http://manufacturingmap.nikeinc.com>

¹⁰⁵ Health Care Without Harm, *Sustainable Public Procurement in European Healthcare*, (2014), p. 8-9.

¹⁰⁶ Human Rights Council, 'Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework', A/HRC/17/31 (21 March 2011).

¹⁰⁷ Martin-Ortega, Olga, Outhwaite, Opi, Rook, William, "Buying Power and Human Rights in the Supply Chain: Legal Options for Socially Responsible public Procurement of Electronic Goods", *The International Journal of Human Rights* 19 (3), April 2015, p. 357-358.

¹⁰⁸ International Learning Lab on Public Procurement and Human Rights, *Public Procurement and Human Rights: A Survey of Twenty Jurisdictions*, (2016), p. 42.

Javni organi takođe treba da imaju sposobnost da prate koje načine dobavljač koristi u provođenju detaljne analize ljudskih prava. Tokom provođenja ugovora, javnim organima su potrebni alati za praćenje u kojoj mjeri su ugovorne klauzule provedene u praksi. Švicarska zahtijeva od dobavljača da ugovornim odredbama obavežu svoje podugovarače i prodavce da primjenjuju osnovne konvencije MOR-a.¹⁰⁹ Takve odredbe o praćenju se mogu definisati kao odredbe o izvršenju ugovora u okviru detaljne analize ljudskih prava u lancu snabdijevanja. Međutim, praćenje je težak zadatak za javne organe. Istraživanje provedeno u 20 različitih država je pokazalo da se ne može utvrditi sistematsko i sveobuhvatno praćenje rada dobavljača u pogledu detaljne analize ljudskih prava. Čak i kada se u ugovor uključe socijalne klauzule, rijetki su predmeti u kojima se prati postupanje u skladu sa ovim klauzulama.¹¹⁰ Naprimjer, praćenje provođenja socijalnih klauzula za proizvode u sektoru informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT) u čitavom lancu snabdijevanja u Švicarskoj ocjenjuje se kao veoma problematično i stoga je njegovo provođenje teško.

Dobavljači koji pokazuju da imaju uspostavljene sisteme praćenja mogu da iskoriste konkurentsku prednost u budućim javnim nabavkama.¹¹¹ Obezbeđivanje praćenja lanca snabdijevanja mogu da finansiraju dobavljači ili javni naručioci. U primjeru iz grada Malme koji se navodi na str. 27. i 28. ugovarači javnih naručiocu su platili i proveli inspekcijske kontrole dobavljača u visokorizičnim sektorima.¹¹² I države mogu da preuzmu plaćanje troškova praćenja, kao u Švedskoj, u kojoj više javnih organa dijeli relevantne troškove. Švedska je formirala „centar za javne nabavke“ koji pruža koordinisane usluge provjere/revizije i za kojeg lokalni javni organi mogu da plate članstvo i zatim da preko njega zaduže treća lica da izvrše provjeru.¹¹³

Metodologije i dokaz o usklađenosti mogu da se razlikuju za različite dobavljače. Preduzeća i njihovi dobavljači često koriste interne provjere ili nezavisne provjere da bi provjerili uslove. Međutim, nedavne studije pokazuju da provjere imaju određene nedostatke, uključujući i to što ne otkrivaju adekvatno pitanja kršenja radnih prava¹¹⁴ u lancima snabdijevanja.¹¹⁵ Nezavisne grupe za praćenje, često neprofitne, mogu da izvrše veći broj provjera i da steknu stručnost za identifikovanje rizika od kršenja ljudskih i radnih prava. Organizacije kao što su Koalicija radnika iz Imokolee (*Coalition of Immokolee Workers*)¹¹⁶, Ulula¹¹⁷, Radnički glasovi (*Labor Voices*)¹¹⁸, Radnička povezanost (*Labor Link*)¹¹⁹, Udruženje za fer rad (*Fair Labor Association*)¹²⁰, Inicijativa za etičku trgovinu¹²¹, GeoPoll¹²² i Electronics Watch¹²³ takođe uključuju praćenje „usmjereno na radnike“ koje podrazumijeva uključivanje mišljenja radnika putem tehnologije ili drugih sredstava.¹²⁴ Države članice OSCE-a mogu da pronađu načine da se udruže sa ovim organizacijama i podrže ih.

Preporuka br. 4: Operativne smjernice

Državama članicama OSCE-a se preporučuje:

- ▶ **da primjene sisteme koji omogućuju sveobuhvatno praćenje rada dobavljača u pogledu detaljne analize ljudskih prava:**
 - ▶ **da preporuče da dobavljači provode nezavisne provjere, u partnerstvu sa civilnim društvom i akterima iz sindikata koji direktno ispituju radnike, kako bi nezavisno provjerili radne uslove u proizvodnim postrojenjima u svojim lancima snabdijevanja;**
 - ▶ **da razviju ili povećaju stručnost za nezavisno praćenje pružanjem obuka relevantnim službenicima.**

109 Eidgenössisches Finanzdepartement EFD, *Nachhaltige Beschaffung des Bundes: Stand der Umsetzung, Bericht zu Massnahme 3.4 des Masterplans Cleantech*, (EFD, 2014), p. 8 9.

110 International Learning Lab on Public Procurement and Human Rights, *Public Procurement and Human Rights: A Survey of Twenty Jurisdictions*, (2016), p. 53.

111 Martin-Ortega, Olga, Outhwaite, Opi, Rook, William, "Buying Power and Human Rights in the Supply Chain: Legal Options for Socially Responsible public Procurement of Electronic Goods", *The International Journal of Human Rights* 19 (3), April 2015, p. 360.

112 Projekat LANDMARK, *Dobre prakse u društveno odgovornim javnim nabavkama - pristupi verifikaciji iz čitave Evrope* (Konzorcijum LANDMARK, 2012), str. 8.

113 International Learning Lab on Public Procurement and Human Rights, *Public Procurement and Human Rights: A Survey of Twenty Jurisdictions*, (2016), p. 46.

114 Finvočov (*Finnwatch*) izvještaj ističe takve probleme sa provjerama, uključujući primjer sumnje o postojanju trgovine ljudima u fabrici soka, vidjeti stranu 44: http://finnwatch.org/images/pdf/PerspectivesOnVSS_forweb.pdf

115 LeBaron, Genevieve, Lister, Jane, "Ethical Audits and the Supply Chain of Global Corporations", *SPERI Global Political Economy Brief* No. 1, (SPERI, 2016).

116 Za više informacija vidjeti: <http://www.ciw-online.org/>

117 Za više informacija vidjeti: <http://ulula.com/>

118 Za više informacija vidjeti: <https://www.laborvoices.com/>

119 Za više informacija vidjeti: <https://www.mylaborlink.org/>

120 Za više informacija vidjeti: <http://www.fairlabor.org/>

121 Za više informacija vidjeti: <https://www.ethicaltrade.org/>

122 Za više informacija vidjeti: <https://research.geopoll.com/>

123 Za više informacija vidjeti: <http://electronicswatch.org/en>

124 Vidjeti pristup Electronics Watch na linku: http://electronicswatch.org/en/worker-driven-monitoring_2460012.

- ▶ **da uključe ugovornu klauzulu kojom se dobavljači obavezuju da provode detaljnu analizu o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije u lancu snabdijevanja. Kriteriji treba da obuhvate:**
 - ▶ **detaljnu analizu svih nivoa podugovaranja;**
 - ▶ **omogućavanje nezavisnog praćenja preduzeća u lancu snabdijevanja;**
 - ▶ **dozvoljavanje da javni naručioc i provode nezavisne provjere ili učestvuju u nezavisnom provjerama koje prodiru u sve nivoe rizika u lancu snabdijevanja.**

5. Preporuka br. 5: Uspostaviti mehanizme izvršenja i korektivne mjere

Dobavljači koji ne ispunjavaju ugovorne zahtjeve mogu se suočiti sa raznim kaznama. Izvršne radnje moraju biti jasno definisane u pravno obavezujućoj ugovornoj klauzuli koja je uspostavljena prije početka ugovora, a zatim ih treba pratiti.¹²⁵

U slučaju kršenja ugovora u vezi sa detaljnom analizom ljudskih prava, mogu se primijeniti različite opcije. Naprimjer, u slučaju grada Malmö (Švedska), javni organi rade sa dobavljačem koji ne ispunjava kriterije, sa ciljem da poboljša izvršenje ugovora, umjesto da ga raskida.¹²⁶ Primjena sankcija, kao što je raskid ugovora, može da ima neplanirane posljedice, kao što je otpuštanje radnika u lancu snabdijevanja.¹²⁷ Prema tome, dalji pregovori ili razgovori mogu da budu način za poboljšanje standarda. Naprimjer, SAD imaju opciju da isključe ugovarače i/ili dobavljače iz dobijanja ugovora, bilo kroz obustavu ili zabranu rada, kao posljednje sredstvo nakon što se razmotre druge blaže opcije i utvrdi da su nedjelotvorne.

Kako bi se podstakli ugovarači da usklade svoj rad sa propisima, mogu se primjenjivati korektivne mjere, zajedno sa blažim kaznama, prije nego što se uvedu strože kazne kako bi se izbjegle nenamjerne štetne posljedice za radnike koji mogu da ostanu bez posla. Kazne mogu da obuhvate zadržavanje isplata, obustavu i raskid ugovora ili isključivanje dobavljača iz učestvovanja na drugim javnim konkursima u određenom vremenskom periodu.¹²⁸ Drugi oblici ugovornih kazni obuhvataju plaćanje naknade ili dnevnih novčanih kazni za nepoštivanje rokova za korektivne mjere, kao što se radi naprimjer u Norveškoj.¹²⁹ Raskid ugovora treba da bude posljednje sredstvo nakon što se iscrpe sva druga sredstva.

Javni organi mogu da zahtijevaju od dobavljača da imaju uspostavljen postupak praćenja i evaluacije svog lanca snabdijevanja. Ovaj postupak treba da uključuje i mehanizam za pritužbe u slučaju kršenja ljudskih prava, uključujući trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije na lokacijama na kojima se rad obavlja. Prodavci moraju uspostaviti efikasne sisteme, a javni organi treba da razviju funkcionalan model i standarde koje prodavci treba da primjene. Kroz te mehanizme za pritužbe radnici mogu da prijave kršenje prava i da pokrenu postupak u kojem će pristupiti pravnom sredstvu i obeštećenju ako je potrebno.¹³⁰

U Rukovodećim načelima UN-a mehanizam za pritužbe se definiše kao „rutinski, državni ili nedržavni, sudski ili vansudski postupak kroz koji se mogu podnositi pritužbe zbog kršenja ljudskih prava u vezi sa poslovanjem i tražiti pravna pomoć.“¹³¹ Prema tome, preduzeće treba da obezbijedi da su uspostavljeni mehanizmi za pritužbe koji omogućuju da se prijave kršenja prava i da postoji transparentan postupak pružanja pravne pomoći i obeštećenja žrtvama.

Postoji više načina na koje preduzeća mogu da pomognu da se poboljša pristup pravnoj pomoći. To obuhvata obezbjeđivanje formalnih, sveobuhvatnih postupaka pritužbi za radnike u lancima snabdijevanja, kao i rad sa dobavljačima na izgradnji lokalnih kapaciteta za rješavanje pritužbi. Pored toga, više multiakterskih inicijativa i tijela za certifikaciju ili standarde zahtijevaju postojanje mehanizama za pritužbe na nivou radnog mesta u kodeksima ili drugim vladinim dokumentima, dok drugi pružaju opciju kompenzacije radnicima ili njihovim predstavnicima u slučajevima kada pritužba nije rešena ili se ne može riješiti na lokalnom nivou. S obzirom na značaj dostojanstvenog rada u Ciljevima održivog razvoja, može da bude korisno da NVO-i i sindikati razmotre formiranje strateškog partnerstva radi postizanja tog cilja.

125 Electronics Watch, *Public Procurement and Human Rights Due Diligence to Achieve Respect for Labour Rights Standards in Electronics Factories: A Case Study of the Swedish County Councils and the Dell Computer Corporation*, (Electronics Watch, 2016), p. 16.

126 Projekat LANDMARK, *Dobre prakse u društveno odgovornim javnim nabavkama - pristupi verifikaciji iz čitave Evrope* (Konzorcijum LANDMARK, 2012), str. 8.

127 Stumberg, Robert, Ramasastry, Anita, Roggensack, Meg, *Turning a Blind Eye – Respecting Human Rights in Government Purchasing*, (ICAR, 2014), p. 40.

128 International Learning Lab on Public Procurement and Human Rights, *Public Procurement and Human Rights: A Survey of Twenty Jurisdictions*, (2016), p. 48.

129 Direktoratet for forvaltning og IKT (difj)/Norway, *SRPP Contract Performance Clauses* (Revised: September 2012, copy with author).

130 Stumberg, Robert, Ramasastry, Anita, Roggensack, Meg, *Turning a Blind Eye – Respecting Human Rights in Government Purchasing*, (ICAR, 2014), p. 54 and CORE Coalition and partners, *Beyond Compliance: Effective Reporting Under the Modern Slavery Act: A civil society guide for commercial organisations on the transparency in supply chains clause*, (CORE, 2016).

131 "Guiding Principles on Business and Human Rights, Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework." OHCHR. 2011. Pristupljeno 6. februara 2018. godine http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf.

Međutim, država je prvenstveno odgovorna za otklanjanje kršenja radnih prava kroz svoje formalne i neformalne pravosudne mehanizme (kao što su radni sudovi ili nadzor i medijacija inspektora rada). Pritužbe prvenstveno treba rješavati na radnom mjestu između poslodavaca i radnika, a optimalno je imati zreo sistem industrijskih odnosa koji uključuje nezavisne, slobodne i reprezentativne sindikate koji pregovaraju direktno sa poslodavcima u ime radnika. Poslodavac treba da snosi odgovornost za rješavanje pritužbi i obezbjeđivanje pomoći korištenjem jedinstvenog sistema koji je usklađen sa međunarodnim zakonima i najboljim praksama.

Postoje različiti operativni modeli mehanizama za pritužbe. Glavnu odgovornost za bavljenje pritužbama radnika u lancu snabdijevanja ima direktni poslodavac - koji je dobavljač ili ponekad ugovarač tog dobavljača - i obično su lokalni kanali ili kanali za pritužbe na nivou mjesta rada najdjelotvorniji i najpristupačniji način za radnike koji traže pravnu zaštitu. Prema tome, najstabilniji i najprikladniji model za pružanje pomoći na bilo kojem mjestu rada je obično zreo sistem industrijskih odnosa sa jedinstvenim kodeksom ponašanja, koji odražava sve osnovne konvencije Međunarodne organizacije rada. To uključuje sporazum o priznavanju sindikata i sistem upravljanja, koji je dio operativnog mehanizma za pritužbe koji ima kapacitet za rješavanje pojedinačnih pritužbi, disciplinskih pitanja i kolektivnih sporova i koji priznaje primat radnog odnosa. Ovakvi pristupi nude perspektivu održivog modela etičkog poslovanja. NVO koje se bave radnim pravima takođe su uspješno doprinijele tome da radničke organizacije traže svoja prava u mjestima u kojima tradicionalni sindikati ne postoje ili, naprimjer, u slučaju dječijeg rada, u kojima su tradicionalni sindikalni pristupi ocijenjeni kao neodgovarajući.

Postoji niz potencijalnih načina na koje se može primiti prigovor u okruženju lanaca snabdijevanja, uključujući zvanične kontakt tačke mehanizma za pritužbe, ali i timove za etičku trgovinu ili timove za ljudska prava, korporativna pitanja, telefonske linije za korisnike, telefonske linije za radnike, timove za angažovanje zainteresovanih strana i direktne odnose sa sindikatima. Važno je obezbijediti da se implementacija zasniva na jasnim pravilima koja detaljno opisuju kako se postupa sa pritužbama primljenim preko različitih kanala, uključujući jasno dodijeljene odgovornosti, interno izvještavanje i kanale slanja na viši nivo. Ključna oblast za poboljšanje sadašnjih i budućih pristupa se odnosi na uspostavljanje sistema za procjenu stvarnih uticaja i ishoda postupaka pritužbi.¹³²

Ako su radnici podugovarača izrabljivani i nije im plaćen rad, dobavljač mora obezbijediti da budu uspostavljeni postupci koji radniku omogućavaju da dobije pomoć, odnosno da dobije sve nadoknade za neplaćeni rad i povrat naknade za zapošljavanje ili fer zarade koja mu se duguje. U slučaju prijava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u dobavljačevom lancu snabdijevanja, javni organ treba da definiše šta se zahtijeva od dobavljača da uradi, a organi za provođenje zakona treba da budu obaviješteni o svim krivičnim djelima na koja se sumnja. Javni organ treba da definiše u ugovornoj klauzuli kako dobavljač mora postupati kada se u postupku provjera ili drugih nezavisnih detaljnih analiza identifikuju kršenja ljudskih prava u lancu snabdijevanja.¹³³

Preporuka br. 5: Operativne smjernice

Državama članicama OSCE-a se preporučuje:

- ▶ **da shvate da je cilj izvršenja ugovora da se poboljšaju ili održe dobri uslovi rada u lancu snabdijevanja;**
- ▶ **da definišu obavezu dobavljača da rješava slučajeve trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije koji su otkriveni i da primjene mjere da izbjegnu dalje kršenje ljudskih prava:**
 - ▶ **u slučaju prijava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u lancu snabdijevanja, da izrade strategiju sa dobavljačem o tome kako rješavati situaciju da bi se izbjegli budući slučajevi trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije i kako obezbijediti pristup pomoći za eksploatisana lica;**
 - ▶ **da podstaknu ugovarače da se udruže sa organizacijama radnika i lokalnim NVO-ima kako bi primijenili pravna sredstva i rješavali eksploatacione uslove.**
- ▶ **da uspostave kontinuirani dijalog sa ugovaračem da bi pratile izvršenje ugovora;**
- ▶ **da definišu sve oblike kazni koje se mogu izreći ugovaraču koji ne postupa u skladu sa odredbama ugovora, a koje obuhvataju raskid ugovora samo ako su iscrpljene sve druge razumne mjere za postupanje u skladu sa ugovorom.**

¹³² "Grievance mechanisms & remedy." Ethical Trading Initiative. Pristupljeno 6. februara 2018. godine <https://www.ethicaltrade.org/issues/grievance-mechanisms-remedy>.

¹³³ Martin-Ortega, Olga, Outhwaite, Opi, Rook, William, "Buying Power and Human Rights in the Supply Chain: Legal Options for Socially Responsible public Procurement of Electronic Goods", *The International Journal of Human Rights* 19 (3), April 2015, p. 361.

c. Povećana transparentnost u lancima snabdijevanja

Rukovodeća načela UN-a propisuju da su sva preduzeća dužna da poštuju ljudska prava. Ovo znači da preduzeća treba da izbjegavaju kršenje ljudskih prava drugih i da rješavaju sve negativne uticaje svog poslovanja na ljudska prava.¹³⁴ Prema riječima bivšeg specijalnog predstavnika generalnog sekretara UN-a za poslovanje i ljudska prava, John Ruggie-a, „nenanošenje štete nije samo pasivna odgovornost za preduzeća, već može da podrazumijeva i preduzimanje pozitivnih koraka“.¹³⁵ Prema tome, preduzeća treba da uspostave politike ljudskih prava što će predstavljati „korak prije detaljne analize ljudskih prava koje će preduzeće provesti u cilju ispunjenja svoje obaveze da poštuje ljudska prava“, uključujući i u vezi sa trgovinom ljudima u svrhu radne eksploatacije.¹³⁶ Kao što je prethodno navedeno u ovom izvještaju, zemlje, u koje spadaju i Australija, Francuska, Brazil, Nizozemska, Ujedinjeno Kraljevstvo, kao i savezna država Kalifornija (SAD), imaju zakone o transparentnosti detaljne analize trgovine ljudima ili su u procesu usvajanja takvih zakona („zakoni o transparentnosti“) kojima se od preduzeća zahtijeva da provode i objelodanjuju svoje politike i prakse u vezi sa trgovinom ljudima u svrhu radne eksploatacije.

U ovom odeljku se govori o tome kako države članice OSCE-a mogu da promovišu transparentnost u trgovinskim lancima snabdijevanja kako bi omogućile kontrolu rada preduzeća u cilju sprečavanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije i kako bi podstakle odgovornu proizvodnju robe. Istraživanja su pokazala da, u vezi sa trgovinom ljudima u svrhu radne eksploatacije, postoji opći nedostatak transparentnosti u cjelokupnom lancu snabdijevanja i da se dešavaju stalna kršenja radnih prava. S obzirom na nalaze istraživanja, države članice OSCE-a treba da razmotre mogućnost da od preduzeća, naročito onih koji posluju u sektorima visokog rizika, zahtijevaju da provode i objelodanjuju detaljnu analizu toga kako izbjegavaju negativne uticaje na ljudska prava.

Pretpostavka na kojoj se zasniva propis o transparentnosti je da postoji nedostatak informacija između onih koji kupuju robu (potrošača/javnog sektora) i onih koji prodaju robu (preduzeća).¹³⁷ Nedostatak informacija se odnosi na okolnosti pod kojima se roba proizvodi, tj. na to da li se poštuju radni standardi u poslovanju preduzeća i u njihovim lancima snabdijevanja, tako da se izbjegava ili rješava trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije. Ova povećana transparentnost lanca snabdijevanja bi omogućila javnim organima, potrošačima, potencijalnim radnicima, podugovaračima i investitorima da uključe objelodanjene informacije u svoj proces odlučivanja.

Osim toga, može da pomogne preduzećima da jačaju svijest o ovom pitanju onih koji još nisu započeli aktivnosti sprečavanja trgovine ljudima i da im pomogne da prihvate rizike koji su svojstveni njihovim lancima snabdijevanja. Pored toga, može da pomogne u izjednačavanju uslova za preduzeća koja već rade na sprečavanju trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, tako što će im se dati konkurentsku prednost u odnosu na one koji još nisu preduzeli korake ka rješavanju ovog pitanja. Transparentnost takođe omogućuje preduzeću da koristi svoju moć kod dobavljača da spriječi izrabljivačke prakse i podstakne dobro ponašanje.

U diskusijama na radionicama u okviru projekta koje je proveo OSCE-ov Ured identifikovan je nedostatak informacija koji se odnosi na svijest radnika o *downstream* brendovima koji kupuju od lanaca snabdijevanja čiji su dio. Taj nedostatak informacija ima značajne implikacije za glas radnika i njihovo osnaživanje da se odupru trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije. Naprimjer, učesnici „Druge radionice o sprečavanju trgovine ljudima u lancima snabdijevanja putem vladinih praksi i mjera“, koju je organizovao OSCE 2016. godine u Londonu, istakli su hitnu potrebu za „uključivanjem glasa radnika“. Pored informisanja radnika o tome koje preduzeće bi moglo da bude trgovac na malo za robu koju proizvode, „uspostavljanje telefonskih linija za anonimne pozive i nezavisnih mehanizama za pritužbe“ od presudnog su značaja za

Javni spisak preduzeća u Sankt Peterburgu, Ruska Federacija

Inspekcija rada u Sankt Peterburgu objavljuje na svojoj internetskoj stranici spisak preduzeća: a) koja imaju dozvolu za rad, b) protiv kojih nisu primljene ozbiljne pritužbe od radnika, c) koja su optužena za neplaćanje ili kašnjenje u plaćanju zarada i d) koja su optužena za maltretiranje radnika. Inspekcija rada takođe šalje SMS poruke registrovanim migrantima kojima ih obaviještava o mogućnosti da se žale i traže pomoć ako su im povrijeđena prava. Takođe organizuje sastanke sa predstavnicima ovih zajednica da bi ih informisala o radnim pravima i mehanizmima za pritužbe.

* <http://www.cbss.org/wp-content/uploads/2012/11/ADSTRINGO-Guidelines.pdf>

134 "Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises, John Ruggie – Protect, Respect and Remedy: A Framework for Business and Human Rights", A/HRC/8/5 (7 April 2008).

135 Ibid.

136 OHCHR, *A Guide For Business: How to Develop a Human Rights Policy*, (The Global Impact, 2011, p. 4.

137 Fung, Archon, Graham, Mary and Weil, David, *Full Disclosure: The Perils and Promise of Transparency* (Cambridge University Press: 2008), p. 40.

obezbjedivanje višestrukih kanala komunikacije sa radnicima i njihovog informisanja.¹³⁸ Učesnici OSCE-ove konferencije organizovane 2016. godine u Berlinu pod nazivom „Sprečavanje trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u lancima snabdijevanja“ takođe su prepoznali važnost „glasa i učešća“ radnika dodajući da je „uključenost i liderstvo radnika i njihovih organizacija u naporima iskorjenjivanja od suštinskog značaja, jer znaju gdje se nalaze rizici i rado će djelovati kao posmatrači i uzbunjivači ako imaju povjerenja da će doći do izvršenja i napretka“.¹³⁹

Mnoge dobrovoljne inicijative su podstakle preduzeća da usvoje politiku ljudskih prava, kao što je Globalni sporazum Ujedinjenih nacija i Inicijativa za transparentnost ekstraktivne industrije. Globalni sporazum Ujedinjenih nacija je javno-privatno partnerstvo uspostavljeno u istu svrhu. Zakon o modernom ropstvu Ujedinjenog Kraljevstva i Zakon o transparentnosti u lancima snabdijevanja u Kaliforniji su primjeri zakona koje je pokrenula država i kojima se od određenih preduzeća zahtijeva da objave šta su preduzela, ako jesu, da obezbijede da u njihovim lancima snabdijevanja nema trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Međutim, prema kalifornijskom zakonu dovoljnom se smatra čak i izjava da preduzeće nije preduzelo nikakve mjere.

Države članice OSCE-a bi mogle napraviti korak dalje od postojećih zakona o objelodanjivanju informacija i primijeniti obavezu usvajanja politike o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije, makar za preduzeća koja ispunjavaju uslove u pogledu određenih pragova prihoda i koja posluju u područjima visokog rizika. Pravno obavezujući zahtjevi su najdjelotvorniji način obezbjeđivanja jasnoće o tome koje informacije preduzeća treba da objelodane i stvaranja jednakih uslova u industriji. Naime, ako sva preduzeća u nekoj industriji imaju istu obavezu objelodanjivanja informacija, sva će poslovati po istim pravilima, a proaktivne prakse će postati norma i biće intenzivnije. Osim toga, na Forumu UN-a o poslovanju i ljudskim pravima održanom 2017. godine, grupe poslodavaca i radničke grupe javno su pozvale na veću koordinisanost i usklađenost zakona o transparentnosti kako bi se obezbijedili jednaki uslovi i konzistentniji zahtjevi u različitim zemljama.¹⁴⁰ Djelotvornost u ovom kontekstu znači da će propisivanje obaveznih korporativnih politika transparentnosti detaljne analize trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije doprinijeti otkrivanju i rješavanju takvih slučajeva u čitavoj industriji i omogućiti potrošačima, investitorima i javnim organima da donose utemeljene odluke o kupovini robe, nabavkama i ulaganjima.

1. Preporuka br. 1: Kreirati obaveze u pogledu praktične politike i dogovoriti se o definicijama

Države članice OSCE-a se podstiču da objave spisak preduzeća na koje se primenjuje propis o transparentnosti, odnosno koja ostvaruju minimalni prag prihoda. S obzirom na to da je određen minimalni prag prihoda za preduzeća na koja se primenjuje propis o transparentnosti, poreski organ treba da pruži informacije za spisak. Države članice OSCE-a mogu dodatno razmotriti obezbjeđivanje, pored spiska, baze podataka javnog registra u koju se mogu staviti i u kojoj se mogu pogledati već objavljeni izvještaji popisanih preduzeća.

Predložena formulacija je uključena u model zakona u aneksu ovog izvještaja i zasniva se na pretpostavci da će samo preduzeća sa minimalno utvrđenim prihodom imati obavezu da pripreme godišnju izjavu u kojoj se precizira politika sprečavanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Kada neko preduzeće pređe prag i stoga ima obavezu da daje izjavu, vjerovatno će njegovi podugovarači, za koje je vjerovatnije da će biti ispod praga, morati da pokažu šta su uradili da bi zadovoljili svog klijenta. Prema tome, ako se to desi, ugovorna klauzula bi mogla glasiti da se svi podugovarači slažu da se dokazi o njihovoj detaljnoj analizi (*due diligence*) i poštivanju ugovora objavljuju kao dio izjave preduzeća.

Preporuka br. 1: Operativne smjernice

Državama članicama OSCE-a se preporučuje:

- ▶ **da primjene propise o transparentnosti na preduzeća čiji su prihodi iznad određenog praga;**
- ▶ **da usvoje zakone kojima će propisati obavezu preduzeća da primjenjuju politiku sprečavanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije:**
 - ▶ **zakoni treba da uključe definicije tema kojima se bave.**

¹³⁸ Druga radionica o sprečavanju trgovine ljudima u lancima snabdijevanja putem vladinih praksi i mjera, London, 20-29. novembar 2016. godine

¹³⁹ Izvještaj o konferenciji, OSCE, Sprečavanje trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u lancima snabdijevanja, Berlin, 7-8. decembar 2016. godine

¹⁴⁰ Rezime izvještaja sa Foruma Ujedinjenih nacija o poslovnim i ljudskim pravima za 2017. godinu nije objavljen do štampanja ovog dokumenta. Informacije o učesnicima, koncepti i programi su dostupni ovdje: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Business/Forum/Pages/2017ForumBHR.aspx>

2. Preporuka br. 2: Definisati sadržaj i obim objelodanjenih informacija i potrebne korektivne mjere u zakonodavstvu

Osim veličine preduzeća, važno je navesti u kojoj je mjeri poslovanje u inostranstvu dio obaveze izvještavanja. Postojeće politike transparentnosti se odnose isključivo na poslovanje samih preduzeća ili na poslovanje njegovih podređenih društava. Da bi se obezbijedilo da izvještavanje bude sveobuhvatno, savjetuje se da preduzeća pokažu šta rade kako bi spriječila trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije, uključujući i njihova podređena društva u inostranstvu. Međutim, s obzirom na to da trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije može da utiče na mala i srednja preduzeća, važno je uključiti ih u neki oblik zakonodavstva o transparentnosti. To treba primijeniti makar na preduzeća u sektorima koji su najpodložniji trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije u lancu snabdijevanja. Opsežni zahtjevi u pogledu izvještavanja mogu da stvore prekomjerno opterećenje za mala i srednja preduzeća (MSP), tako da države mogu da podstaknu velika preduzeća da rade sa MSP u svom lancu snabdijevanja kako bi izgradili njihove kapacitete za provođenje takvih politika i izvještavanje o njima.

Zakoni o transparentnosti u pogledu trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije koji se primjenjuju na preduzeća i koje usvajaju države članice treba da sadrže tačne informacije koje treba objelodaniti. Izjava o sprečavanju trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije treba da sadrži najmanje:

- strukturu poslovanja preduzeća i lanac snabdijevanja;
- korake koje preduzeće preduzima u cilju sprečavanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u svom potpunom poslovanju;
- koje napore ulaže da se shvate i ublaže relevantni rizici, da se dobavljači smatraju odgovornim i da se otklone utvrđeni problemi;
- koje interne ili nezavisne postupke detaljne analize (*due diligence*) koriste za istraživanje i utvrđivanje trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije;
- korake preduzete radi procjene rizika od trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije i upravljanja identifikovanim rizicima;
- korektivne mjere ako se utvrde bilo kakvi sumnjivi uslovi u vezi sa trgovinom ljudima u svrhu radne eksploatacije, kao i napore uložene u provjeru djelotvornosti te mjere.

Procjena i izgradnja kapaciteta je izuzetno važna za nadležne državne službenike kako bi im se omogućilo da procjene kvalitet objelodanjenih informacija o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije. Vlade takođe treba da, kao minimum, pruže smjernice i obuku za preduzeća o procjeni rizika od trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, upravljanju tim rizicima i njihovom otklanjanju, kao što se navodi u Preporuci br. 5 u prethodnom odjeljku.

Državama članicama OSCE-a se savjetuje da podstaknu preduzeća da razviju takve mehanizme ili da učestvuju u postojećem djelotvornom mehanizmu za pritužbe na operativnom nivou, u okviru kojeg se pružaju sredstva pravne zaštite osobama čija su prava povrijedili dobavljači ili podugovarači. Naprimjer, cilj Evropske akcije za obeštećenje žrtava trgovine ljudima (COMP. ACT), projekat organizacija *La Strada International* i *Anti-Slavery International*, jeste da pomaže provođenju mjera za obeštećenje žrtava trgovine ljudima i da uključi pružanje pravne zaštite u redovne tokove.¹⁴¹

Sredstvo pravne zaštite kojim podnosilac pritužbe može da pristupi i pravdi i naknadi štete za povredu prava predstavlja suštinski dio svakog postupka podnošenja pritužbi, kao što je navedeno u dokumentu sa Foruma UN-a o poslovnim i ljudskim pravima iz 2017. godine pod nazivom „Ostvarenje pristupa djelotvornom sredstvu pravne zaštite“.¹⁴² Mehanizmi za pritužbe u preduzećima su „direktno dostupni pojedincima i zajednicama na koje preduzeće ima negativan uticaj“. Ovim mehanizmima upravljaju sama preduzeća.¹⁴³ Međutim, od suštinskog je značaja da zaposleni u preduzeću shvate razliku između pritužbe i optužbe o prinudnom radu, te da ne istražuju na neodgovarajući način optužbu o prinudnom radu kao pritužbu, jer se time može umanjiti sposobnost odgovarajućih vlasti da djelotvorno istraže sva djela prinudnog rada, a službenik koji rješava pritužbe i radnik mogu da budu izloženi riziku od postupanja eksploatatora.

Uslovi raskida ugovora ili izricanja kazni treba da budu izričito navedeni u osnovnom ugovoru, a odredbe ugovora treba da sadrže propisan postupak kojeg se treba pridržavati. U slučaju povreda prava u lancu snabdijevanja, preduzeća treba da

141 "Project COMPACT European Action for Compensation for Trafficked Persons." Compact. Pristupljeno 6. februara 2018. godine <http://www.compactproject.org/?main=home>.

142 Concept Note "2017 UN Forum: Focus, aims and context" United Nations Forum on Business and Human Rights, 27-29 November, 2017. Pristupljeno 6. februara 2018. godine <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Business/ForumSession6/ConceptNote.pdf>

143 UNGP 29, Commentary.

navedu kako će otkrivena povreda uticati na njihove buduće poslovne odnose sa odgovornim dobavljačem, prodavcem ili malim i srednjim preduzećima. Mogu se odlučiti da potpuno raskinu poslovne odnose ili mogu da uspostave dijalog sa predmetnim dobavljačem kako bi se obezbijedilo izbjegavanje trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u budućnosti. Iz ukupnog cilja sprečavanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u poslovnim lancima snabdijevanja, posljednja opcija se može smatrati najpovoljnijim odgovorom kada se radi o manje ozbiljnim slučajevima trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije i kada preduzeće misli da se podizanjem svijesti (npr. poboljšavanjem standarda ili pružanjem obuka) trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije može izbjeći u budućnosti, istovremeno zadržavajući ekonomske prilike za radnike.¹⁴⁴ Države tako mogu da podstaknu preduzeća da stupe u dijalog sa svojim dobavljačima nakon što se otkriju manje povrede ljudskih prava u vezi sa trgovinom ljudima u svrhu radne eksploatacije, umjesto da raskinu poslovni ugovor, kako bi se osiguralo da preduzeće u budućnosti djelotvorno rješava i sprečava trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije.

Preporuka br. 2: Operativne smjernice

Državama članicama OSCE-a se preporučuje:

- ▶ **da provode procjene u cilju utvrđivanja koje industrije i sektori su posebno izloženi riziku, prije izrade propisa o transparentnosti;**
 - ▶ **da obavežu mala i srednja preduzeća (MSP) koja posluju u tim područjima visokog rizika da postupaju u skladu sa propisima;**
- ▶ **da zahtijevaju usvajanje i provođenje politike o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije koja će se primjenjivati na cjelokupan lanac snabdijevanja;**
- ▶ **da navedu koje informacije treba objelodaniti;**
- ▶ **da osiguraju da ta politika uključuje mjere koje će biti preduzete za rješavanje problema ako se otkriju. Navedite da politike trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije treba da osiguraju:**
 - ▶ **objelodanjivanje informacija o provedenim mehanizmima za pritužbe;**
 - ▶ **navođenje kako će se rješavati povrede prava, uključujući o budućim poslovnim odnosima sa dobavljačima, prodavcima i MSP u lancu snabdijevanja preduzeća koji krše prava;**
 - ▶ **navođenje vrste i učestalosti provjera koje se vrše i lica u preduzeću koje je odgovorno za sve mjere koje se odnose na usklađenost sa propisima i izvršenje.**
- ▶ **da obavežu predmetna preduzeća da objelodanjuju politike i aktivnosti jednom godišnje;**
- ▶ **da jasno navedu u zakonu kako treba objaviti izjavu o sprečavanju trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije da bi se osiguralo da bude široko dostupna.**

3. Preporuka br. 3: Pratiti usklađenost sa propisima

Neophodno je da države prate izjave preduzeća o objelodanjivanju informacija kako bi se ostvarila svrha zakona. Države treba da prate i provjeravaju da li preduzeća objelodanjuju tačne informacije o koracima preduzetim u cilju iskorenjivanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u svojim lancima snabdijevanja, osiguravajući da preduzeća stvarno provode mjere o kojima izvještavaju. Države članice OSCE-a mogu da uspostave registar u koji preduzeća mogu da stave svoje izjave o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije, pored njihovog postavljanja na svoje internetske stranice.

Obezbjedivanje da objelodanjivanje informacija ispunjava zahtjeve i svrhu zakona o transparentnosti može da iziskuje dodatni institucionalni kapacitet organa za provođenje. OSCE-ov Ured može da pruži pomoć državama članicama u izgradnji takvih kapaciteta i obuci, na njihov zahtjev.

Preporuka br. 3: Operativne smjernice

Državama članicama OSCE-a se preporučuje:

- ▶ **da uspostave bazu podataka u koju će preduzeća unositi svoje izjave o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije;**

¹⁴⁴ Lake, Quintin, Macalister, Jany Berman, Cindy, Gitsham, Matthew and Nadine Page, *Corporate approaches to addressing modern slavery in supply chains: A snapshot of current practice* (Ethical Trading Initiative, 2015), p. 23

- ▶ da izrade alate, uz OSCE-ovu podršku, da bi procjenile da li izjava o sprečavanju trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije ispunjava zahtjeve utvrđene u zakonima o transparentnosti;
- ▶ da obuče osoblje organa za provođenje da nadgleda ispunjenje zahtjeva u pogledu izvještavanja.

4. Preporuka br. 4: Podstaknuti poštivanje propisa i preduzeti izvršne radnje u slučaju nepoštivanja propisa protiv sistemskih prekršilaca i kada nema pravnog lijeka

Kada nema pravnih posljedica za nepoštivanje propisa, trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije može da se nastavi. Prema tome, ključno je podsticati poštivanje propisa i preduzimati izvršne radnje u slučaju nepoštivanja propisa.¹⁴⁵ Stoga, da bi se postigli željeni rezultati treba navesti novčane i nenovčane troškove nepoštivanja propisa. Objelodanjivanje informacija obično podrazumijeva neformalni mehanizam izvršenja: neadekvatno objelodanjivanje može da dovede do štete po reputaciju preduzeća, jer će ih potrošači i investitori negativno percipirati, a to može da utiče na prihode.¹⁴⁶ Naprimjer, Odjeljak 1502 zakona o finansijskim reformama SAD-a Dodd-Frank posebno se odnosi na preduzeća koja podnose izvještaje Komisiji za hartije od vrijednosti SAD-a i koriste određene minerale iz Demokratske Republike Kongo (DRK). S obzirom na to da trgovina mineralima potencijalno podstiče sukob u DRK-u, zakon obavezuje preduzeća da objelodane upotrebu minerala koje dobijaju iz određenih regiona pogođenih sukobom. Prema ovom pravilu, preduzeća moraju objelodaniti koje mjere preduzimaju da bi se osiguralo da minerali koje nabavljaju iz područja visokog rizika budu „oslobođeni sukoba“. Iako zagovornici navode da je ovo pravilo poboljšalo uslove, zakon ne propisuje striktnu odgovornost preduzeća i prvenstveno predstavlja mehanizam za objelodanjivanje informacija.¹⁴⁷

Drugi primjer je brazilska „prjljava lista“ na kojoj se nalaze preduzeća za koja je utvrđeno da imaju ropski rad u svom lancu snabdijevanja. Vladine istrage, provjere NVO-a i medijski izvještaji su utvrdili postojanje trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije koja je zatim povezana sa velikim trgovcima na malo i brendovima. Rezultat ove liste mogu da budu kaznene mjere za preduzeća, a kako izvještava Guardian, „preduzeća ostaju na listi dvije godine i za to vrijeme moraju dokazati da ulažu zajedničke napore u čišćenje svojih lanaca snabdijevanja i moraju platiti niz novčanih kazni i poreza za neplaćeni rad. Dok su na listi, preduzeća ne mogu da dobiju kredit od državnih i privatnih banaka, a bojkotuju ih oni koji su potpisali sporazum.“¹⁴⁸ Iako su nedavna politička previranja omela provođenje ovog sporazuma, njegove odredbe se i dalje primjenjuju.

Slično tome, države članice OSCE-a treba da razmotre stavljanje na crnu listu preduzeća koja ne poštuju zakone o transparentnosti. Stavljanje na crnu listu može da nanese štetu reputaciji preduzeća, a države mogu da propišu dodatne finansijske posledice, poput onih koje su primjenjene u Brazilu.¹⁴⁹ Dodatan način koji države članice OSCE-a mogu da primjene je nagrađivanje preduzeća koja poštuju propis o transparentnosti i koja su aktivna u preduzimanju mjera za sprečavanje trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Ta preduzeća mogu da budu uključena na liste „dobrog rada“ i na njih bi se tada gledalo povoljno kada bi se javljali na konkurse za javne nabavke.

Bez obzira na to koji način država primjenjuje, važno je jasno definisati uloge i odgovornosti za provođenje i razviti kapacitet i obuku kako bi se osiguralo da je njen organ za provođenje za to sposoban, u koordinaciji sa svim relevantnim službama koje se bave borbom protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.

Studija slučaja: Brazil

„Lista Suja“ uspostavljena 2004. godine u Brazilu

„Prjljava lista“ je registar naziva poslodavaca koji eksploatišu radnike u uslovima „ropstva“. Nakon što inspektori ispituju pritužbe, slučajevi se rešavaju kroz administrativni postupak u Ministarstvu rada i zapošljavanja. Lista se objavljuje na website-u samog ministarstva i NVO-a Reporter Brazil sa kojim ministarstvo saraduje i ažurira se svakih šest mjeseci. Kada se unese u registar, poslodavac se prati tokom dvije godine. Ako se kršenje propisa ne ponovi, te ako su plaćene sve kazne, neisplaćene zarade i doprinosi za socijalno osiguranje, naziv poslodavca se može ukloniti sa liste. Iako uredba ne predviđa posebne kazne, neke velike javne i privatne finansijske institucije su odlučile da odbiju kreditne i druge bankarske beneficije preduzećima koja su na listi.

145 Prokopets, Alexandra, "Trafficking in Information: Evaluating the Efficacy of the California Transparency in Supply Chains Act of 2010", *37 Hastings International and Com-parative Law Review* 351 (2014), p. 362.

146 Ibid, str. 365.

147 Kim, Yong H., and Gerald F. Davis. "80% of Companies Don't Know If Their Products Contain Conflict Minerals." *Harvard Business Review*. January 04, 2017. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <https://hbr.org/2017/01/80-of-companies-dont-know-if-their-products-contain-conflict-minerals>.

148 "Brazil's 'dirty list' names and shames companies involved in slave labour." *The Guardian*. July 24, 2013. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <https://www.theguardian.com/sustainable-business/brazil-dirty-list-names-shames-slave-labour>.

149 Vidjeti primjer preduzeća stavljenih na brazilsku „prjljavu listu“ u odeljku 2.3.2.

Preporuka br. 4: Operativne smjernice

Državama članicama OSCE-a se preporučuje:

- ▶ da kreiraju kazne za preduzeća koja se ne pridržavaju zakona o objelodanjivanju informacija, kao i podsticaje za poštivanje propisa, te da o njima jasno obavijeste;
- ▶ da u slučaju kršenja pravila, omoguće preduzećima da preduzmu korektivne mjere u dobroj vjeri prije izricanja kazni;
- ▶ da jasno definišu uloge i odgovornosti za provođenje;
- ▶ da razviju izgradnju kapaciteta i obuku da bi podržali aktivnosti provođenja.

5. Preporuka br. 5: Procijeniti napredak i analizirati kvalitet izvještavanja i objelodanjivanja informacija

Organi država članica OSCE-a mogu da razmotre ocjenjivanje usklađenosti preduzeća sa propisima na osnovu toga da li izjave o objelodanjivanju informacija ispunjavaju određene kriterije i treba da to utvrđivanje uključe u javno dostupnu bazu podataka. Države takođe mogu da u takve baze podataka uključe objelodanjivanja informacija o povezanim pitanjima, kao što su prethodno poštivanje propisa ili kršenje osnovnih zakona o radu. Na ovaj način će potrošači bolje utvrditi koja preduzeća ispunjavaju obavezu objelodanjivanja informacija i mjere koje preduzimaju. Države članice OSCE-u takođe mogu da podrže nevladine organizacije i organizacije civilnog društva koje objedinjuju izjave o objelodanjivanju informacija koje su podnijela preduzeća u skladu sa zakonima o transparentnosti. Naprimjer, Moderni registar ropstva (*Modern Slavery Registry*) je website koji održava Resursni centar za poslovanje i ljudska prava i koji sadrži izvještaje preduzeća podnijete u skladu sa Zakonom o modernom ropstvu Ujedinjenog Kraljevstva.¹⁵⁰ Centralni registar takođe omogućava dalju analizu i praćenje korporativnog ponašanja po sektorima i industrijama, kao što to radi nevladina organizacija *Know the Chain*, koja mjeri rad preduzeća na osnovu njihovih izjava o objelodanjivanju informacija.¹⁵¹ Takva analiza je korisna za investitore, potrošače i vlade da bolje shvate pristupe naporima protiv trgovine ljudima u čitavoj industriji.

Preporuka br. 5: Operativne smjernice

Državama članicama OSCE-a se preporučuje:

- ▶ da objave izjave preduzeća o objelodanjivanju informacija, i ako je moguće da ih objedine u registru, tako da budu široko dostupne potrošačima, investitorima, radnicima i drugim zainteresovanim stranama;
- ▶ da provedu analize ili podrže nevladine organizacije koje analiziraju objelodanjivanje informacija preduzeća kako bi obezbijedile bolje odlučivanje u javnim i privatnim lancima snabdijevanja.

¹⁵⁰ Za više informacija vidjeti: <http://www.modernslaveryregistry.org/>

¹⁵¹ Za više informacija vidjeti: <https://knowthechain.org/>

d. Pošteno i etičko zapošljavanje i zaštita tržišta rada

Mnogo pažnje je posvećeno nezakonitim i neetičkim praksama zapošljavanja radnika. Samo u 2017. godini, ICRR,¹⁵² Institut za ljudska prava i poslovanje i Equidem,¹⁵³ Njujorška poslovna škola Stern¹⁵⁴ i MOR¹⁵⁵ su objavili izvještaje o različitim izazovima u industriji zapošljavanja, čime su potvrđene prethodne studije akademskih, radničkih, zagovaračkih, tripartitnih i drugih institucija koje su znatno doprinijele shvatanju rizika i rješenja u ovoj oblasti.

Migracije u svrhu rada i zapošljavanje radnika izvan i unutar granica predstavljaju složen i višeslojan proces zagađen korupcijom i eksploatacijom. U 2013. godini Međunarodna organizacija rada je procjenila da je 150 miliona radnika migriralo unutar i izvan granica svoje zemlje iz ekonomskih razloga. Mnogi to rade preko regrutera i posrednika koji iskorištavaju njihovu ranjivost i ogromnu potrebu za poslom: radnici migranti često plaćaju beskrupuloznim trećim stranama pretjerane naknade za pristup poslovima, postaju žrtve lažnih obećanja ili su primorani da rade u nebezbednim radnim okruženjima za malu ili neadekvatnu zaradu. Priče o takvoj eksploataciji su dokumentovane u brojnim prošlim istraživanjima i studijama o radnicima koji migriraju, prvenstveno sa globalnog juga, u potrazi za ekonomskim mogućnostima u raznim industrijama unutar njihove regije ili širom Bliskog Istoka, Evrope i Sjeverne Amerike.

Ono što podstiče ovu migraciju je nedostatak ekonomskih mogućnosti u jednoj zemlji i nedostatak radne snage u drugoj. Globalna preduzeća u sektorima proizvodnje, građevinarstva, ribolova, poljoprivrede, tekstila, odjeće, obučne, ugostiteljstva, ekstraktivne industrije i drugim sektorima oslanjaju se na radnike migrante da ispune ovaj nedostatak radne snage. Ova preduzeća su često prilično udaljena od proizvodnih postrojenja i uprkos dobrim namjerama mogu da imaju ograničenu vidljivost u lokalnim praksama zapošljavanja njihovih brojnih dobavljača. Oslanjanje na razne posrednike i agente za zapošljavanje koje angažuju dobavljači na nižoj ljestvici u lancu dodatno zamagljuje vidljivost praksi zapošljavanja na terenu i iskustva radnika. Korumpirani državni organi koji izdaju vize ili ne reaguju na kršenje zakona dodatno olakšavaju prakse koje mogu da dovedu do trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Iako je proces zapošljavanja složen, slojevit i geografski raznovrsan, uglavnom uključuje više zainteresovanih strana, od kojih svaka ima ulogu u više koraka koji su potrebni da radnik migrant dođe do mjesta rada.

Problemi sa kojima se suočavaju radnici migranti samo se pogoršavaju globalnom ponudom i potražnjom, kako Međunarodna organizacija za migracije (IOM) zaključuje: „Sa jedne strane, predviđa se da će se radna snaga u zemljama u razvoju znatno povećavati i to brže od otvaranja novih radnih mjesta, dok će sa druge strane potražnja za migrantskom radnom snagom u razvijenom svijetu vjerovatno rasti kao rezultat demografskih kretanja. Ovo je doprinijelo do sada neviđenom broju poslodavaca koji traže radnike, na globalnom nivou, da popune manjak radne snage u svim sektorima i sa svim nivoima kvalifikacija.“

Međunarodna organizacija za migracije, Etičko zapošljavanje migranata, Informativni dokument

Radnici mogu da dožive kršenja prava u više aspekata na ovom migracionom putu. MOR-ov dokument sadrži „otvoreni spisak“ osam vrsta zlostavljačkih i prevarnih praksi zapošljavanja čija bi kombinacija mogla predstavljati trgovinu ljudima ako je krajnji rezultat procesa zapošljavanja eksploatacija.¹⁵⁶ To su:

1. naplaćivanje naknada radnicima;
2. prijete i zastrašivanje, uključujući verbalno i psihološko zlostavljanje;
3. obmana u pogledu ugovora, radnih i životnih uslova, kao i neobjelodanjivanje relevantnih informacija;
4. ograničenje slobode kretanja;
5. zadržavanje identifikacionih isprava sa ciljem kontrole lica koja traže posao;
6. fizičko i seksualno nasilje;
7. zapošljavanje djece mlađe od minimalnog uzrasta za rad;
8. zapošljavanje radnika za opasan i nebezbedan posao.

Od ovih osam tačaka, prva, koja se odnosi na naplaćivanje naknada, sada dobija mnogo pažnje od organa u industrijama, zakonodavaca i kreatora politika i aktivista za borbu protiv trgovine ljudima. Veća preduzeća sve više prihvataju načelo nenaplaćivanja naknade radnicima, a u nekim slučajevima su čak insistirala na vraćanju naknada radnicima.

152 ICRR, "Best Practice Guidance on Ethical Recruitment of Migrant Workers" (ICRR, 2017) - pristupljeno 6. februara 2018. godine: <http://www.iccr.org/best-practice-guidance-ethical-recruitment-migrant-workers-0>

153 Institute for Human Rights and Business, "Responsible Recruitment: Remediating Worker-Paid Recruitment Fees" November 2017. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <https://www.ihrb.org/focus-areas/migrant-workers/remediating-worker-paid-recruitment-fees>

154 Segall, David and Labowitz, Sarah, "Making Workers Pay, Recruitment of the Migrant Labor Force in the Gulf Construction Industry" (NYU Stern Center for Business and Human Rights, 2017) - pristupljeno 6. februara 2018. godine: <https://static1.squarespace.com/static/547df270e4b0ba184dfc490e/t/58ec1e9ed1758e3915cb4c5b/1491869348464/FINALFINAL%E2%80%91MakingWorkersPay-Report-Digital.pdf>

155 "Fair Recruitment." ILO. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <http://www.ilo.org/global/topics/fair-recruitment/lang--en/index.htm>

156 Andrees, Beate, Nasri, Alix and Swiniarski, Peter, "Regulating labour recruitment to prevent human trafficking and to foster safe migration: Models, challenges and opportunities", *ILO Working Paper*, (ILO, 2015).

Drugi, koji promovišu odgovorne ili poštene i etičke prakse zapošljavanja, već su izdali više dokumenata sa smjernicama i izjava o načelima. Naprimjer, HEUNI i ADSTRINGO projekat Stalnog međunarodnog sekretarijata Vijeća baltičkih država (CBSS) pruža „Smjernice za sprečavanje praksi zapošljavanja kojima se krše prava, eksploativnog zapošljavanja i trgovine radnicima migrantima u regionu Baltičkog mora“.¹⁵⁷ Pored toga, 2016. godine, MOR objavljuje i opća načela i operativne smjernice za odgovorno zapošljavanje.¹⁵⁸

U ovom odjeljku su predstavljena neka od glavnih pitanja politike i opštih načela u oblastima zaštite tržišta rada i poštenog i etičkog zapošljavanja, navedeni su primjeri nove prakse u odgovarajućim oblastima i date su neke operativne smjernice za rješavanje ovih problema na nacionalnom nivou. U ovoj posljednjoj oblasti ovo takođe može da predstavlja neku osnovu za identifikaciju moguće podrške od strane OSCE-a za nacionalne planove za provođenje.

Politike i direktive o nabavkama na međunarodnom nivou, uključujući okvire politike i zaštitne instrumente međunarodnih finansijskih institucija, sada posebno upućuju na MOR-ove osnovne standarde rada koji se odnose na prinudni i dječiji rad, diskriminaciju i jednake mogućnosti i slobodu udruživanja. Iako su ovo pozitivni koraci, države moraju razumjeti vrijednost drugih međunarodnih standarda rada za usmjeravanje svojih nacionalnih zakona i politika u teškim oblastima. Standardi od posebne važnosti u oblasti odgovornog zapošljavanja uključuju one koji obuhvataju, najmanje:

- [privatne agencije za zapošljavanje;](#)
- [inspekciju rada;](#)
- [zaštitu zarada;](#)
- [radne klauzule u javnim ugovorima;](#)
- [domaće radnike;](#)
- [radnike migrante.](#)

Dobra praksa na međunarodnom nivou uključuje konsultacije između institucija kao što su Svjetska banka, Međunarodna finansijska korporacija (IFC) i MOR, da bi se postigao konsenzus za uključivanje socijalnih dimenzija u politike i prakse nabavke. U napomeni koju je MOR pripremila za Svjetsku banku navodi se „... posebno pitanje standarda rada koji se primjenjuju na izvršavanje javnih ugovora, i dalje se ne poštuju ili marginalizuju u globalnoj debati o sistemima javne nabavke“.¹⁵⁹ Međutim, MOR je primjetila da su „osim osnovnih standarda, ostali osnovni uslovi rada u oblastima zaštite i zdravlja na radu, radnog vremena, zarada, itd. sve više su prepoznati kao vrijedni, zbog sve većeg prihvatanja važnosti dostojanstvenog rada u razvoju.“

Naprimjer, takvi standardi su uključeni u standarde rada IFC-a, Ekvatorska načela, Smjernice OECD-a o multinacionalnim kompanijama, SA-8000 organizacije *Social Accountability International* i druge međunarodne dokumente. Takve šire pristupe standardima rada u nabavkama takođe su zauzela tijela širom industrije, kao što je Ovlašteni institut za nabavku i snabdijevanje (CIPS).¹⁶⁰

Zapošljavanje u inostranstvu, međutim, u velikoj meri zavisi od konteksta, što su pokazale i države koje već prate i regulišu protok državljana i nedržavljana u svrhu zapošljavanja.

Studija slučaja: Belgija

Socijalni inspektorat u Belgiji je nadležan da istraži trgovinu ljudima i ima vodeću ulogu u otkrivanju i istraživanju relevantnih krivičnih djela. Ima prisustvo na terenu i velika istražna ovlaštenja koja imaju 220 „opštih“ i 35 „specijalizovanih“ inspektora. Inspektorat takođe koordiniše istrage koje provode ključni partneri, uključujući tužioce, policiju i službe za žrtve na lokalnom i nacionalnom nivou.

<http://accountabilityhub.org/country/belgium/>

Studija slučaja: Finska

Inspektorati za sigurnost i zdravlje na radu Regionalnih agencija državne uprave su imenovali 17 inspektora rada, sa posebnim zadatkom da prate sektore u kojima se zapošljavaju radnici migranti. Oni provode inspeksijske kontrole posebno u sektorima ugostiteljstva, čišćenja, građevinarstva i poljoprivrede, usmjeravajući se na preduzeća koja zapošljavaju radnike migrante. Ove inspeksijske kontrole, koje se mogu vršiti bez prethodne najave, zasnivaju se na prijavama građana i drugih organa i bile su značajne za otkrivanje nekoliko slučajeva eksploatacije i trgovine ljudima u svrhu prinudnog rada. Ministarstvo socijalnih poslova je 2012. godine razvilo smjernice za inspektorate za rad za identifikovanje žrtava trgovine ljudima, uključujući upućivanje potencijalnih žrtava u zvanični sistem pomoći žrtvama trgovine ljudima.

157 Sorrentino, Liliana, and Anniina Jokinen. "Guidelines to prevent abusive recruitment, exploitative employment and trafficking of migrant workers in the Baltic Sea region." Heuni. 2014. Pristupljeno 6. februara 2018. godine http://www.heuni.fi/material/attachments/heuni/reports/RiNj47ulB/Guidelines_report_English.pdf.

158 "General Principles and Operational Guidelines for Fair Recruitment." ILO. 2016. Pristupljeno 6. februara 2018. godine http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---migrant/documents/genericdocument/wcms_536263.pdf.

159 International Labour Office, *International Labour Standards in Procurement: Integrating the Social Dimension into Procurement Policies and Practices*, (2008).

160 CIPS Knowledge, *Ethical Purchasing Practices*, (2013).

1. Preporuka br. 1: Ojačati upravu za rad i inspekciju rada

Primjena standarda rada zahtijeva strog nadzor kroz sistem nacionalne uprave i inspekcije rada sa adekvatnim resursima i osobljem. MOR-ova Konvencija o inspekciji rada br. 81 (1947) definiše funkcije sistema inspekcije rada kao:

- provođenje zakonskih odredbi u uslovima rada i zaštite radnika;
- pružanje tehničkih savjeta poslodavcima i radnicima;
- upozoravanje nadležnog organa na zloupotrebe koje nisu posebno obuhvaćene postojećim zakonskim odredbama.

To znači da inspekcije rada mogu obavljati tri uloge, a to su: prevencija, savjetovanje i provođenje. Konvencija takođe poziva na saradnju inspektora rada i drugih relevantnih javnih i privatnih institucija, uključujući organizacije poslodavaca i radnika.

Opće je poznato da inspektori rada moraju biti više uključeni u akciju protiv trgovine ljudima u svrhe radne eksploatacije. Međutim - kao što je MOR primjetila u Priručniku za inspektore rada o prinudnom radu i trgovini ljudima - do sada je zanemarena ključna uloga inspektora rada.¹⁶¹ OSCE je takođe objavio vodiče i priručnike i proveo obuke za izgradnju kapaciteta inspektora rada u oblasti trgovine ljudima.¹⁶² Zato što su ovo teška krivična djela, države su sklone da pretpostave da je najbolje rješavati pitanje trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije provođenjem krivičnog zakona i postupaka, a ne kroz radno pravo, upravu i pravdu. Inspektorima rada često nedostaje jasan mandat u vezi sa tim, a djelokrug njihovog rada može da ne obuhvata sektore u kojima se obično javljaju prakse prinudnog rada, kao što su poljoprivreda i neformalne industrije, uključujući rad u domaćinstvu. Postupci inspekcije rada često su reaktivni, a ne proaktivni, pa je potrebno pažljivo procijeniti da li su opravdani proaktivniji pristupi, poput izdavanja dozvola agencijama za zapošljavanje.

Kad se kroz politiku uspostavi jasan mandat, inspektori rada mogu da imaju važnu ulogu u prevenciji, rješavanju sporova i provođenju zakona o radu, uključujući i primjenu novčanih kazni za počinioce. Inspektori rada su takođe sposobni da uoče pokazatelje trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Međutim, oni treba odmah da prijave svaku sumnju na krivična djela organima za provođenje zakona i treba da se pobrinu da vrše inspekcijske radnje za koje su ovlašteni u skladu sa lokalnim zakonima. Naime, inspektor rada treba da provede inspekcijsku kontrolu u okviru svoje nadležnosti, ali ako neočekivano otkrije kriminalne radnje, odmah treba da prati sve utvrđene protokole da bi predmet predao policiji ili specijalnom odjeljenju inspektorata, ako inspektorat ima ovlaštenje da istražuje krivično djelo prinudnog rada ili trgovine ljudima.

Inspektori rada mogu primijeniti i širok spektar sredstava radne pravde na diskrecioni i fleksibilan način, u okviru svojih mandata, u nastojanju da riješe sukobe, i izricati kazne kao što su novčane kazne i, u najgorim slučajevima, zatvaranje preduzeća.

Protokol iz 2014. godine uz Konvenciju MOR-a br. 29 o prinudnom radu iz 1930. godine posebno skreće pažnju na ulogu inspektorata rada u sprečavanju prinudnog rada i trgovine ljudima. Te mjere obuhvataju sljedeće:¹⁶³

- da se pokrivenost i primjena zakona relevantnih za sprečavanje prinudnog i obaveznog rada, uključujući po potrebi i zakon o radu, primjenjuju na sve radnike i sve privredne sektore;
- da službe inspekcije rada i druge službe nadležne za provođenje ovih zakona budu ojačane;
- da se obezbijede potrebni resursi i obuka za službe inspekcije rada i druge nadležne organe i zainteresovane organizacije kako bi im se omogućilo da povećaju svoju saradnju i preduzmu djelotvorne mjere za sprečavanje, provođenje zakona i zaštitu žrtava prinudnog ili obaveznog rada;

Da bi pomogla u izvršavanju ovih pravno obavezujućih dužnosti, Međunarodna organizacija za migracije (IOM) podržava IRIS - Sistem integriteta u međunarodnom zapošljavanju koji je „dobrovoljni multiakterski sistem certifikovanja regrutera radne snage izrađen kao podrška etičkom zapošljavanju radnika migranata.“ IRIS je sistem upravljanja koji mogu da koriste preduzeća i državna tijela i koji je transparentan i zasnovan na detaljnoj analizi (due diligence) u okviru postupka zapošljavanja.

<https://iris.iom.int/what-iris>

161 ILO, Special Action Programme to Combat Forced Labour, *Forced Labour and Human Trafficking: Handbook for Labour Inspectors*, B. Andrees (Geneva: International Labour Office, 2008).

162 OSCE, Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije, Referentni dokument za Bosnu i Hercegovinu, juli 2011. godine

163 Protokol uz Konvenciju br. 29, usvojen na Konferenciji MOR-a na 103. zasjedanju, 11. juni 2014. godine

- da se jačaju naponi za identifikaciju žrtava, između ostalog i putem razvijanja pokazatelja prinudnog ili obaveznog rada koje će koristiti inspektori rada, kao i za identifikaciju prinudnog ili obaveznog rada;
- da se jača međunarodna saradnja među članicama i sa relevantnim međunarodnim organizacijama¹⁶⁴.

Izazov rješavanja pitanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u lancima snabdijevanja zahtijeva inovativne pristupe kako u razvijenim zemljama tako i u zemljama u razvoju. Prema jednom pristupu - kao što je opisano u smjernicama pripremljenim za region baltičkih država - odjeljenje inspektorata rada je posebno obučeno i angažovano da radi na pitanjima uslova radnika migranata u rizičnim industrijama.¹⁶⁵

Kao što je MOR navela u svom izvještaju o zakonu i praksi, vodeći diskusije o Protokolu uz Konvenciju o prinudnom radu iz 2014. godine, „potreban je komplementaran, koordinisan i uzajamno podržavajući pristup između sistema rada i krivičnog sistema“.¹⁶⁶ MOR je primjetila da „nijedan od postojećih međunarodnih ili regionalnih ugovora o trgovini ljudima ne priznaje izričito ulogu radničkih institucija u akciji protiv trgovine ljudima, a u praksi su uprave za rad rijetko zastupljene u nacionalnim koordinacionim tijelima za borbu protiv trgovine ljudima“.¹⁶⁷ Postojali su nacionalni primjeri u kojima su institucije za rad preuzele značajnu ili čak vodeću ulogu u takvim radnim grupama i drugim mehanizmima koordinacije. U drugim slučajevima, one su ostavljene po strani.

Mnoge države još nisu usvojile zakone i druge propise ili preduzele druge mjere kako bi definisale ulogu inspekcije rada u praćenju radnih i socijalnih odredbi dobavljača koji isporučuju robu i pružaju usluge javnim organima. To može da bude značajna oblast rada, s obzirom na to da se ponovo obraća pažnja na socijalnu dimenziju održivih javnih nabavki. Efektivna uloga inspekcije rada između ostalog bi zahtijevala i prekograničnu saradnju inspektorata rada.

Preporuka br. 1: Operativne smjernice

Državama članicama OSCE-a se preporučuje:

- ▶ **da osiguraju da uprava za rad bude u potpunosti uključena u nacionalne politike i strukture za rješavanje problema trgovine ljudima u lancima snabdijevanja:**
 - ▶ **da uključe uprave i inspektorate za rad od samog početka u izradu i pripremu nacionalnih politika i planova akcije protiv trgovine ljudima, tako osiguravajući da se u potpunosti uključe dimenzije rada.**
- ▶ **da osiguraju da ministarstva rada i uprava za rad budu uključeni u radne grupe za ovu temu, na međunarodnom, regionalnom ili nacionalnom nivou;**
- ▶ **da provode nenajavljene inspekcijske kontrole i koriste prevodioce i kulturne medijatore da omoguće razgovore sa radnicima migrantima koji ne govore lokalni jezik:**
 - ▶ **istrage se mogu poboljšati upotrebom mobilne i druge tehnologije za nezavisno anketiranje radnika kako bi se direktno procijenilo njihovo iskustvo;**
 - ▶ **osigurati da inspekcije rada ostvare blisku koordinaciju sa organima za provođenje zakona i nastave da rade u okviru svojih mandata.**

¹⁶⁴ “General Principles and Operational Guidelines for Fair Recruitment.” ILO. 2016. Pristupljeno 6. februara 2018. godine http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---migrant/documents/genericdocument/wcms_536263.pdf.

¹⁶⁵ HEUNI (European Institute for Crime Prevention and Control), Op. cit., *Guidelines to prevent abusive recruitment, exploitative employment and trafficking of migrant workers in the Baltic Sea region*, L. Sorrentino, A. Jokinen (Helsinki 2014), p. 34.

¹⁶⁶ ILO, *Report (IV) I: Strengthening action the end forced labour*, (Geneva: ILO, International Labour Conference 103rd. Session 2014).

¹⁶⁷ Ibid, stav 214.

2. Preporuka br. 2: Pratiti i regulisati rad agencija za zapošljavanje i rješavati kršenje propisa

Industrija regrutovanja i zapošljavanja radne snage je zabilježila eksponencijalni rast posljednjih godina. Tu spadaju kompanije sa prihodima od više milijardi USD na vrhu tržišta koje su aktivne širom svijeta, ali i posrednici ili podagenci za zapošljavanje u malim selima i gradovima zemalja u razvoju. Od ovih prvih se može očekivati da će djelovati u okviru zakona, iako se veće kompanije mogu oslanjati na lokalne agente da identifikuju i regrutuju radnike. Mnogo lokalnih agencija ili brokera za zapošljavanje mogu da budu neregistrovani i da neformalno posluju, ali da ipak budu dio sveukupnog procesa zapošljavanja koji koriste vlade i velike kompanije. Mnogi od njih takođe obezbjeđuju radnike vladama u okviru zvanično priznatih programa za privremene radnike u kojima mogu da postoje ograničenja za slobodu kretanja radnika. Pored toga, vlade takođe odobravaju zahtjeve za vize za pojedine radnike i grupe radnika kako bi se olakšalo međunarodno zapošljavanje i migracija radne snage.

Kao što je MOR primjetila u nedavnoj reviziji zakonske regulative, postoje tri osnovna pristupa regulisanju agencija za zapošljavanje, a to su:¹⁶⁸

- **zabrana:** iako su opći državni monopoli na zapošljavanje sada rijetki, privatnim regruterima i agencijama za zapošljavanje može da bude zabranjeno da se bave određenim kategorijama radnika, kao što su strani radnici migranti;
- **registracija:** privatni regruteri i agencije za zapošljavanje su registrovani i podvrgnuti kontroli na isti način kao i svako drugo preduzeće;
- **izdavanje dozvola za rad:** privatne agencije moraju da traže dozvolu koja se može obnoviti ili poništiti i koja se izdaje kada su ispunjeni određeni uslovi. Izdavanje dozvola za rad podrazumijeva da vlada uspostavlja posebne upravne postupke za redovnu kontrolu agencija, propisuje mjere usklađenosti sa propisima i izriče kazne u slučaju nepoštivanja propisa.

Dokumenti o politici i smjernicama uglavnom daju prednost potrebi snažnih i jasnih vladinih mjera u ovoj oblasti. Naprimjer, u smjernicama za države Baltičkog mora preporučuje se državama da usvoje zakone kojima se regulišu aktivnosti privatnih agencija za zapošljavanje i neformalnih regrutera uvođenjem sistema dozvola za rad ili registracije.¹⁶⁹ Naprimjer, program „Izdavanje dozvola za zapošljavanje“ koji se primjenjuje u Australiji zahtijeva korištenje registrovanih agencija za zapošljavanje i izricanje novčanih kazni za nepoštivanje zakona. Provođenje mjera podržavaju inspekcije rada.¹⁷⁰

Neophodno je da države primjene novčane kazne i krivično gonjenje na ilegalne regrutere, agente i posrednike za zapošljavanje. Kazne su takođe uključene u krivične zakone i zakone za sprečavanje trgovine ljudima protiv zlostavljačkih i prevarnih praksi zapošljavanja. U Sjedinjenim Američkim Državama, Zakonom o obnavljanju ovlaštenja za zaštitu žrtava trgovine ljudima (TVPRA) iz 2008. godine uvedena je nova krivična odredba (18 USC 1351) kojom se zabranjuje prevara u ugovoru o radu u inostranstvu. Pored toga, odredba USC 1595 predviđa sudski postupak koji žrtve mogu da pokrenu tužbom protiv preduzeća koja krše relevantne odredbe. USC 1595 trenutno koriste pojedinci koji su podnijeli tužbu protiv kompanija za koje tvrde da su omogućile trgovanje njima.¹⁷¹

Kao odgovor na prijave ozbiljnih kršenja prava od strane dobavljača radne snage, neke države su stvorile nove strukture koje su zadužene za izdavanje dozvola za rad i imaju određenu ulogu u provođenju zakona. Ovo je slučaj sa Službom za pitanja posredovanja u zapošljavanju i kršenja radnih prava (*Gangmasters and Labour Abuse Authority - GLAA*) u Ujedinjenom Kraljevstvu koja je osnovana odmah nakon usvajanja Zakona o (izdavanju dozvola za rad) posrednicima za zapošljavanje iz 2004. godine, kojim je uvedeno novo krivično djelo koje se sastoji od posredovanja u zapošljavanju bez dozvole. Služba za izdavanje dozvola za rad posrednika za zapošljavanje (*Gangmasters Licensing Authority - GLA*) osnovana je sljedeće godine radi zaštite radnika u sektoru poljoprivrede, sakupljanja školjki, prerade hrane i pakovanja. Njen glavni zadatak je izdavanje dozvola za rad dobavljačima radne snage i nadgledanje poštivanja standarda za izdavanje dozvola, ali ima i ovlaštenje da pokrene krivično gonjenje protiv posrednika za zapošljavanje koji radi bez dozvole ili protiv preduzeća koje koristi radnike koje dobavlja posrednik za zapošljavanje bez dozvole.

¹⁶⁸ Andrees, Beate, Nasri, Alix and Swiniarski, Peter, "Regulating labour recruitment to prevent human trafficking and to foster safe migration: Models, challenges and opportunities", *ILO Working Paper*, (ILO, 2015).

¹⁶⁹ HEUNI (European Institute for Crime Prevention and Control), *Guidelines to prevent abusive recruitment, exploitative employment and trafficking of migrant workers in the Baltic Sea region*, L. Sorrentino, A. Jokinen (Helsinki 2014), pp. 21-22.

¹⁷⁰ "Inquiry into the Labour Hire Industry and Insecure Work." Victoria State Government. December 13, 2017. Pristupljeno 6. februara 2018. godine <https://economicdevelopment.vic.gov.au/inquiry-into-the-labour-hire-industry>.

¹⁷¹ Malo, Sebastian. "U.S. lawsuit against seafood importers makes claims of human trafficking." Thomson Reuters. June 17, 2016. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <https://www.reuters.com/article/us-usa-trafficking-lawsuit/u-s-lawsuit-against-seafood-importers-makes-claims-of-human-trafficking-idUSKCN0Z22WI>.

U bliskoj saradnji sa drugim vladinim službama, GLAA je u stvari vodeće tijelo za borbu protiv radne eksploatacije u zemlji. Zakonom o imigraciji iz 2016. godine nedavno su preimenovanoj službi GLAA data jača ovlaštenja, poput policijskih, za borbu protiv radne eksploatacije u svim privrednim sektorima, uvođenjem kapaciteta za traženje i oduzimanje dokaza i istraživanje modernog ropstva kada se ono odnosi na kršenje radnih prava i druga krivična djela na tržištu rada, uključujući i neplaćanje minimalne zarade na nacionalnom nivou.

Konačno, ministarstva, pored onih koja su odgovorna za pitanja rada i zapošljavanja ili za provođenje krivičnog zakona, mogu da daju i važne savjete o detaljnoj analizi (*due diligence*) za dobavljače radne snage. Naprimjer, u Ujedinjenom Kraljevstvu, savjete o tim pitanjima pruža Služba za prihode i carine, a posljednji put su ažurirani početkom 2016. godine.¹⁷² Savjeti uključuju: ključna pitanja o dobavljačima radne snage, poslu, preduzeću, finansijama preduzeća i obezbjeđenim radnicima; savjete o saradnji sa preduzećima koja dobavljaju radnu snagu; važne informacije o posrednicima za zapošljavanje i posebnim pravilima za građevinsku industriju. GLAA je takođe uspostavila Protokol o izgradnji 2017. godine kojim se uspostavlja „sporazum ili protokolo dobrovoljno razmjeni informacija“ da bi se osigurala smjernice i transparentnost o tome kako će komunicirati i raditi sa „svim stranama koje su uključene u snabdijevanje i korištenje radne snage u građevinskom sektoru Ujedinjenog Kraljevstva.“ Smjernice se primjenjuju na dobavljače radne snage i pružaoce usluga, kao i na građevinska preduzeća i dobavljače građevinskog materijala.¹⁷³

Države imaju različite opcije u vezi sa propisima, praćenjem i provođenjem. Izbor opcija treba da se zasniva na procjeni nacionalnih uslova. Ako postoje dokazi o znatnom kršenju prava od strane dobavljača radne snage, ugovarača i podugovarača, poželjno je primijeniti opciju izdavanja dozvola. Propise zatim treba izraditi u bliskoj saradnji sa poslodavcima, uključujući nacionalna udruženja dobavljača radne snage (ako postoje) i organizacija radnika. Dok se obezbjeđuju jednaki uslovi za sva preduzeća, uključujući i putem minimiziranja odgovarajućih administrativnih opterećenja i provjera, od ključne je važnosti da se ovaj pristup uskladi sa potrebom i obavezom države da zaštiti ljude od svih krivičnih djela, uključujući i od trgovine ljudima. Važno je da države moraju osigurati da se na odgovarajući način procjene rizici trgovine ljudima za sva preduzeća uključena u interne ili transnacionalne migracione procese. Pored agencija za zapošljavanje, neka druga preduzeća obavljaju slične funkcije posredovanja koje su tradicionalno isključene iz praksi izdavanja dozvola, naprimjer, agencije za modele, upoznavanje i brak, umjetnike, posadu, rad u kući (npr. *au pair*) i druge. Prema tome, bila bi korisna sveobuhvatna i multiagencijska analiza preduzeća koja posluju u rizičnim sektorima. Dalji razvoj i provođenje politika takođe bi zahtijevao multiagencijsku saradnju, transparentnost i fleksibilnost na svim nivoima.

Kao dopunu mjerama koje preduzimaju države na nacionalnom i regionalnom nivou, industrijske grupe takođe provode dobrovoljne mjere za promovisanje odgovornog, poštenog i etičkog zapošljavanja, naprimjer: Alijansa za odgovorno poslovanje (ranije EICC) pokrenula je Inicijativu za odgovorno zapošljavanje (RLI), koja je „multiindustrijska, multiakterska inicijativa usredsređena na obezbjeđivanje da prava radnika u riziku od prinudnog rada u globalnim lancima snabdijevanja budu dosljedno poštovana i promovisana“. Inicijativa je otvorena za sva preduzeća koja podržavaju načela RLI čiji je cilj da se provede detaljna analiza (*due diligence*) kako bi se spriječio prinudan rad i rad kao rezultat trgovine ljudima u lancu snabdijevanja. Cilj je da kolektivni uticaj regrutera, dobavljača, multinacionalnih kompanija i zainteresovanih strana pokrene poboljšanja koja transformišu tržišta i smanjuju rizike trgovine ljudima radi prinudnog rada širom globalnih lanaca snabdijevanja.

<http://www.responsiblebusiness.org/initiatives/rli/>

Liderska grupa za odgovorno zapošljavanje je „saradnja između vodećih preduzeća i ekspertske organizacije u pokretanju pozitivne promjene u načinu zapošljavanja radnika migranata“. Njeni ciljevi obuhvataju zagovaranje zaštite radnika migranata, povećanje ponude etički angažovane radne snage, stvaranje potražnje za odgovornim zapošljavanjem i pozitivnim prednostima etičkih praksi i razvijanje alata koji će pomoći preduzećima da primjene načelo „poslodavac plaća“. Ova grupa, koju koordinišu Institut za ljudska prava i poslovanje i IOM, pomaže u stvaranju potražnje među preduzećima za pošteno i etičko zapošljavanje i zalaže se za poboljšanja.

<https://www.ihrb.org/employerpays/leadership-group-for-responsible-recruitment>

Treba razviti zakonodavne i političke inicijative u dogovoru sa preduzećima i organizacijama radnika i one treba da budu u skladu sa Konvencijom Međunarodne organizacije rada broj 181 o privatnim agencijama za zapošljavanje, kao i drugim relevantnim standardima, i da uzmu u obzir posebnu ranjivost radnika migranata na kršenje prava, uz nastojanje da se preduzmu mjere i inicijative za izgradnju njihove otpornosti.¹⁷⁴

172 HM Revenue and Customs, *Use of Labour Providers: Advice on due diligence*, United Kingdom, (30 January 2014, updated 1 February 2016).

173 "Construction Protocol." Gangmasters & Labour Abuse Authority. October 2017. Pristupljeno 6. februara 2018. godine <http://www.gla.gov.uk/media/3297/construction-protocol-v05.pdf>.

174 Upućuje se na Direktivu 2008/104/EZ o radu preko agencija za privremeni rad.

Preporuka br. 2: Operativne smjernice

Državama članicama OSCE-a se preporučuje:

- ▶ da provode sveobuhvatne analize preduzeća koja su uključena u ili omogućavaju unutrašnje ili transnacionalne migracione procese ili posluju u rizičnim sektorima da bi procijenile rizike od trgovine ljudskih prava koji proizlaze iz njihovog poslovanja. Multiagencijski pristup takve analize treba da uključuje stručnjake za borbu protiv trgovine ljudima i migracije, uključujući organe za provođenje zakona i NVO, kao i relevantne organe za regulisanje poslovanja i zapošljavanja, sindikate i organizacije poslodavaca;
- ▶ da osiguraju da se nacionalnim zakonima i politikama obavežu preduzeća, naročito ona koja posluju u rizičnim sektorima i zemljama, da prate subjekte u svom lancu snabdijevanja koji im dobavljaju radnu snagu. Propisima treba:
 - ▶ dodijeliti jasnu institucionalnu odgovornost;
 - ▶ osigurati transparentnost i jasnoću zahtjeva u pogledu usklađenosti sa propisima;
 - ▶ jasno navesti korektivne mjere koje treba preduzeti ako se otkrije kršenje propisa.
- ▶ da razmotre mogućnost uključivanja svojih ministarstava vanjskih poslova i ambasada u inostranstvu u uspostavljanje bilateralnih postupaka za razmjenu informacija o obrascima radnih migracija, uključenim posrednicima i poslodavcima, te u brzu primjenu mjera zaštite migranata, po potrebi;
- ▶ da primjene razne krivične, radne i novčane kazne, u zavisnosti od okolnosti, da bi se osiguralo da regruteri postupaju u skladu sa važećim zakonima i drugim propisima:
 - ▶ uvijek kada je to moguće, u inspeksijske kontrole preduzeća koja su uključena u unutrašnje ili transnacionalne migracione procese ili ih omogućavaju ili posluju u rizičnim sektorima treba da bude uključen predstavnik zainteresovanih strana koje se bave borbom protiv trgovine ljudima, npr. Ured nacionalnog koordinatora ili specijalizovane policijske jedinice;
 - ▶ uvijek kada je to moguće, uz mjere u vidu krivičnog i građanskog postupka koje su rezultat inspeksijskih kontrola treba primijeniti i podsticaje za dobre poslovne prakse kojima se promoviše primjena praksi poštenog i etičkog zapošljavanja.
- ▶ da jačaju razmjenu informacija i promovišu transnacionalnu saradnju u istrazi slučajeva radne eksploatacije u koju su uključeni posrednici koji omogućavaju zapošljavanje u inostranstvu;
- ▶ da kreiraju politike i mehanizme provođenja kako bi osigurale da sve naknade i troškove u vezi sa regrutovanjem i zapošljavanjem plati poslodavac, a ne radnik;
- ▶ da osiguraju da inicijative za borbu protiv korupcije obrate posebnu pažnju na prećutni dogovor između nezakonitih regrutera i državnih subjekata uključenih u migracije radne snage;
- ▶ da iskoriste nove tehnologije za povećanje transparentnosti i svijesti o radnim migracijama, postupku inspeksijske kontrole i povezanim postupcima;
- ▶ da obezbijede laku dostupnost informacija o preduzećima sa dozvolom za rad, preduzećima koja se bave zapošljavanjem, a čije su dozvole za rad poništene ili suspendovane, i druge relevantne podatke široj javnosti;
- ▶ da podižu svijest šire javnosti, sa posebnim naglaskom na rizične grupe, o tome da je neophodno da koriste isključivo usluge agencija za zapošljavanje ili drugih posrednika koji imaju dozvolu za rad.

Predložene strategije i razmatranja za usvajanje i primjenu preporuka navedenih u smjernicama

OSCE je razvio ovaj Model smjernica kao praktično sredstvo za države članice i države partnere za saradnju da razviju sopstvene mjere i prakse. Diskusije tokom projektnih događaja su potvrdile da zemlje prepoznaju da vlade imaju odlučujuću ulogu u postavljanju standarda tako da neodgovorna preduzeća budu dužna da igraju po istim pravilima kao i odgovorna preduzeća, izjednačujući tako uslove za sve i obezbjeđujući lojalnu konkurenciju zasnovanu na poštivanju ljudskih prava. Osim toga, zemlje prepoznaju da je poštivanje međunarodno prihvaćenih radnih i socijalnih standarda ključno i da je najbolje spriječiti trgovinu ljudima i obezbijediti djelotvorna pravna sredstva, a ne da se reaguje na problem tek nakon njegovog pojavljivanja.

Stoga su ove smjernice kreirane tako da se iskoristi zamah do kojeg je došlo u sprečavanju prinudnog rada i radne eksploatacije u globalizovanim lancima snabdijevanja i da se promoviše ispunjenje relevantnih međunarodnih obaveza preuzetih na nacionalnom nivou, kao i da se usklade prakse u svim zemljama.

Cilj postavljen u ovom dokumentu je da se predstave smjernice i preporuke za pomoć državama u usvajanju i/ili jačanju stvarne primjene relevantnih vladinih mjera. Drugi cilj je da se istraži kako se usvajanjem dosljednih mjera i praksi širom regiona mogu postaviti jasni minimalni standardi za ponašanje privatnog sektora. Usklađivanjem pristupa smanjiće se teret za preduzeća koja se moraju prilagođavati različitim zakonima u različitim zemljama, a sve više država usvaja zakone i politike kojima se obezbjeđuje etička nabavka i transparentnost u njihovim lancima snabdijevanja.

Iako ne postoji čarobni štapić ili jedinstven pristup koji odgovara svima, u ovom dokumentu su predstavljene različite perspektivne prakse i modeli. Važno je da vlade i privatni sektor priznaju da se problem može pojaviti u bilo kojoj zemlji, industriji i lancu snabdijevanja - da nijedno preduzeće ni kupac, uključujući vlade, nije pošteđen rizika od prinudnog rada i trgovine ljudima. Vlade mogu imati i imaju presudnu ulogu u sprečavanju trgovine ljudima u lancima snabdijevanja, uključujući vođenje primjerom, rješavanje ključnih izazova, podsticanje inicijativa i saradnju sa privatnim sektorom, organizacijama radnika, civilnim društvom, međunarodnim organizacijama, sindikatima i drugim akterima.

Mjere vlade za sprečavanje eksploatacije u lancima snabdijevanja, uključujući i one za javne nabavke, treba da budu zasnovane na širim načelima zaštite tržišta rada, a naročito da ispunjavaju relevantne važeće međunarodne standarde rada. Takođe moraju prepoznati važnu ulogu uprave za rad i inspekcija rada. Neki od primjera i smjernica navedenih u prethodnim odjeljcima uključuju ugovorne uslove i zakone koji zahtijevaju od preduzeća i dobavljača da prate i ispravljaju radne prakse u lancima snabdijevanja sve do najnižeg nivoa u zemljama iz kojih nabavljaju robu i sirovine.

Kada se od preduzeća očekuje da preuzmu takve vrste odgovornosti u svojim globalnim lancima snabdijevanja, postavljaju se očigledna pitanja u vezi sa praćenjem i provođenjem zakona o radu. Pored toga, kada su uključene socijalne ili radne klauzule u ugovore o nabavci, postavljaju se pitanja o vrsti radnih standarda koje treba uključiti. Kreatori politika, civilno društvo, poslovni analitičari i akademska zajednica sada pridaju znatnu pažnju ovim složenim pitanjima. U toku su rasprave u vezi sa tim u kojoj mjeri su propisi o tržištu rada neophodni da bi se spriječio rizik od trgovine ljudima među ugroženijim radnicima, uključujući migrante.

Ovaj projekat identifikuje i predlaže niz opcija i koraka za usvajanje i provođenje smjernica i preporuka na nacionalnom nivou. Prilikom izrade plana za podsticanje provođenja treba uzeti u obzir mjere koje su preduzele države članice OSCE-a, uključujući:

- aktivnosti čiji je cilj dalje povećanje baze znanja o ovoj složenoj temi, kao i sredstava za dijeljenje i širenje znanja, u cilju usvajanja i primjene zakona i politika na nacionalnom nivou;
- potrebe za izgradnju kapaciteta i pristupi izgradnji kapaciteta, uz identifikovanje prave kombinacije učesnika za radionice i programe obuke;
- saradnju sa akterima iz službi za provođenje iz država članica i postizanje institucionalnog prihvatanja vrijednosti usvajanja i djelotvornog provođenja mjera zasnovanih na smjernicama i preporukama koje su ovdje predstavljene;
- potrebne resurse i vrijeme provođenja raznih aktivnosti;
- praćenje i evaluaciju provođenja usvojenih politika i mjera, uključujući i radi procjene njihove primjenjivosti u slučajevima trgovine ljudima koji se pojave;
- načine za povećanje vidljivosti ovog rada i razmjenu prakse na nacionalnom i međunarodnom nivou.

Ovaj odjeljak je organizovan na sljedeći način:

- **kontekst preporuka (tačka a)**, za uspješnu primjenu plana provođenja;
- **preporuke (tačka b)** za provođenje politika javnih nabavki radi sprečavanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u lancima snabdijevanja i promovisanje poštenog i etičkog zapošljavanja za akciju na nacionalnom nivou;
- **preporuke (tačka c)** za provođenje propisa o transparentnosti radi sprečavanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u lancu snabdijevanja;
- **preporuke (tačka d)** za vremenski okvir i organizaciju prioriteta, potrebnih resursa, aktivnosti za izradu plana za provođenje preporuka.

a. Kontekst preporuka

Kontekst br. 1: Prilagođavanje smjernica situaciji na nacionalnom nivou

Model smjernica je zasnovan na znanju iz postojećih praksi i vladinih mjera u više država članica OSCE-a i izvan njih. Uspješne smjernice su najbolje kada su zasnovane na dobrom razumijevanju relevantnih međunarodnih obaveza i na konkretnim praksama u različitim nacionalnim kontekstima. Važno je nastaviti sa širenjem baze znanja i daljim razgovorima, između ostalog i na participatornim nacionalnim radionicama. Takve radionice treba da budu vođene do sada prikupljenim znanjem, dodatnim istraživanjima radi utvrđivanja pravnog i političkog konteksta, nedostataka u primjeni i realnosti u praksi u određenim privrednim sektorima, slučajeva trgovine ljudima, kao i trendova na nacionalnom i transnacionalnom nivou.

Kontekst br. 2: Tehnička revizija i povratne informacije od stručnjaka i aktera iz službi za nabavke

Zakon o nabavkama je specijalizovana oblast, a širok spektar državnih službi sa službenicima i tehničkim stručnjacima iz različitih struka uključeni su u pregovore, izradu, praćenje, primjenu i provođenje ugovora o javnim nabavkama. Oni se i razlikuju u različitim regionima. Ugovarači koje angažuje država često imaju malo svijesti o problemima trgovine ljudima, pa je važno da se što ranije saraduje sa njima kako bi im se objasnila relevantnost i prilika koju imaju da utiču na promjene. Ovaj Model smjernica se može koristiti kao vodič na osnovu kojeg se mogu angažovati ovi važni akteri i uključiti njihove povratne informacije i stručno znanje u razvoj planova za provođenje na nacionalnom nivou. OSCE je već postavio temelje za uključivanje više zainteresovanih strana okupljajući službenike za javne nabavke i suzbijanje trgovine ljudima tokom ovog projekta, kao i kroz stvaranje mreže učesnika radionica.

Kontekst br. 3: Djelotvorno provođenje zahtijeva institucionalnu podršku

Da bi se preporučene smjernice i politike uspješno usvojile, više rukovodstvo i tehnički stručnjaci u relevantnim službama za provođenje treba da budu aktivno uključeni u proces kao ključni akteri.

b. Preporuke za provođenje politika javnih nabavki radi sprečavanja trgovine ljudima i radne eksploatacije u lancima snabdijevanja i promovisanje poštenog i etičkog procesa zapošljavanja za regionalnu akciju na nivou OSCE-a i na nacionalnom nivou

Kao što je već navedeno u ovom dokumentu, vlade treba da vode primjerom, obezbjeđujući da roba i usluge koje kupuju državni organi nisu rezultat rada žrtava trgovine ljudima. Korištenjem javnih nabavki za sprečavanje i borbu protiv trgovine ljudima šalje se snažna poruka privatnom sektoru da vlada neće posloovati sa preduzećima koja su uključena u kršenje ljudskih prava.

U nastavku su konkretne preporuke za provođenje relevantnih politika javnih nabavki država. Zasnovane su na filozofiji kolaborativnog djelovanja ključnih i pogođenih aktera i dijeljenja izazova, mogućnosti, nagomilanog znanja i najboljih praksi.

1. Formiranje radne grupe na nacionalnom nivou u državama članicama OSCE-a

Saradnja relevantnih organa u državama članicama OSCE-a se snažno preporučuje radi promovisanja djelotvorne i koordinisane primjene preporučenih politika i smjernica. Različite službe i organizacije za provođenje u državama članicama imaju tehničku ekspertizu i ovlaštenja za različite oblasti - ovim službama je potreban mehanizam za uključenje u dijalog, koordinaciju i pružanje povratnih informacija o razvoju politike i korekciji pravca kada primjena počne. Radna grupa može i da mapira postojeće metode ili ugovorne klauzule koje se koriste u različitim zemljama. Naprimjer, mogu se razmjenjivati znanje i najbolje prakse o načinu praćenja uslova rada u lancima snabdijevanja, a radna grupa može da pomogne u postizanju institucionalnog prihvatanja od strane aktera iz službi za provođenje tako što će obezbijediti forum za dijalog i povratne informacije. Ove radne grupe mogu i da razmotre mogućnost pozivanja organizacija civilnog društva i sindikata da doprinesu ekspertizom, znanjem i istraživanjem kako bi pomogli državama članicama. OSCE-ove terenske operacije, gdje god da su prisutne, takođe se mogu pozvati da podrže ove napore. Takve radne grupe mogu da razmotre i mogućnost povezivanja sa kolegama u drugim državama članicama radi razmjene iskustava, kao i mogućnost provođenja studijskih posjeta.

2. Održati obuke i radionice za osoblje nadležnih javnih organa u državama članicama

Radionice na nacionalnom nivou mogu da budu sastavni dio daljeg podizanja kapaciteta i svijesti o tome kako javne nabavke imaju ključnu ulogu u sprečavanju trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u lancima snabdijevanja. Radionice se mogu koristiti i za razmjenu iskustava sa inicijativama koje promovišu radna prava u lancima snabdijevanja u postupcima javnih nabavki. Takve radionice mogu da budu mjesta na kojima će se čuti iskustva organa za javne nabavke i od njih učiti, a to znanje se može uključiti na strateškom nivou.

3. Započeti dijalog između relevantnih organa država članica OSCE-a i (potencijalnih) dobavljača

Važno je da se javni organi uključe u dijalog sa postojećim i potencijalnim dobavljačima kako bi se razgovaralo o izazovima i strategijama o detaljnim analizama (*due diligence*), praćenju lanca snabdijevanja i poštenom i etičkom zapošljavanju radne snage. Takvi razgovori se mogu odvijati u okviru država članica i na bilateralnim ili multilateralnim radionicama na kojima se mogu razmatrati standardi za praćenje lanaca snabdijevanja i sprečavanje trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.

4. Uključiti javne nabavke u nacionalne akcijske planove za poslovanje i ljudska prava i dodatne alate izrađene u okviru korporativne društvene odgovornosti

Važno je iskoristiti i uključiti se u postojeće reformske aktivnosti koje su u toku, kao što su nacionalni akcijski planovi (NAP) o poslovanju i ljudskim pravima i OECD-ove nacionalne kontakt tačke. Ujedinjeno Kraljevstvo, Nizozemska, Norveška, Italija, Sjedinjene Američke Države, Njemačka i Finska već su uključile mjere koje se odnose na javne nabavke u svoje NAP-ove o poslovanju i ljudskim pravima.¹⁷⁵ Naprimjer, kao rezultat procesa izrade NAP-a, u Norveškoj je usvojen Zakon o javnim nabavkama prema kojem javni organi imaju postupke za promovisanje osnovnih ljudskih prava u javnim nabavkama kada postoje rizici od kršenja tih prava.

Studija slučaja: Nacionalni akcijski plan u Danskoj

Danski Nacionalni akcijski plan o primjeni vodećih načela o poslovanju i ljudskim pravima sadrži preduzete mjere, kao što je praktični alat za organe koji im služi da odrede kada i kako primjenjivati Vodeća načela UN-a u postupcima javnih nabavki. Pored toga, Vlada nastoji da poveća korištenje i bolje provođenje radnih klauzula u javnim ugovorima kako bi se izbjegla „nedovoljno plaćena strana radna snaga“.

NAP-ovi se često koriste u vezi sa sprečavanjem trgovine ljudima i u oblastima poslovanja i ljudskih prava. Takvi nacionalni akcijski planovi sa definisanim ciljevima i mjerama koje treba da provedu javni organi u saradnji sa drugim relevantnim akterima, kao što su NVO, predstavljaju široko rasprostranjeno sredstvo praktične politike kojim se može podstaći i mjeriti napredak u određenim oblastima politike. Proces izrade NAP-a treba da bude dobro usklađen sa kreiranjem nacionalnih radnih grupa preporučenih u prethodnom tekstu, a treba uzeti u obzir i tehničke smjernice i povratne informacije aktera iz službi za provođenje na svim relevantnim radionicama.

c. Preporuke za provođenje propisa o transparentnosti radi sprečavanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u lancima snabdijevanja

Preduzeća se moraju uključiti u proces kreiranja politika i sa njima se mora konsultovati o novim zakonodavnim inicijativama u oblasti borbe protiv trgovine ljudima u lancima snabdijevanja. Potrebno je uspostaviti ravnotežu između podsticaja i obaveza preduzeća u pogledu poštivanja propisa o etičkoj proizvodnji i nabavci.

Da bi se primijenili propisi o transparentnosti navedeni u ovom vodiču, preporučuje se preduzimanje sljedećih koraka. Prvo, mogla bi se formirati Radna grupa za transparentnost sa jasnim zadatkom da podstiče primjenu propisa o transparentnosti na nacionalnom nivou. S obzirom na to da je opći cilj usklađivanje pristupa i praksi u različitim zemljama i smanjenje tereta za preduzeća zbog zahtjeva da se prilagode različitim zakonima u različitim zemljama, radna grupa bi mogla da ispita kako da se smjernice i preporuke prilagode tako da se ne gube resursi na nešto što već postoji, dok sve više država usvaja zakone i politike kojima se obezbjeđuje etička nabavka i transparentnost u lancima snabdijevanja.

¹⁷⁵ „Nacionalni akcijski planovi o poslovanju i ljudskim pravima (javne nabavke).“ Danski institut za ljudska prava (DILJP). Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <https://globalnaps.org/issue/public-procurement/>.

Članovi radne grupe mogu da razmjenjuju ideje, najbolje prakse i izazove utemeljene na nacionalnom kontekstu i da se dogovore i promoviraju prakse koje se zatim mogu prosljediti nadležnim organima. Radna grupa može da prikupi perspektivne prakse, naučene lekcije i da dijeli identifikovane izazove u vezi sa ispunjavanjem obaveza izvještavanja za preduzeća na koje su odnose smjernice i predloženi propisi. OSCE-ov Ured je sastavio Zbirku resursa koja sadrži relevantne zakone i politike kako bi pomogla vladama i institucijama da uče iz postojećih praksi, a koja se može ažurirati *online* navođenjem novih politika i praksi čim se pojave. Radna grupa takođe može da uključi druge relevantne i zainteresovane međunarodne organizacije i zainteresovane strane.

Radna grupa za transparentnost bi mogla da razvije format prilagođen korisnicima za bazu podataka o transparentnosti na nacionalnom nivou. Baza podataka obuhvata preduzeća na koja se primjenjuje zakonodavstvo o transparentnosti i treba da bude kreirana tako da preduzeća mogu da unesu svoje politike za sprečavanje trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije kako bi ispunile zahtjeve u pogledu izvještavanja. Radna grupa za transparentnost može takođe da preporuči kako bi drugi akteri mogli da koriste bazu podataka da bi objelodanjene informacije bile dostupnije potrošačima. Radna grupa takođe može da utvrdi primarne pokazatelje potrebne za procjenu usaglašenosti preduzeća sa politikama transparentnosti i drugim alatima za obezbjeđivanje efektivnog praćenja vladinih mjera, za procjenu njihovog uticaja i predlaganje revizija po potrebi.

Konačno, radne grupe bi mogle da izgrade zajednički pristup država i da na taj način utiču na preduzeća koja posluju širom regiona OSCE-a. Kroz radionice sa relevantnim nacionalnim službenicima, Radna grupa može da prenese svoje smjernice na operativni nivo, poštujući nacionalni kontekst.

d. Prijedlog za preporuke o vremenskom okviru i organizaciji prioriteta, potrebnim resursima i načinima povećanja vidljivosti Modela smjernica i Plana provođenja

Preporučuje se da države primjene preporuke u periodu od 18 mjeseci do dvije godine. Stoga se preporučuju sljedeće aktivnosti:

Model smjernica pruža skup savjeta i resursa koje države članice i partnerske organizacije mogu da koriste i dijele u oblastima navedenim u ovim smjernicama. U nekim slučajevima, države su već krenule u taj proces, ali još uvek mogu da nauče i podijele sa drugima informacije o nedostacima u provođenju i izazovima sa kojima su se suočile putem konsultacija sa preduzećima i drugim ključnim akterima. U drugim slučajevima, razmjena dobrih praksi inspekcije tržišta rada i provođenja može da pomogne državama da izgrade svoju stručnost dijeleći sa drugima.

Predlaže se sljedeći vremenski okvir za aktivnosti:

Faza 1 (mjeseci 1-6): Postaviti temelje na nacionalnom nivou

- Određivanje konkretnih aktivnosti zavisi od raspoloživih resursa. Države članice treba da odrede budžet potreban za provođenje koordinacije i aktivnosti koje su navedene u ovom vodiču i da traže pomoć (i finansiranje, ako je potrebno) od partnera u provođenju aktivnosti, uključujući formiranje Radne grupe.
- Radna grupa bi mogla da započne studiju zemlje koja obuhvata pregled statusa zakona o javnim nabavkama, lancu snabdijevanja, transparentnosti, ljudskim pravima, prinudnom radu i borbi protiv trgovine ljudima.
- Države članice mogu da razmotre mogućnost mapiranja, uključujući analizu propisa, alata i resursa koje njihove nadležne strukture već koriste ili ne koriste, da bi spriječile i riješavale trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije u lancima snabdijevanja svojih vlada i da bi regulisali rad preduzeća u svojim jurisdikcijama. Ove analize mogu da posluže kao početno stanje u odnosu na koje se prati napredak i uticaj tokom vremena.
- Države članice treba da provedu i kratke procjene rizika da bi utvrdile gdje su njihovi lanci snabdijevanja podložni trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije i treba da izrade matrice za upravljanje rizikom.
- Identifikovati nacionalne stručnjake za javne nabavke, prava i menadžment iz različitih država koje će učestvovati u radu Radne grupe.

Druga faza (mjeseci 7-12): Provesti konsultacije i analize

- Na početku 2. faze, Radna grupa treba da počne da se sastaje i provodi svoje analize i kreira preporuke.
- Radna grupa treba da pozove različite aktere, uključujući nevladine organizacije, radničke organizacije/sindikate i druge članove civilnog društva da obezbijede istraživanja, smjernice i ekspertizu o određenim propisima i izazovima u vezi sa trgovinom ljudima u svrhu radne eksploatacije koji mogu da budu osnova za njihov rad.
- Započeti razgovore na nacionalnom nivou sa velikim i malim preduzećima na koja mogu da utiču predloženi propisi. To može da bude niz konsultacija radi traženja povratnih informacija i doprinosa koji se mogu uključiti u analize koje je provela Radna grupa.
- Stalna aktivna saradnja sa akterima iz službi za provođenje u državama članicama OSCE-a, kako bi se osiguralo da su istinski uključeni u proces razvoja politike, dovodi do toga da ti akteri imaju sposobnost da pružaju rane i kontinuirane povratne informacije, te da razviju institucionalno vlasništvo nad uspjehom novih politika i smjernica i da ulažu u njega.

Treća faza: (mjeseci 13-18): Objaviti nalaze i preporuke državama članicama i pružiti tehničku pomoć za provođenje

- Održati niz radionica i događaja na nacionalnom nivou radi objavljivanja nalaza i preporuka. Na ovim događajima državama članicama će se pružiti tehnički savjeti o tome kako da primjene propise u svom nacionalnom kontekstu.
- Obezbijediti dijalog između država članica na nacionalnom, bilateralnom i multilateralnom nivou, kako bi se podstaklo kolaborativno okruženje za provođenje i korištenje znanja drugih zemalja da bi se pomoglo u rješavanju sličnih izazova.
- Države treba da primjene ciljeve, planove za praćenje i mjerila u svom nacionalnom kontekstu za provođenje i praćenje efekata propisa.

Model zakona i odredbi

1. Javna nabavka: Kriteriji za dodjelu ugovora¹⁷⁶

I. Preambula

II. Ključne definicije

III. Odredbe

- A. Zabrane
- B. Obaveze
- C. Strani državljani
- D. Saradnja ugovarača
- E. Planovi usklađenosti sa propisima
- F. Prava stranih radnika
 - 1. Zadržavanje dokumenata
 - 2. Mehanizmi za pritužbe
 - 3. Ugovori sa podugovaračima, agentima i posrednicima za zapošljavanje
 - 4. Provjera agenata za zapošljavanje
- G. Certifikacija
- H. Dostavljanje organu za provođenje
- I. Kršenje propisa
- J. Obuka i izgradnja kapaciteta

I. Preambula:

Zabrinuta zbog činjenice da su milioni muškaraca, žena i djece širom svijeta žrtve trgovine ljudima ili trgovine ljudskim bićima, kako je definisano u [pozivanje na relevantnu definiciju iz nacionalnog zakona] i u Protokolu iz Palerma¹⁷⁷, [država] ima nultu toleranciju za kriminalne aktivnosti bilo kog zaposlenog ili osoblja ugovarača koji su uključeni u trgovinu ljudima. Pored toga, [država] je prihvatila obaveze prema [navesti konvencije Ujedinjenih nacija i relevantne konvencije MOR-a] i [navesti konvencije Ujedinjenih nacija].

Naglašavajući da se moraju preduzeti dalje mjere za sprečavanje trgovine ljudima u skladu sa nacionalnim zakonima i međunarodnim konvencijama i obavezama.

Ponovno potvrđujući svoju obavezu kao država da kriminalizujemo trgovinu ljudima, privedemo trgovce ljudima pravdi, damo prioritet provođenju istrage i krivičnom gonjenju povezanih krivičnih djela, uložimo u preventivne napore i pružimo pomoć žrtvama.

¹⁷⁶ Formulacije i odredbe u Modelu zakona su proizašle iz više izvora, uključujući: UNCITRAL-ov Model zakona o javnim nabavkama; UNODC-ov Model zakona za borbu protiv trgovine ljudima; S. 2234 – Zakon o zaustavljanju trgovine ljudima u državnim ugovorima iz 2012. godine (SAD); Izvršna naredba SAD 13627; Zakon o ovlaštenju za nacionalnu odbranu H. R. 4310 iz 2013. godine, kao i javne komentare na H. R. 4310 koje je dostavila Alijansa za okončanje ropstva i trgovine ljudima i organizacija *Human Rights First*

¹⁷⁷ Trgovina ljudima kako je definisana u Protokolu iz Palerma: (a) „Trgovina ljudskim bićima“ znači vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica, putem prijetnje silom ili upotrebom sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlaštenja ili teškog položaja ili davanja ili primanja novca ili koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, u cilju eksploatacije. Eksploatacija obuhvata, kao minimum, eksploataciju prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualne eksploatacije, prinudni rad ili službu, ropstvo ili odnos sličan ropstvu, servitut ili uklanjanje organa; (b) pristanak žrtve trgovine ljudskim bićima na namjeravanu eksploataciju navedenu stavu (a) ovog člana je bez značaja u slučajevima u kojima je korištena bilo koja mjera navedena u stavu (a); (c) vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje ili primanje djeteta za svrhe eksploatacije smatra se „trgovina ljudskim bićima“ čak i ako ne obuhvata bilo koje od sredstava navedenih u stavu (a) ovog člana; (d) „dijete“ znači bilo koju osobu mlađu od 18 godina.

S obzirom na to da je trgovina ljudima nacionalno i transnacionalno krivično djelo u kojem kriminalci rade preko granica, za djelotvorno suočavanje sa tim krivičnim djelom potrebna je saradnja država.

Zabrinuta zbog činjenice da muškarci, žene i djeca, naročito oni iz marginalizovanih grupa, mogu da budu žrtve trgovaca ljudima i da radnici širom svijeta prijavljuju da nezakoniti regruteri koriste prevarne i obmanjujuće prakse da bi ih namamili na poslove.

Prepoznajući da ovi nezakoniti regruteri koriste razne taktike za obmanjivanje i eksploataciju radnika, profitirajući od njihove ekonomske potrebe i drugih ranjivosti. Pored oduzimanja identifikacionih dokumenata, obmanjivanja radnika o stvarnim radnim uslovima i zaradi ili upotrebe sile ili pretnji silom, nezakoniti regruteri često naplaćuju radnicima naknade za pristup radnim mogućnostima.

Uzimajući u obzir činjenicu da kada radnici stignu na svoja radna mjesta, često zaduženi da bi platili naknade regruterima, ostaju zarobljeni u sistemu dužničkog ropstva sa malim pristupom pomoći.

Naglašavajući da korupcija pomaže ovim taktikama i da one doprinose uslovima koji bi mogli da pospješe da radnici postanu žrtve trgovine ljudima.

Uviđajući da radnici možda nemaju pristup informacijama o mogućnostima zaposlenja, da imaju ogromnu potrebu da iskoriste ekonomsku priliku i da možda nemaju pristup pravnim sredstvima kada dožive eksploataciju.

Podsjećajući na to da Međunarodna organizacija rada smatra da „zapošljavanje treba da odgovori na utvrđene potrebe tržišta rada, a ne da služi kao sredstvo za raseljavanje ili umanjivanje postojeće radne snage, za snižavanje standarda rada, zarada ili uslova rada ili za narušavanje dostojanstvenog rada na drugi način.”¹⁷⁸

Uviđajući da je kao naručilac robe i usluga [država] odgovorna da obezbijedi da resursi poreskih obveznika ne doprinose radnoj eksploataciji i trgovini ljudima. Ovim zakonom se obezbjeđuju dodatna sredstva i ovlaštenja za organ za provođenje i drugo ugovorno osoblje kako bi se osiguralo da ugovarači koje angažuje država preduzimaju korake neophodne za potpuno poštivanje zakona čiji je cilj eliminisanje trgovine ljudima iz vladinih lanaca snabdijevanja.

Ponovno potvrđujući da je cilj ovog zakona da zaštiti ranjive ljude izložene riziku od trgovine ljudima u lancima snabdijevanja ugovarača koji pružaju robu i usluge [državi].

Naglašavajući da su ove zaštitne mjere kreirane na osnovu uspjeha sličnih mjera koje su primijenile druge nacionalne vlade i koje su primjenjene u privatnom sektoru. Okvir politike naveden u ovom zakonu će predstavljati zaštitu od robe i usluga koje ulaze u vladin lanac snabdijevanja, a povezane su sa trgovinom ljudima, uz istovremeno podržavanje ekonomije i efikasnosti u sistemima javnih nabavki vlade.

Ponavljajući da će ove zaštitne mjere pomoći vladinim dobavljačima, ugovaračima i podugovaračima da izbjegnu prekide u snabdijevanju i pravnu odgovornost prouzrokovanu uticajem prisustva trgovine ljudima u lancima snabdijevanja.

II. Ključne definicije

Naknade za zapošljavanje: Naplaćivanje radnicima ili potencijalnim radnicima naknada za regrutovanje ili zapošljavanje ili uzimanje bilo koje vrijednosti od njih u zamjenu za pristup poslu.

Dobavljač: Preduzeće ili ugovarač koji snabdijeva robom ili uslugama drugi subjekt.

Ugovarač: Subjekt kojem je dodijeljen ugovor na bilo kom nivou na osnovu bespovratnih sredstava, ugovora ili sporazuma o saradnji.

178 Za više informacija vidjeti: „Opća načela i operativne smjernice za pošteno zapošljavanje.” (General Principles and Operational Guidelines for Fair Recruitment) http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---migrant/documents/genericdocument/wcms_536263.pdf

Trgovina ljudskim bićima, trgovina ljudima [međusobno zamjenjivi termini]: Definirani u Protokolu iz Palerma i u važećim lokalnim zakonima. Ponašanje koje predstavlja krivično djelo prema nekom od sljedećih zakona:

- [navesti nacionalni zakon države kojim se kriminalizuje trgovina ljudima];
- [navesti nacionalni zakon države kojim se kriminalizuje radna eksploatacija]¹⁷⁹

Agent za zapošljavanje, regruter [međusobno zamjenjivi termini]: Preduzeće ili fizičko lice koje snabdijeva radnicima ugovarača ili dobavljača.

Organ za provođenje: Državni organ na centralnom ili lokalnom nivou nadležan za provođenje odredbi ovog zakona.

III. Odredbe:¹⁸⁰

A. Zabrane. Ugovaračima i podugovaračima [države] zabranjeno je da se uključuju u neku od sljedećih vrsta aktivnosti:

1. Korištenje prevarnih i obmanjujućih praksi zapošljavanja tokom regrutovanja radnika, uključujući:
 - a. Suštinski pogrešno prikazivanje ključnih uslova zaposlenja, uključujući zarade, naknade, lokaciju rada, životne uslove i smještaj (ako ih je poslodavac obezbijedio ili organizovao), troškove koji se naplaćuju zaposlenom i opasnu prirodu posla;
 - b. Naplatu naknade za zapošljavanje radniku;
 - c. Primjenu taktike koja predstavlja trgovinu ljudima kako je definisana u [nacionalnom zakonu o trgovini ljudima] i Protokolu iz Palerma;
 - d. Uništavanje, sakrivanje, oduzimanje identifikacionih isprava zaposlenog ili na drugi način uskraćivanje zaposlenom pristup tim ispravama, npr. pasošima ili vozačkim dozvolama.
2. Strani državljani. Ako ugovarači ili podugovarači obavljaju posao izvan [države], zabranjeno im je da primjenjuju sljedeće prakse:
 - a. Neplaćanje troškova povratnog prevoza po završetku zaposlenja za zaposlenog koji nije državljanin zemlje u kojoj se posao obavlja i koji je doveden u tu zemlju da bi radio na osnovu ugovora sa [državom] ili sa njenim podugovaračem.
 - b. [Izuzetak postoji kada je plaćanje troškova prevoza angažovanog radnika nazad u matičnu zemlju pokriveno postojećim MoR-om ili kodifikovanim razumijevanjem između države koja šalje i države koja prima];
 - c. [Izuzetak postoji za angažovane radnike kojima je zakonski dozvoljeno da ostanu u zemlji zaposlenja i dobrovoljno se odluče za to];
 - d. [Izuzetak postoji za angažovanog radnika koji je žrtva trgovine ljudima ili svedok trgovine ljudima i koji traži usluge i pravnu zaštitu];
 - e. Druge aktivnosti koje [organ za provođenje] identifikuje kao promovisanje trgovine ljudima ili doprinos trgovini ljudima.

B. Obaveze. Ugovarači i dobavljači i njihovi podugovarači i dobavljači imaju obavezu da postupaju u skladu sa osnovnim konvencijama MOR-a, standardima za sprečavanje trgovine ljudima i [važećim nacionalnim zakonom o trgovini ljudima], a najmanje u skladu sa odredbama:¹⁸¹

1. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija;
2. Osam osnovnih konvencija MOR-a o prinudnom radu, dječijem radu, diskriminaciji i slobodi udruživanja, kao i pravu na organizovanje (br. 29, 87, 98, 100, 105, 111, 138 i 182);
3. Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima djeteta, član 32;
4. Zakona o zaštiti radnika i radnom okruženju koji se primjenjuje u zemlji u kojoj se proizvode svi [proizvodi/usluge] ili njihovi dijelovi;

179 Model odredbe ukazuje na nacionalno zakonodavstvo, a ne na međunarodno zakonodavstvo, jer se u različitim državama može razlikovati ono što predstavlja trgovina ljudima. Naprimjer, za države članice EU trgovina ljudima može da obuhvata i prinudni kriminal i prinudno prosjačenje kao oblike trgovine ljudima, dok treće zemlje koje su potpisnice Protokola iz Palerma ne kriminalizuju ove oblike eksploatacije kao trgovinu ljudima.

180 Takođe iz: The LANDMARK Project, *Verifying Social Responsibility in Supply Chains – A Practical and Legal Guide for Public Procurers*, (The LANDMARK consortium, 2012), p. 67 and SOMO, "A review of Dutch policy for socially responsible public procurement", SOMO Paper (March 2014).

181 Uzeto iz Posebnih ugovornih uslova za održive lance snabdijevanja, Švedska

5. Zakona o zapošljavanju, uključujući propise koji se odnose na uslove plaćanja, i o socijalnom osiguranju koji se primjenjuju u zemlji u kojoj se proizvode svi [proizvodi/usluge] ili njihovi dijelovi;
6. Zakona o zaštiti životne sredine koji se primjenjuje u zemlji u kojoj se proizvode svi [proizvodi/usluge] ili njihovi dijelovi i
7. Konvencije Ujedinjenih nacija protiv korupcije.

C. Ugovarač mora odrediti da svi podugovarači i dobavljači u njegovom lancu snabdijevanja moraju obavijestiti o ovim zahtjevima svoje podugovarače i dobavljače, sve do posljednjeg nivoa proizvodnje robe i/ili snabdijevanja sirovinama.

D. Saradnja ugovarača. Ugovarači i podugovarači [na osnovu ugovorne klauzule] moraju u potpunosti saradivati i obezbijediti razuman pristup organu za provođenje ili zastupnicima koje odredi organ za provođenje, uključujući, među ostalima, revizore, predstavnike NVO-a, organe za provođenje zakona i inspektore rada, kako bi provodili provjere/revizije, nezavisne istrage ili druge radnje kojima se obezbjeđuje postupanje u skladu sa ovom naredbom, [lokalnim zakonom o trgovini ljudima] i svim drugim važećim zakonima ili propisima kojima se zabranjuje trgovina ljudima.

E. Planovi usklađenosti sa propisima. Pored drugih faktora koje razmatra organ za provođenje ugovora, dodjeljivanje ugovora će takođe zavisiti od toga da li je ugovarač [za ugovore čija je vrijednost veća od određenog praga] dostavio zadovoljavajući plan usklađenosti sa propisima, kako je navedeno u ovom zakonu, prije dodjeljivanja ugovora. Od ugovarača se takođe zahtijeva da održavaju plan usklađenosti sa propisima tokom izvršenja ugovora ili podugovora koji su odgovarajući za prirodu provedenih aktivnosti. Plan usklađenosti sa propisima mora uključivati:

- a. Prepoznavanje relevantnih rizika koji postoje u ugovaračevom lancu snabdijevanja;
- b. Podatke o detaljnoj analizi (*due diligence*) i provjeri aktivnosti koje su preduzete za praćenje ovih rizika u njihovim lancima snabdijevanja;
- c. Aktivnosti istrage sumnjivih aktivnosti trgovine ljudima;
- d. Planove remedijacije i mehanizme za pritužbe koji omogućavaju zaposlenima da prijave, bez straha od odmazde, svaku aktivnost koja bi opravdala raskid ugovora prema ovom zakonu i povezanim zakonima o trgovini ljudima;
- e. Politike kojima se obezbjeđuje da zaposleni kod ugovarača i podugovarača ne učestvuju u trgovini ljudima ili povezanim aktivnostima i mjere koje će biti preduzete protiv zaposlenih koji krše te politike;
- f. Obuke i inicijative podizanja svijesti za zaposlene i podugovarače radi primjene ovog zakona;
- g. Plan zapošljavanja i zarada kojim se dozvoljava korištenje samo onih preduzeća za zapošljavanje čije osoblje je obučeno za odgovorno regrutovanje radne snage i prakse sprečavanja trgovine ljudima, kojim se zabranjuje naplaćivanje naknada radnicima i obezbjeđuje da zarade budu u skladu sa važećim zakonskim zahtjevima zemlje domaćina;
- h. Metode primjenjene da bi se pružile tačne informacije o zaradi nakon zapošljavanja. Po potrebi, ugovarač može da objasni zašto postoji razlika između obećane i isplaćene zarade;
- i. Plan smještaja, ako ugovarač ili podugovarač namjerava da obezbijedi ili organizuje smještaj, kojim se obezbjeđuje da smještaj ispunjava smještajne i sigurnosne standarde zemlje domaćina. Po potrebi, ugovarač može da objasni zašto postoji razlika između obećanog i obezbjeđenog smještaja;
- j. Postupke sprečavanja da podugovarači na bilo kom nivou budu uključeni u trgovinu ljudima.

F. Prava stranih radnika. Ugovaračevi planovi usklađenosti sa propisima moraju odrediti i pružiti informacije o tome kako će se ugovarač pridržavati sljedećih odredbi da bi garantovao poštovanje prava stranih radnika:

1. Zadržavanje dokumenata. Strani radnici moraju:

- a. Dobiti ugovore o radu u kojima se jasno navode prava i dužnosti radnika u pogledu zarada, naknada, trajanja radnog vremena (uključujući redovno radno vreme i prekovremeni rad), slobodnih dana i godišnjeg odmora, mjesta rada, životnih uslova, smještaja, opasnosti u vezi sa radom, kao i disciplinskih i drugih postupaka koji mogu da dovedu do raskida ugovora o radu, postupaka žalbe i mehanizama za pritužbe.
- b. Dobiti potpisani primjerak originalnog ugovora o radu na jeziku koji razumiju, najmanje pet dana prije početka rada. Ugovarač mora objasniti uslove ugovora na jeziku koji radnik razumije, ako postoje jezičke barijere, i mora imati sredstva da provjeri da li su radnici jasno razumjeli uslove i da li su uslovi dogovoreni sa radnicima;
- c. Imati slobodu i sposobnost da zadrže lične identifikacione isprave, uključujući pasoše, radne dozvole i ostale dokumente;
- d. Dobiti zaključano i bezbjedno mjesto za čuvanje ličnih isprava u smještaju i na lokaciji na kojoj rade, kojem imaju neograničen pristup uvijek tokom dana. Ako ugovarač mora zadržati isprave zbog zakonskih zahtjeva, mora ih vratiti odmah na zahtjev bez postavljanja preduslova. Svi preduslovi za pristup ispravama su strogo zabranjeni.

2. Povratni prevoz. Ugovarač mora:¹⁸²

- a. Obezbjediti povratni prevoz ili platiti troškove povratnog prevoza po završetku zaposlenja za zaposlenog koji nije državljanin zemlje u kojoj se posao obavlja i koji je doveden u tu zemlju da bi radio na osnovu ugovora sa [Vladom] ili sa njenim podugovaračem, za dijelove ugovora ili podugovora koji se izvršavaju izvan [zemlje] ili
- b. Obezbjediti povratni prevoz ili platiti troškove povratnog prevoza po završetku zaposlenja za zaposlenog koji nije državljanin [zemlje koja provodi ugovor] i koji je doveden u tu [zemlju] da bi radio na osnovu ugovora sa [Vladom] ili sa njenim podugovaračem, ako se plaćanje tih troškova zahtijeva u skladu sa postojećim programima za privremeni rad
 - i. Zahtjevi iz tačaka a) i b) ovog odjeljka ne primjenjuju se na zaposlenog:
 - A. kojem je zakonski dozvoljeno da ostane u zemlji zaposlenja i dobrovoljno se odluči za to;
 - B. koji je žrtva trgovine ljudima [kako je definisano u ovom zakonu] i koji traži pomoć za žrtve ili pravnu zaštitu u zemlji zaposlenja ili koji je svjedok u izvršnoj radnji koja se odnosi na trgovinu ljudima. Ugovarač je dužan da obezbijedi povratni prevoz ili plati troškove povratnog prevoza na način kojim ne ometa pomoć žrtvi, pravnu zaštitu ili aktivnosti svjedoka. Naprimjer, ugovarač je takođe dužan da ponudi povratni prevoz svjedoku u vrijeme koje je u skladu sa njegovom potrebom da svjedoči.

3. Mehanizmi za pritužbe. Strani radnici moraju:

- a. Biti upoznati sa nezavisnim mehanizmom za pritužbe i imati neograničen pristup tom mehanizmu;
- b. Biti zaštićeni od odmazde ako podnesu pritužbu;
- c. Imati pristup postupku podnošenja pritužbi u kojem se temeljito i bez pristrasnosti istražuju podnesene pritužbe uz poštovanje privatnosti i bez odlaganja;
- d. Imati pristup jasnim procesima i postupcima remedijacije, uključujući krivične i građanske radnje u zavisnosti od prirode podnesene pritužbe;
- e. Ugovarač treba da aktivno saraduje sa civilnim društvom i organizovanim stručnjacima za rad koji mogu da podrže primjenu mehanizama za podnošenje pritužbi i korektivne radnje.

4. Ugovori sa podugovaračima, agentima i posrednicima za zapošljavanje. Ugovarač mora obezbijediti i održavati:

- a. Pisane ugovore o radu zaključene između ugovarača i podugovarača, dobavljača, agenata i posrednika za zapošljavanje;
- b. Formalne ugovore sa svim podugovaračima kojima se određuje da ugovarač može provoditi redovnu detaljnu analizu (due diligence) o podugovaraču i njegovim partnerima koji su uključeni u postupak angažovanja i zapošljavanja radnika;
- c. Ugovore u kojima se jasno navode naknade plaćene za usluge koje je pružio podugovarač.

5. Provjera agenata za zapošljavanje. Ugovarač mora:

- a. Pribaviti dovoljno informacija i dokaza koji ukazuju na to da će agent za zapošljavanje ili regruter ispuniti sve važeće zakonske zahtjeve i standarde ugovarača za pošteno i etičko zapošljavanje kako je navedeno u ovom zakonu;
- b. Uspostaviti i obezbijediti zahtjeve i kriterijume za rad koje podugovarač, agent za zapošljavanje ili regruter može da ispunjava da bi bio u skladu sa odredbama ovog zakona;
- c. Izraditi operativne procedure da bi obezbijedio da su ispunjeni zahtjevi u vezi sa radom;
- d. Pružiti podugovaračima, agentima za zapošljavanje i regruterima smjernice o provođenju zahtjeva u vezi sa radom koje je odredio ugovarač.

G. Certifikacija. Ugovarač potvrđuje, prije dodjele ugovora i zatim svake sljedeće godine tokom trajanja ugovora ili podugovora:

1. Da ima plan o usklađenosti sa propisima, kako je navedeno u odjeljcima E i F, radi sprečavanja aktivnosti u vezi sa trgovinom ljudima;
2. Koliko zna i vjeruje, ni on ni bilo ko od njegovih podugovarača nije bio uključen u takve aktivnosti ili, ako su utvrđena kršenja propisa, ugovarač ili podugovarač je preduzeo odgovarajuće korektivne mjere, mjere upućivanja i preventivne mjere;
3. Zahtjevi iz ovog odjeljka (Odjeljak G) ne primjenjuju se na ugovore ili podugovore za komercijalno dostupne artikle iz postojećih zalih.

182 "Federal Acquisition Regulation; Ending Trafficking in Person." Federal Register, The Daily Journal of the United States Government. March 2, 2015. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <https://www.federalregister.gov/documents/2015/01/29/2015-01524/federal-acquisition-regulation-ending-trafficking-in-persons>.

H. Dostavljanje organu za provođenje. Plan o usklađenosti sa propisima naveden u odjeljcima E i F ovog zakona biće dostavljen organu za provođenje prije početka ugovora i na zahtjev i biće aktiviran najkasnije od početka ugovornog perioda. Ugovarač će dostavljati godišnja ažuriranja organu za provođenje, sa podacima o svim mjerama preduzetim protiv podugovarača ili zaposlenih za koje se smatra da krše ovaj zakon i o korektivnim mjerama koje su preduzete za sve identifikovane žrtve (po potrebi).

I. Kršenje propisa. Ako organ za provođenje utvrdi da ugovarač krši ovaj zakon ili srodne zakone, on mora:

1. Utvrditi ozbiljnost kršenja propisa;
2. Omogućiti ugovaraču priliku da objasni [ili ospori] to utvrđivanje;
3. Primijeniti mjere i pružiti smjernice da bi se ugovarači i podugovarači uskladili sa propisima;
4. Pokrenuti mjere suspenzije ili isključenja ugovarača, uključujući uklanjanje ugovarača sa spiska „preferiranog dobavljača“ ili ekvivalentnih spiskova;
5. Smatrati ugovarače i podugovarače krivično odgovornim za djela kojima se krše zakoni o trgovini ljudima [države], čak i ako se posao na osnovu ugovora Vlade [države] obavlja van države.

J. Obuka i izgradnja kapaciteta. Organ za provođenje:

1. Svake godine sastavlja i objavljuje spiskove robe i usluga za koje postoji visok rizik od toga da su ih proizvele ili pružile žrtve trgovine ljudima;
2. Sastavlja spisak ugovarača u skladu sa odredbama ovog zakona i spisak onih za koje je utvrđeno da ne postupaju u skladu sa odredbama ovog zakona:
 - a. Jasno navodi kriterijume koje organ za provođenje koristi da bi stavio ugovarača na neki od spiskova;
 - b. Kreira transparentan proces u kojem ugovarači mogu da objasne ili ospore nalaze, obezbjeđujući im odgovarajući postupak i priliku da usklade svoj rad sa propisima;
 - c. Stavlja spisak na raspolaganje drugim javnim organima koji provode ovaj zakon.
3. Pruža smjernice javnim službama u čitavoj [državi] da bi izradile odgovarajuće interne procedure i kontrole za dodjelu ugovora i upravljanje ugovorima radi poboljšanja mjera za javne nabavke čiji je cilj sprečavanje trgovine ljudima;
4. Obezbeđuje obuku službenika [države] o primjeni ovog zakona i relevantnih akata o politikama, odgovornostima, propisima i postupcima za praćenje provođenja ovog zakona od strane ugovarača;
5. Obezbeđuje obuku službenika [države] o dostupnim postupcima za provjeru aktivnosti ugovarača, istražuje, upravlja i ublažava kršenje zakona u pogledu trgovine ljudima od strane ugovarača i podugovarača;
6. Obezbeđuje obuku i alate za državne i opštinske službenike nadležne za primjenu ovog zakona za provođenje detaljne analize (due diligence), uključujući, između ostalog, i putem provjera/revizija, tehnološki omogućenog istraživanja, istraga NVO-a i organizovanih radnih mjera za usklađivanje postupanja ugovarača sa odredbama ovog zakona.

2. Praćenje i provođenje, model odredbe¹⁸³

I. Definicije:

Dobavljač: Preduzeće ili ugovarač koji snabdijeva robom ili uslugama drugi subjekt.

Ugovarač: Subjekt kojem je dodijeljen ugovor na bilo kom nivou na osnovu bespovratnih sredstava, ugovora ili sporazuma o saradnji.

Trgovina ljudskim bićima, trgovina ljudima [međusobno zamenjivi termini]: Definisani u Protokolu iz Palerma i u važećim lokalnim zakonima. Ponašanje koje predstavlja krivično djelo prema nekom od sljedećih zakona:

- [navesti nacionalni zakon države kojim se kriminalizuje trgovina ljudima];
- [navesti nacionalni zakon države kojim se kriminalizuje radna eksploatacija]¹⁸⁴

¹⁸³ Zasnovano na: Direktoratet for forvaltning og IKT (difi)/Norway, *SRPP Contract Performance Clauses* (Revised: September 2012, copy with author); UK Modern Slavery Act 2015 (s. 54); UK Home Office, *Transparency in Supply Chains etc. – A practical guide* (UK Home Office, 2015), p. 33; Hunter, Philip, Kepes, Quinn, *Human Trafficking & Global Supply Chains: A Background Paper*, Annex 3 (Ankara: 2012); CORE Coalition and partners, *Beyond Compliance: Effective Reporting Under the Modern Slavery Act: A civil society guide for commercial organisations on the transparency in supply chains clause*, (CORE, 2016).

¹⁸⁴ Model odredbe ukazuje na nacionalno zakonodavstvo, a ne na međunarodno zakonodavstvo, jer se u različitim državama može razlikovati ono što predstavlja trgovina ljudima. Naprimjer, za države članice EU trgovina ljudima može da obuhvata i prinudni kriminal i prinudno prosjačenje kao oblike trgovine ljudima, dok treće zemlje koje su potpisnice Protokola iz Palerma ne kriminalizuju ove oblike eksploatacije kao trgovinu ljudima.

Agent za zapošljavanje, regruter [međusobno zamjenjivi termini]: Preduzeće ili fizičko lice koje snabdijeva radnicima ugovarača ili dobavljača.

Organ za provođenje: Državni organ na centralnom ili lokalnom nivou nadležan za provođenje odredbi ovog zakona.

Detaljna analiza ljudskih prava: Provođenje istraga i istraživanja praksi dobavljača i ugovarača da bi se utvrdilo postupanje sa radnicima i radni uslovi na nivou postrojenja, uključujući, između ostalog, i putem provjera/revizija, korištenja računarski potpomognutog istraživanja, tehnoloških sredstava pomoću kojih se komunicira direktno sa radnicima i izvještaja NVO-a i sindikata.

II. Odredbe:

- A.** Zbog dokumentovanog kršenja ljudskih prava, naročito u vezi sa trgovinom ljudima, za proizvodnju [vrsta proizvoda], dio ovog ugovora biće ugovorne klauzule koje se odnose na proizvodnju koja spriječava trgovinu ljudima u lancu snabdijevanja. Stoga [naziv organa za provođenje] obavezuje dobavljača:
- Da poštuje MOR-ova Osnovna načela i prava na radu;
 - Da poštuje nacionalne zakone kojima se regulišu radna prava i radno okruženje zemlje proizvodnje u svom lancu snabdijevanja i tokom procesa proizvodnje proizvoda povezanih sa ovim ugovorom.
- B.** [Naziv organa za provođenje] obavezuje svoje dobavljače da zaštite i primjene u svom lancu snabdijevanja prava utvrđena u MOR-ovim Osnovnim načelima i pravima na radu i MOR-ovim osnovnim konvencijama i standardima za sprečavanje trgovine ljudima. [Naziv organa za provođenje] obavezuje dobavljača:
- Da primjeni Konvenciju o pravima djeteta, MOR-ovu Konvenciju o minimalnom uzrastu (br. 138), Konvenciju o zabrani i hitnom iskorjenjivanju najgorih oblika dječijeg rada (br. 182);
 - Da zabrani svako korištenje prinudnog, dužničkog ili neplaćenog najamnog rada ili nedobrovoljnog zatvorskog rada i da primjenjuju prakse zapošljavanja koje su u skladu sa konvencijama MOR-a koje se odnose na prinudni rad, a to su: Konvencija o prinudnom radu (br. 29) i Konvencija o ukidanju prinudnog rada (br. 105)¹⁸⁵;
 - Da prizna i poštuje prava zaposlenih na slobodno udruživanje, organizovanje i kolektivno pregovaranje u skladu sa zakonima zemalja u kojima su zaposleni, kao i osnovne MOR-ove konvencije: Konvenciju o slobodi udruživanja i zaštiti prava na organizovanje (br. 87) i Konvenciju o pravu na organizovanje i kolektivno pregovaranje (br. 98).
- C.** Da bi se primijenile odredbe navedene u ovom zakonu, [naziv organa za provođenje] obavezuje dobavljače da objelodane koji sistemi su uspostavljeni da bi se provela detaljna analiza ljudskih prava, naročito za trgovinu ljudima u njihovim lancima snabdijevanja. [Naziv organa za provođenje] obavezuje dobavljača:
- Da ima korporativnu politiku, odredbu u ugovorima i uslove ili kodekse ponašanja koji se primjenjuju na postojeće lance snabdijevanja, da izjavi da radnici neće biti izloženi nikakvom obliku prinudnog, obaveznog, dužničkog, neplaćenog najamnog ili zatvorskog rada. Svaki rad mora biti dobrovoljan i radnici moraju imati slobodu da bilo kada raskinu radni odnos bez kazne, pod uslovom da razuman period unaprijed dostave obavještenje o otkazu;
 - Da redovno izvještava o mjerama koje dobavljač preduzima da bi se provele odredbe ovog zakona na njegove podugovarače i dobavljače;
 - Da objelodani informacije o sastavu i složenosti lanca snabdijevanja, uključujući informacije o podugovaračima i lokacijama fabrika. Organ za provođenje će odobriti izuzetke, u razumnim okvirima, radi poštivanja privatnosti i vlasništva u vezi sa poslovanjem;
 - Da uspostavi mjere praćenja i evaluacije, uključujući od strane trećih lica, nezavisnih revizora;
 - Da obezbijedi da sva preduzeća u lancu snabdijevanja dozvole pristup nezavisnim organizacijama za praćenje, trećim licima i akterima iz civilnog društva. Pored praćenja koje provodi dobavljač, [naziv organa za provođenje] ima pravo da provodi nezavisne provjere/revizije poslovanja dobavljača da bi se obezbijedilo poštivanje ovog zakona;
 - Da obezbijedi mogućnost nezavisnog praćenja, što uključuje sposobnost revizora ili subjekta za praćenje da razgovara sa radnicima, u uslovima privatnosti i poverljivosti, na njihovom maternjem jeziku i da brzo i efektivno reaguje na pritužbe radnika kroz transparentan i nepristrasan mehanizam.

¹⁸⁵ „Protokol iz 2014. godine uz Konvenciju MOR-a br. 29 o prinudnom radu iz 1930. godine“ ILO, June 11, 2014. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB%3A12100%3A0%3A%3ANO%3A%3AP12100_ILO_CODE%3AP029.

3. Izvršenje i pravna zaštita, model odredbe¹⁸⁶

- A.** [Naziv organa za provođenje] obavezuje dobavljača:
1. Da prijavi status i napredak u provođenju detaljne analize ljudskih prava u svojim lancima snabdijevanja;
 2. U slučaju utvrđivanja kršenja ljudskih prava, naročito trgovine ljudima, u lancima snabdijevanja dobavljača, dobavljač je dužan da izvesti o mjerama remedijacije koje je preduzeo, uključujući pruženu pomoć žrtvama i sve prijave relevantnih krivičnih djela organima za provođenje zakona;
 3. Da izvesti o koracima preduzetim u cilju sprečavanja daljeg kršenja prava i standarda u čitavom lancu snabdijevanja preduzeća;
 4. Da izvesti o trenutnim mjerama zaštite koje se provode za lica koja su oštećena kršenjem ljudskih prava, posebno trgovinom ljudima;
 5. Da dostavlja izvještaje jednom godišnje organu za provođenje;
 6. Organ za provođenje održava javnu bazu podataka radi stavljanja na raspolaganje javnosti ovih izvjava o objelodanjivanju podataka ili dostavlja objelodanjene podatke centralnom entitetu u nacionalnoj vladi koji će održavati takvu javnu bazu podataka.
- B.** Ako dobavljač ne ispuni obaveze u pogledu rokova ili korektivnih mjera, izriču se kazne u vidu dnevnih novčanih kazni [novčane kazne mogu da budu brojčani iznosi u skladu sa nacionalnim praksama ili procenat ugovornog iznosa].
- C.** Ako izvještaj koji dobavljač podnosi organu za provođenje o primjeni odredbi ovog zakona ne sadrži relevantne korake za poboljšanje standarda u lancu snabdijevanja, [naziv organa za provođenje] može da otkáže ugovor nakon [x] dana.

4. Transparentnost u lancima snabdijevanja, model odredbe

Preduzeće: [lokalna definicija korporacije]

Dobavljač: Preduzeće ili ugovarač koji snabdijeva robom ili uslugama drugi subjekt.

Ugovarač: Subjekt kojem je dodjeljen ugovor na bilo kom nivou na osnovu bespovratnih sredstava, ugovora ili sporazuma o saradnji.

Trgovina ljudskim bićima, trgovina ljudima [međusobno zamjenjivi termini]: Definisani u Protokolu iz Palerma i u važećim lokalnim zakonima. Ponašanje koje predstavlja krivično djelo prema nekom od sljedećih zakona:

- [navesti nacionalni zakon države kojim se kriminalizuje trgovina ljudima];
- [navesti nacionalni zakon države kojim se kriminalizuje radna eksploatacija] ili gdje se primenjuju novčane kazne za zabranjeno ponašanje u vezi sa radnom eksploatacijom.¹⁸⁷

Agent za zapošljavanje, regruter [međusobno zamjenjivi termini]: Preduzeće ili fizičko lice koje snabdijeva radnicima ugovarača ili dobavljača.

Organ za provođenje: Državni organ na centralnom ili lokalnom nivou nadležan za provođenje odredbi ovog zakona.

Detaljna analiza ljudskih prava: Provođenje istraga i istraživanja praksi dobavljača i ugovarača da bi se utvrdilo postupanje sa radnicima i radni uslovi na nivou postrojenja, uključujući, između ostalog, i putem provjera/revizija, korištenja računarski potpomognutog istraživanja, tehnoloških sredstava pomoću kojih se komunicira direktno sa radnicima i izvještaja NVO-a i sindikata.

Odredbe:

- A.** Preduzeće koje dobavlja robu ili pruža usluge u bilo kojem sektoru u [državi] i ostvaruje ukupan prihod u iznosu od [navesti iznos] pripremaće jednom godišnje izjavu o sprečavanju trgovine ljudima u kojima će navesti svoju politiku sprečavanja trgovine ljudima. Izjavu mora potvrditi izvršno rukovodstvo preduzeća, uključujući izvršnog direktora i/ili predsjednika ili predsjedavajućeg Upravnog odbora;

¹⁸⁶ Zasnovano na: Direktoratet for forvaltning og IKT (difi)/Norway, SRPP Contract Performance Clauses (Revised: September 2012, copy with author); The LANDMARK Project, *Verifying Social Responsibility in Supply Chains – A Practical and Legal Guide for Public Procurers*, (The LANDMARK consortium, 2012), p. 67.

¹⁸⁷ Model odredbe ukazuje na nacionalno zakonodavstvo, a ne na međunarodno zakonodavstvo, jer se u različitim državama može razlikovati ono što predstavlja trgovina ljudima. Naprimjer, za države članice EU trgovina ljudima može da obuhvata i prinudni kriminal i prinudno prosjačenje kao oblike trgovine ljudima, dok treće zemlje koje su potpisnice Protokola iz Palerma ne kriminalizuju ove oblike eksploatacije kao trgovinu ljudima.

- B.** Zakon se primjenjuje na preduzeća koja dobavljaju robu ili pružaju usluge u [državi] i ostvaruju ukupan prihod u iznosu većem od [navesti iznos];
- C.** Izjava o sprečavanju trgovine ljudima sadrži:
1. Izričitu obavezanost na izbjegavanje i rješavanje trgovine ljudima u svim dijelovima poslovanja preduzeća i u svim njegovim poslovnim lancima snabdijevanja;
 2. Mjere preduzete u prethodnoj finansijskoj godini u cilju sprečavanja trgovine ljudima u svim dijelovima poslovanja preduzeća i u svim njegovim poslovnim lancima snabdijevanja;
 3. Mjere preduzete radi saniranja incidenata trgovine ljudima koji su identifikovani, uključujući sve prijave organima za provođenje zakona;
 4. Preduzeća sa ukupnim prihodom manjim od [navesti iznos] mogu i da daju izjavu o tome da nikakve mjere nisu preduzete;
 5. Sva veća kršenja zakona o radu u poslovanju preduzeća koja su prijavljena ili o kojima je donijeta sudska presuda i [navesti nivoe podugovaranja] tokom pet godina prije objavljivanja izjave.
- D.** Ukupan prihod treba utvrditi u skladu sa propisima koje je usvojio [naziv organa za provođenje];
- E.** Nepoštovanje propisa: Ako preduzeće ne dostavi takvu izjavu, [organ za provođenje] može da izrekne novčane kazne [u iznosu od] za svaki dan neobjavljivanja izjave u skladu sa ovim zakonom.

Sadržaj i objavljivanje politike o trgovini ljudima---treba definisati preduzeća na koja se primjenjuju propisi o transparentnosti, model odredbe

- [Naziv organa za provođenje] mora sastaviti spisak preduzeća od kojih se zahtijeva da objave izjavu o sprečavanju trgovine ljudima, kako je navedeno u ovom zakonu. Organ za provođenje mora:
 1. Objaviti svake godine spisak preduzeća od kojih se zahtijeva da objave izjavu o sprečavanju trgovine ljudima, u skladu sa ovim zakonom.
 2. Odredba se primjenjuje na preduzeća u svim dijelovima strukture grupe u svim sektorima, čiji je ukupni godišnji prihod veći od određenog minimalnog praga koji je naveden u zakonu koji se odnosi na poslovanje u [državi];
 3. „Prihod“ znači iznos ostvaren od dobavljanja robe i pružanja usluga u okviru uobičajenih aktivnosti preduzeća ili podređenog društva, nakon što se oduzmu:
 - a. trgovinski popusti;
 - b. porez na dodatnu vrijednost [ili ekvivalent u državi članici];
 - c. svi porezi zasnovani na tako dobijenim iznosima.
 4. Prihod se izračunava kao prihod tog preduzeća i bilo kojeg od njegovih zavisnih preduzeća, uključujući i ona koja posluju u cijelosti van [države].

Sadržaj i objavljivanje politike o trgovini ljudima - učestalost objelodanjivanja i način komunikacije, model odredbe

- Organ za provođenje mora odrediti zahtjeve u pogledu objavljivanja izjave o sprečavanju trgovine ljudima. Preduzeća na koja se primjenjuje ovaj zakon moraju:
 1. Ažurirati svoju izjavu o sprečavanju trgovine ljudima jednom godišnje;
 2. Objaviti izjavu o sprečavanju trgovine ljudima na vidljivom mestu na svom website-u;
 3. Postaviti direktan link za izjavu o sprečavanju trgovine ljudima na početnoj strani svog website-a;
 4. Unijeti izjavu o sprečavanju trgovine ljudima u bazu podataka koju obezbjeđuje organ za provođenje [u slučaju baze podataka na nacionalnom nivou, formira se repozitorij objelodanjenih podataka].
- Izjava treba da bude revidirana i odobrena na najvišim nivoima u preduzeću i treba da je potpiše izvršni direktor ili predsjednik Upravnog odbora ili službenik u preduzeću koji je direktno odgovoran izvršnom direktoru.
- Nepoštovanje zahtjeva u vezi sa objavljivanjem iz pododjeljaka A i B smatraće se nepoštivanjem obaveze izvještavanja prema važećem zakonodavstvu i primjenjivaće se dnevne novčane kazne koje odredi organ za provođenje.

Drugi alati i resursi

1. Model zakona UNICITRAL

Centralni međunarodni standard o javnim nabavkama je UNCITRAL-ov model zakona o javnim nabavkama usvojen 2011. godine.¹⁸⁸ Model zakona teži harmonizaciji međunarodnih standarda o javnim nabavkama i poboljšanju rezultata u javnim nabavkama na nacionalnom nivou. Njime se primjenjuju zahtjevi u pogledu javnih nabavki iz Konvencije Ujedinjenih nacija protiv korupcije. Procjenjuje se da je javna nabavka jedna od vladinih aktivnosti koja je najpodložnija korupciji. Postoje procjene koje pokazuju da se 20-30% projektne vrijednosti izgubi u korupciji u projektima finansiranim iz javnih sredstava. U ovom zakonu uzima se u obzir i Sporazum Svjetske trgovinske organizacije o javnim nabavkama (GPA).¹⁸⁹ Model zakona i GPA imaju cilj da podstaknu prekogranično učešće u postupcima javnih nabavki i da smanje diskriminatorna trgovinska pravila. U okviru određenih ograničenja, takođe omogućavaju određenu podršku malim i srednjim preduzećima i domaćoj industriji, ali uglavnom zahtijevaju da tretman stranih proizvoda ili usluga ne bude manje povoljan od tretmana domaćih proizvoda.¹⁹⁰

Modelom zakona treba da se postignu dva opća cilja: vrijednost za novac i izbjegavanje zloupotreba u javnim nabavkama.¹⁹¹ „Vrijednost za novac” podrazumijeva, kako je opisano u kontekstu EU, obavezu javnih organa da zaštite interese poreskih obveznika provođenjem javnih nabavki na najisplativiji način.¹⁹² Ovo je naročito blisko povezano sa naporima koji se ulažu u smanjenje korupcije u javnim nabavkama. Procjenjuje se da je javna nabavka jedna od vladinih aktivnosti koja je najpodložnija korupciji. Postoje procjene koje pokazuju da se 20-30% projektne vrijednosti izgubi u korupciji u projektima finansiranim iz javnih sredstava.¹⁹³

UNCITRAL-ov model zakona omogućuje uzimanje u obzir „socijalnih faktora”, kao što su uslovi zapošljavanja, i „etičkih faktora”, kao što su ljudska prava, radna eksploatacija i dječiji rad. Uključivanje ovih faktora u okviru termina „održiva nabavka” je moguće putem kriterija kvalifikacije dobavljača i ugovarača (član 9. Modela zakona). „Održiva nabavka” se stoga opisuje kao „opći termin za provođenje socijalnih, ekonomskih i ekoloških politika kroz nabavke”.¹⁹⁴

Vodič UNCITRAL-ovog modela zakona upućuje na ljudska prava kao na „etički faktor” u okviru održivih javnih nabavki. Kao što je prethodno navedeno, koncept uzimanja u obzir faktora koji se odnose na ljudska prava u javnim nabavkama nije potpuno nov. Koncept se koristi, naprimjer, za podršku aktivnostima borbe protiv diskriminacije.¹⁹⁵ U primjeni održivih javnih nabavki (OJN), javni organi treba da razmotre ekološke, socijalne i ekonomske posljedice postupka nabavki kako bi postupali održivo¹⁹⁶, te stoga treba uzeti u obzir faktore koji se odnose na ljudska prava kao socijalne posljedice u istoj mjeri kao i ekološke faktore. U prošlosti su održive javne nabavke bile usmjerene na pitanja životne sredine i kreirane su mnoge politike „zelenih” nabavki. Tokom vremena, više pažnje se posvećuje socijalnim pitanjima u OJN.¹⁹⁷ Međutim, iako se upućivanje na socijalne faktore može pronaći u vezi sa OJN-om, posebnu pažnju treba posvetiti pitanjima ljudskih prava u okviru šire oblasti socijalnih faktora. Unaprijeđenje ljudskih prava, naročito u vezi sa trgovinom ljudima u svrhu radne eksploatacije u lancima snabdijevanja, istraženo je tek nedavno.¹⁹⁸

188 Usvojila ga je Komisija Ujedinjenih nacija za međunarodno trgovinsko pravo 1. jula 2011. godine, A/66/67, Aneks I.

189 Plurilateralni sporazum Svjetske trgovinske organizacije o državnim nabavkama je stupio na snagu 1. januara 1996. godine.

190 Martin-Ortega, Olga, Outhwaite, Opi, Rook, William, "Buying Power and Human Rights in the Supply Chain: Legal Options for Socially Responsible public Procurement of Electronic Goods", *The International Journal of Human Rights* 19 (3), April 2015, p. 347.

191 UNCITRAL, *Guide to Enactment of the UNCITRAL Model Law on Public Procurement*, (Vienna: UNCITRAL, 2014), p. 3.

192 Martin-Ortega, Olga, Outhwaite, Opi, Rook, William, "Buying Power and Human Rights in the Supply Chain: Legal Options for Socially Responsible public Procurement of Electronic Goods", *The International Journal of Human Rights* 19 (3), April 2015, p. 347.

193 OECD, *Corruption in Public Procurement*, 2016, p. 5.

194 UNCITRAL, *Guide to Enactment of the UNCITRAL Model Law on Public Procurement*, (Vienna: UNCITRAL, 2014), p. 4.

195 McCrudden, Christopher, "Using public procurement to achieve social outcomes", *Natural Resources Forum* 28, (Malden, MA: United Nations, Published by Blackwell Publishing, 2004), pp. 260-263.

196 Vidjeti, naprimjer, definiciju održive javne nabavke (OJN) koju koristi Program UN-a za životnu sredinu (UNEP): UNEP, *Sustainability of Supply Chains and Sustainable Public Procurement – a Pre Study*, (UNEP, 2014), p. 31.

197 International Learning Lab on Public Procurement and Human Rights, C Methven O'Brien et al, *Public Procurement and Human Rights: A Survey of Twenty Jurisdictions*, (2016), p. 17.

198 Martin-Ortega, Olga, Outhwaite, Opi, Rook, William, "Buying Power and Human Rights in the Supply Chain: Legal Options for Socially Responsible Public Procurement of Electronic Goods", *The International Journal of Human Rights* 19 (3), April 2015, p. 345.

2. Rukovodeća načela UN-a o poslovanju i ljudskim pravima¹⁹⁹

Opća načela

Ova Rukovodeća načela su zasnovana na prepoznavanju:

- (a) postojećih obaveza država da poštuju, štite i ostvaruju ljudska prava i osnovne slobode;
- (b) uloge preduzeća koja vrše specijalizovane funkcije kao specijalizovani organi društva i koja se moraju pridržavati svih važećih zakona i poštivati ljudska prava;
- (c) potrebe obezbjeđivanja poštivanja prava i obaveza uz pomoć odgovarajućih djelotvornih sredstava pravne zaštite u slučaju njihove povrede.

Ova Rukovodeća načela primjenjuju sve države i sva preduzeća, transnacionalna i druga, bez obzira na veličinu, sektor, lokaciju, vlasništvo i strukturu. Ova Rukovodeća načela treba smatrati jedinstvenom cjelinom i tumačiti kako ponaosob tako i zajedno u smislu njihovog cilja – jačanja standarda i prakse u vezi sa poslovanjem sa aspekta ljudskih prava, a radi ostvarivanja opipljivih rezultata za ugrožene pojedince i zajednice, a time i kao doprinos društveno održivoj globalizaciji. Nijedna odredba ovih Rukovodećih načela ne treba da bude protumačena kao da kreira nove međunarodne pravne obaveze ili kao da ograničava ili podriva neku pravnu obavezu u vezi sa ljudskim pravima koju je neka država preduzela ili koju ima po osnovu međunarodnog prava. Ova Rukovodeća načela treba primjenjivati na nediskriminatoran način, a posebnu pažnju treba posvetiti pravima i potrebama, kao i izazovima sa kojima se suočavaju pripadnici grupa ili kategorija stanovništva koji se možda nalaze u većoj opasnosti od ugroženosti ili marginalizacije, uz obraćanje dužne pažnje na različitost i opasnosti sa kojima se mogu suočavati žene i muškarci.

Kompletan tekst i uputstvo za Vodeća načela UN o poslovanju i ljudskim pravima dostupni su na ovom linku:

http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf

¹⁹⁹ "Guiding Principles on Business and Human Rights, Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework." OHCHR. 2011. Pristupljeno 6. februara 2018. godine http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf.

3. Direktiva 2014/24/EU Evropskog parlamenta i Vijeća o javnoj nabavci i stavljanju van snage Direktive 2004/18/EZ²⁰⁰

Ugovori o javnoj nabavci - utvrđivanje jasnih osnovnih pravila [Kratak pregled]

Direktiva utvrđuje pravila o korištenju ugovora o javnim nabavkama radova, robe ili usluga koje pružaju preduzeća ili fizička lica i izuzetke koji se mogu primijeniti.

REZIME

U ovom propisu se precizira da, kada nacionalni organi koriste [postupak javne nabavke](#) da bi pozvali na dostavljanje ponuda za izvođenje radova, snabdijevanje robom ili uslugama, moraju postupati prema svim ponuđačima jednako i ne smiju praviti razliku između njih. Takođe moraju postupati transparentno u svim transakcijama.

Pragovi

Pravila koja se primjenjuju na ugovore o javnim nabavkama moraju se poštovati kada se radi o iznosima koji prelaze sljedeće pragove:

- 5.225.000 EUR za javne radove (od 1. 1. 2016);
- 135.000 EUR za ugovore centralne vlade (od 1. 1. 2016);
- 209.000 EUR za ugovore lokalnih i regionalnih vlada (od 1. 1. 2016);
- 750.000 EUR za ugovore o socijalnim i drugim posebnim uslugama.

[Evropska komisija](#) procjenjuje ove pragove svake druge godine da bi utvrdila da li treba da se mijenjaju u skladu sa međunarodnim obavezama EU.

Kriteriji

Ugovor se dodjeljuje ekonomski najpovoljnijoj ponudi koja se identifikuje naročito na osnovu najboljeg odnosa cijene i kvaliteta. Ovaj kriterij uzima u obzir faktore kao što su ukupna isplativost, kvalitet, ekološki i socijalni aspekti, uslovi trgovanja i isporuke.

Inovacije i mala preduzeća

Ovim propisom se uvodi novi postupak za promovisanje razvoja inovativnih proizvoda, usluga ili radova. Da bi se olakšalo učešće malih preduzeća, nova pravila podstiču javne organe da podjele velike ugovore na pojedinačne partije.

Zaštitne mjere

Države EU moraju obezbijediti da privredni subjekti i njihovi podugovarači poštuju sve važeće evropske i nacionalne ekološke, socijalne i radne zahtjeve, kolektivne ugovore i sve relevantne međunarodne obaveze.

Ovim propisom se pooštavaju odredbe o abnormalno niskim ponudama, prije svega da bi se spriječilo kršenje prava radnika.

Izuzetka

Ništa u propisu ne nalaže vladama EU da eksterno ugovaraju usluge koje žele sami da pruže. On takođe ne utiče na nacionalno zakonodavstvo o socijalnom osiguranju.

Sektori vodoprivrede, energetike, saobraćaja i poštanskih usluga su isključeni iz ove direktive. Umjesto toga, oni su uređeni [Direktivom 2014/25/EU](#).

Pored toga, neki sektori, kao što su elektronske komunikacije, istraživanje i razvoj i odbrana i sigurnost, mogu se isključiti pod određenim uslovima.

PROPIS

Direktiva [2014/24/EU](#) Evropskog parlamenta i Vijeća od 26. februara 2014. godine o javnim nabavkama i stavljanju van snage Direktive 2004/18/EZ (SL L 94, od 28.3.2014, str. 65–242)

RELEVANTNI PROPISI

Direktiva [2014/24/EU](#) Evropskog parlamenta i Vijeća od 26. februara 2014. godine o javnim nabavkama subjekata koji djeluju u sektoru vodoprivrede, energetike, saobraćaja i poštanskih usluga i stavljanju van snage Direktive 2004/17/EK (SL L 94, of 28.3.2014, str. 243–374).

Direktiva [2014/24/EU](#) Evropskog parlamenta i Vijeća od 26. februara 2014. godine o dodjeli ugovora o koncesiji (SL L 94, 28.3.2014, str. 1–64).

Kompletan tekst Direktive EU je dostupan na ovom linku:

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0024>

²⁰⁰ „Direktiva 2014/24/EU Evropskog parlamenta i Vijeća od 26. februara 2014. godine o javnoj nabavci i stavljanju van snage Direktive 2004/18/EZ - tekst od značaja za EEP.“ EUR-Lex . 2014. Pristupljeno 6. februara 2018. godine: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0024>.

4. Protokol iz 2014. godine uz Konvenciju MOR-a br. 29 o prinudnom radu iz 1930. godine

Član 1.

1. Prilikom izvršavanja svojih obaveza u okviru Konvencije o suzbijanju prinudnog ili obaveznog rada, svaka članica preduzima djelotvorne mjere za sprečavanje i eliminisanje njegove upotrebe, pružanje zaštite žrtvama i pristup odgovarajućim i djelotvornom pravnim lijekovima, kao što je obeštećenje, te za kažnjavanje izvršilaca prinudnog ili obaveznog rada.
2. Svaka članica razvija nacionalnu politiku i akcioni plan za djelotvorno i održivo suzbijanje prinudnog ili obaveznog rada u dogovoru sa organizacijama poslodavaca i radnika, što uključuje sistematsko djelovanje nadležnih organa i, po potrebi, u koordinaciji sa organizacijama poslodavaca i radnika, kao i drugih relevantnih grupa.
3. Definicija prinudnog ili obaveznog rada sadržana u Konvenciji je ponovo potvrđena, a samim tim i mjere iz ovog protokola uključuju konkretno djelovanje protiv trgovine ljudima u svrhu prinudnog ili obaveznog rada.

Član 2.

Mjere koje treba preduzeti radi sprečavanja prinudnog ili obaveznog rada obuhvataju:

- (a) obrazovanje i informisanje ljudi, naročito onih koji se smatraju ugroženim, sa ciljem da se spriječi da postanu žrtve prinudnog ili obaveznog rada;
- (b) obrazovanje i informisanje poslodavaca kako bi se spriječilo njihovo upuštanje u prakse koje uključuju prinudni ili obavezni rad;
- (c) preduzimanje napora da se obezbijedi:
 - (i) da se pokrivenost i primjena zakona relevantnih za sprečavanje prinudnog ili obaveznog rada, uključujući po potrebi i zakon o radu, primjenjuju na sve radnike i sve privredne sektore i
 - (ii) da službe inspekcije rada i druge službe nadležne za porovođenje ovih zakona budu ojačane;
- (d) zaštitu radnika, naročito radnika migranata, od mogućih zlostavljačkih i prevarnih praksi u procesu regrutovanja i zapošljavanja;
- (e) pružanje podrške savjesnom poslovanju od strane javnog i privatnog sektora radi sprečavanja rizika od prinudnog ili obaveznog rada i odgovora na te rizike i
- (f) rješavanje osnovnih uzroka i faktora koji povećavaju rizike od prinudnog ili obaveznog rada.

Član 3.

Svaka članica preduzima djelotvorne mjere za identifikaciju, puštanje na slobodu, zaštitu, oporavak i rehabilitaciju svih žrtava prinudnog ili obaveznog rada, kao i za pružanje drugih oblika pomoći i podrške.

Član 4.

1. Svaka članica obezbjeđuje da sve žrtve prinudnog ili obaveznog rada, bez obzira na njihovo prisustvo ili pravni status na nacionalnoj teritoriji, imaju pristup odgovarajućim i djelotvornim pravnim lijekovima, kao što je obeštećenje.
2. Svaka članica, u skladu sa osnovnim načelima svog pravnog sistema, preduzima potrebne mjere kako bi obezbijedila da nadležni organi imaju pravo da ne gone žrtve prinudnog ili obaveznog rada, odnosno da im ne izriču kazne zbog njihove uključenosti u nezakonite aktivnosti koje su bili primorani da učine kao direktnu posljedicu podvrgavanja prinudnom ili obaveznom radu.

Član 5.

Članice međusobno saraduju kako bi obezbijedile sprečavanje i eliminisanje svih oblika prinudnog ili obaveznog rada.

Član 6.

Mjere koje se preduzimaju za primjenu ovog protokola i Konvencije utvrđuju se nacionalnim zakonima ili propisima ili ih utvrđuje nadležni organ, nakon konsultacija sa relevantnim organizacijama poslodavaca i radnika.

Član 7.

Brišu se prelazne odredbe stavova 2. i 3. člana 1. i članova od 3. do 24. Konvencije.

Član 8.

1. Članica može da ratifikuje ovaj protokol u isto vrijeme ili u bilo koje vrijeme nakon ratifikacije Konvencije, tako što će uputiti svoju formalnu ratifikaciju generalnom direktoru Međunarodne kancelarije rada u svrhu registracije.
2. Protokol stupa na snagu 12 mjeseci nakon datuma na koji su ratifikacije dvije članice prijavljene kod generalnog direktora. Nakon toga, ovaj protokol za članicu stupa na snagu 12 mjeseci nakon datuma na koji je njena ratifikacija prijavljena i Konvencija je obavezujuća za datu članicu uz dodatak članova od 1. do 7. ovog protokola.

Član 9.

1. Članica koja je ratifikovala ovaj protokol može ga otkazati kada Konvencija bude otvorena za otkazivanje u skladu sa njenim članom 30, putem akta koji se dostavlja generalnom direktoru Međunarodne kancelarije rada sa ciljem registracije.
2. Otkazivanje Konvencije u skladu sa njenim članovima 30. ili 32. samo po sebi uključuje otkazivanje ovog protokola.
3. Svako otkazivanje ovog protokola u skladu sa stavom 1. ili 2. ovog člana stupa na snagu godinu dana nakon datuma na koji je prijavljeno.

Član 10.

1. Generalni direktor Međunarodne kancelarije rada obavještava sve članice Međunarodne organizacije rada o registraciji svih ratifikacija, deklaracija i otkazivanja koje su dostavile članice organizacije.
2. Prilikom obavještavanja članica organizacije o registraciji druge ratifikacije, generalni direktor skreće pažnju članicama organizacije na datum na koji Protokol stupa na snagu.

Član 11.

Generalni direktor Međunarodne kancelarije rada dostavlja generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija, sa ciljem registracije u skladu sa članom 102. Povelje Ujedinjenih nacija, kompletne podatke o svim ratifikacijama, deklaracijama i otkazivanjima koja su mu prijavljena.

Član 12.

Verzije teksta ovog protokola na engleskom i na francuskom jeziku jednako su mjerodavne.

Kompletan tekst Protokola iz 2014. godine uz Konvenciju MOR-a br. 29 o prinudnom radu iz 1930. godine dostupan je na ovom linku:

http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:P029

5. Konvencija Međunarodne organizacije rada broj 94 o radnim klauzulama javnih ugovora

Ova konvencija se primenjuje na ugovore koji ispunjavaju sljedeće uslove:

- (a) da je najmanje jedna ugovorna strana javni organ;
- (b) da izvršenje ugovora uključuje:
 - (i) potrošnju sredstava od strane javnog organa; i
 - (ii) zapošljavanje radnika kod druge ugovorne strane;
- (c) da je ugovor za:
 - (i) izgradnju, izmjenu, popravku ili rušenja javnih radova;
 - (ii) izradu, sklapanje, rukovanje ili otpremu materijala, potrepština ili opreme; ili
 - (iii) pružanje ili nabavku usluga; i
- (d) da je ugovor dodijelio centralni organ članice Međunarodne organizacije rada za koju je Konvencija na snazi.

Kompletan tekst Konvencije Međunarodne organizacije rada broj 94 o radnim klauzulama javnih ugovora dostupan je na ovom linku:

http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C094

Bibliografija

1. Allain, Jean, Crane, Andrew, Lebaron, Genevieve and Behbahani, Laya, *Forced Labour's Business Models and Supply Chains* (Joseph Rowntree Foundation: 2013).
2. Andrees, Beate, Nasri, Alix and Swiniarski, Peter, "Regulating labour recruitment to prevent human trafficking and to foster safe migration: Models, challenges and opportunities", *ILO Working Paper*, (ILO, 2015).
3. Belgium, Guide for Sustainable Procurement (16 May 2014).
4. Bhutta, Mahmood, Santhakumar, Arthy on behalf of the British Medical Association Medical Fair and Ethical Trade Group, and in collaboration with the European Working Group on Ethical Public Procurement, *In good hands – Tackling labour rights concerns in the manufacture of medical gloves*, (March 2016).
5. Business and Human Rights Resource Center and the ITUC, Modern Slavery in Company Operation and Supply Chains: Mandatory transparency, mandatory due diligence and public procurement due diligence, September 2017.
6. California Transparency in Supply Chains Act, A Resource Guide, California Department of Justice (2015).
7. Cernat, Lucien, Kutlina-Dimitrova, Zornitsa, "International Public Procurement: From Scant Facts to Hard Data", *Chief Economist Note*, Issue 1, April 2015, (EU Trade, 2015).
8. CIPS Knowledge, *Ethical Purchasing Practices*, (2013).
9. SE - Komitet ministara, Preporuka CM/REC (2016) br. 3 Komiteta ministara državama članicama o ljudskim pravima i poslovanju, usvojena 2. marta 2016. godine.
10. VE - Grupa eksperata za suzbijanje trgovine ljudima, Izvještaj o provođenju Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima za Belgiju, GRETA (2013) 14 (Strazbur: GRETA, 2013).
11. VE - Grupa eksperata za suzbijanje trgovine ljudima, Izvještaj o provođenju Konvencije VE o borbi protiv trgovine ljudima za Kipar, GRETA (2015) 20 (Strazbur: GRETA, 2015).
12. VE - Grupa eksperata za suzbijanje trgovine ljudima, Izvještaj koji je dostavila Rumunija o mjerama za provođenje preporuke Komiteta strana potpisnica, GRETA (2014) 9, (GRETA, 2014).
13. VE - Grupa eksperata za suzbijanje trgovine ljudima, Izvještaj o provođenju Konvencije VE o borbi protiv trgovine ljudima za Sloveniju, GRETA (2013) 20, (GRETA, 2013).
14. VE - Upravni odbor za ljudska prava Komitet ministara, Eksplanatorni memorandum uz Preporuku CM/REC (2016) br. 3 Komiteta ministara državama članicama o ljudskim pravima i poslovanju, (CM/2016) 18-addfinal.
15. CoE, Emerging Good Practice by State Authorities, the Business Community and Civil Society in the Area of Reducing Demand for Human Trafficking for the Purpose of Labour Exploitation, M. Dottridge (June 2016).
16. CORE Coalition and partners, *Beyond Compliance: Effective Reporting Under the Modern Slavery Act: A civil society guide for commercial organisations on the transparency in supply chains clause*, (CORE, 2016).
17. Danish Institute for Human Rights (DIHTR) and International Corporate Accountability Roundtable (ICAR), "Protecting Human Rights through Government Procurement", *report of Expert Workshop organized by the UN Working Group on Business and Human Rights* (7 May 2014), (Geneva: DIHR, ICAR 2014).
18. Danish Institute for Human Rights (DIHTR), "The State Duty To Protect Against Business-Related Human Rights Abuses: Unpacking Pillar 1 and 3 of the UN Guiding Principles on Human Rights and Business", *Matters of concern Human rights' research papers Series*
19. *No. 2014/1*, S. Lagoutte (Copenhagen 2014).
20. Danish National Action Plan – implementation of the UN Guiding Principles on Business and Human Rights (The Danish Government, 2014).
21. de Schutter, Olivier, *International Human Rights Law: Cases, Materials, Commentary* (Cambridge University Press 2010).
22. de Schutter, Olivier et al., *Human Rights Due Diligence: The Role of States* (2012).
23. Direktoratet for forvaltning og IKT (difi)/Norway, *SRPP Contract Performance Clauses* (Revised: September 2012, copy with author).
24. Eidgenössisches Finanzdepartement EFD, *Nachhaltige Beschaffung des Bundes: Stand der Umsetzung, Bericht zu Massnahme 3.4 des Masterplans Cleantech*, (EFD, 2014).

25. Electronics Watch, *Public Procurement and Human Rights Due Diligence to Achieve Respect for Labour Rights Standards in Electronics Factories: A Case Study of the Swedish County Councils and the Dell Computer Corporation*, (Electronics Watch, 2016).
26. Electronics Watch, *Public Procurement and Human Rights Due Diligence to Achieve Respect for Labour Rights Standards in Electronics Factories: A Case Study of the Swedish County Councils and the Dell Computer Corporation*, (Electronics Watch, 2016)
27. Ethical Trading Initiative, *Base Code Guidance: Modern Slavery* (Amended 2014).
28. Ethical Trading Initiative, *Human Rights Due Diligence Framework* (May 2016).
29. European Institute for Crime Prevention and Control, *Guidelines to prevent abusive recruitment, exploitative employment and trafficking of migrant workers in the Baltic Sea Region* (2014).
30. Finnwatch, *Perspectives on the Quality of Social Responsibility Monitoring Schemes* (February 2016).
31. FRA, *Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union: States' obligations and victims' rights*, (Vienna, FRA, 2015).
32. France briefing: Taking aim at corporate human rights abuse, *Ethical Corporation* (August, 2017)
33. Gallagher Anne, Skrivankova, Klara, "Human Rights and Trafficking in Persons – 15th Informal ASEM Seminar on Human Rights" (2015).
34. Fung, Archon, Graham, Mary and Weil, David, *Full Disclosure: The Perils and Promise of Transparency* (Cambridge University Press: 2008).
35. Gangmasters & Labour Abuse Authority, *Construction Protocol* (October 2017).
36. G20, *Priorities of the 2017 G20 Summit* (December, 2016)
37. Global Research and India Committee of the Netherlands, *Rock Bottom – Modern Slavery and Child Labour in South Indian Granite Quarries*, (Utrecht: Global Research and India Committee of the Netherlands, 2015).
38. Government Office of Sweden, Ministry of Finance, *National Public Procurement Strategy* (
39. Harvard Business Review, *80% of Companies Don't Know if Their Products Contain Conflict Minerals* (January 2017).
40. Health Care Without Harm, *Sustainable Public Procurement in European Healthcare*, (2014).
41. HEUNI (European Institute for Crime Prevention and Control), *Guidelines to prevent abusive recruitment, exploitative employment and trafficking of migrant workers in the Baltic Sea region*, L. Sorrentino, A. Jokinen (Helsinki 2014), pp. 21-22.
42. HM Revenue and Customs, *Use of Labour Providers: Advice on due diligence*, United Kingdom, (30 January 2014, updated 1 February 2016).
43. Vijeće za ljudska prava, „Izveštaj specijalnog izvjestioca o trgovini ljudima, posebno ženama i djecom - Ekspertske konsultacije o trgovini ljudima i globalnim lancima snabdijevanja“, A/HRC/23/48/Add. 4 (4. mart 2013. godine).
44. Vijeće za ljudska prava, „Trgovina ljudima, posebno ženama i djecom: naponi za borbu protiv trgovine ljudima u lancima snabdijevanja preduzeća“, A/HRC/RES/23/5 (19. juni 2013. godine).
45. Hunter, Philip, Kepes, Quinn, *Human Trafficking & Global Supply Chains: A Background Paper*, Annex 3 (Ankara: 2012).
46. ICCR, *Best Practice Guidance on Ethical Recruitment of Migrant Workers* (April, 2017).
47. IHRB, *Dhaka Principles for Migration with Dignity* (2016).
48. IHRB, *Recruitment Fees*, IHRB Briefing (May, 2016).
49. IHRB, *Responsible Recruitment, Remediating Worker-Paid Recruitment Fees* (November 2017).
50. ILO, *Decent Work in Global Supply Chains*, (Geneva: ILO, 2016).
51. ILO, *Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work and its Follow-up* (Adopted by the International Labour Conference at its Eighty-sixth Session, Geneva, 18 June 1998 (Annex revised 15 June 2010)).
52. ILO, *Fair Recruitment Initiative, Fostering Fair Recruitment Practices, Preventing Human Trafficking and Reducing Costs of Labour Migration* (2017).
53. ILO, *Fighting Forced Labour: The Example of Brazil*, 2009.
54. ILO, *General Survey concerning the Labour Clauses (Public Contracts) Convention, 1949 (No. 94) and Recommendation (No. 84), Report 111 (Part1B)*, (Geneva: International Labour Conference, 97th. Session, 2008).
55. MOR-ovi pokazatelji prinudnog rada, *Specijalni program akcije za borbu protiv prinudnog rada*
56. ILO, *Labour Clauses (Public Contracts) Convention, 1949 (No. 94)*, (Geneva: 32nd ILC session, 29 June 1949).

57. ILO, *Profits and Poverty: the Economics of Forced Labour*, (Geneva: ILO, 2014).
58. ILO, *Report (IV) I: Strengthening action the end forced labour*, (Geneva: ILO, International Labour Conference 103rd. Session 2014).
59. ILO, Special Action Programme to Combat Forced Labour, *Forced Labour and Human Trafficking: Handbook for Labour Inspectors*, B. Andrees (Geneva: International Labour Office, 2008).
60. ILO, Special Action Programme to Combat Forced Labour, *Fighting Forced Labour: The Example of Brazil*, Patrícia Trindade Maranhão Costa, (ILO, 2009).
61. International Labour Office, *International Labour Standards in Procurement: Integrating the Social Dimension into Procurement Policies and Practices*, (2008).
62. International Learning Lab on Public Procurement and Human Rights, *Public Procurement and Human Rights: A Survey of Twenty Jurisdictions*, (2016).
63. IOM, *Counter Trafficking and Assistance to Vulnerable Migrants: Annual Report of Activities*, (Geneva, 2011).
64. Issara Institute, Issues Brief: Slavery Free Recruitment Systems, A Landscape Analysis of Fee-Free Recruitment Initiatives (September, 2016).
65. ITUC, Scandal, Inside the Global Supply Chains of 50 top Companies, Frontlines Report (2016)
66. Jägers, Nicola; Rijken, Conny, "Prevention of Human Trafficking for Labor Exploitation: The Role of Corporations", *Northwestern Journal of International Human Rights* (Volume 12, Issue 1, Article 3, 2014).
67. Lake, Quintin, Macalister, Jamie, Berman, Cindy, Gitsham, Matthew and Nadine Page, *Corporate approaches to addressing modern slavery in supply chains: A snap-shot of current practice* (Ethical Trading Initiative, 2015).
68. LeBaron, Genevieve, Lister, Jane, "Ethical Audits and the Supply Chain of Global Corporations", *SPERI Global Political Economy Brief* No. 1, (SPERI, 2016).
69. Lukas, Karin, Labour Rights and Global Production (Graz/Wien: Neuer Wissenschaftlicher Verlag 2013).
70. Martin-Ortega, Olga, Outhwaite, Opi, Rook, William, "Buying Power and Human Rights in the Supply Chain: Legal Options for Socially Responsible public Procurement of Electronic Goods", *The International Journal of Human Rights* 19 (3), April 2015.
71. Martin-Ortega, Olga, Outhwaite, Opi, Rook, William, "Promoting responsible electronics supply chains through public procurement", *BHRE Research Series* (Policy Paper no. 1, January 2015), (Business, Human Rights and the Environment Research Group, 2015).
72. McCrudden, Christopher, "Using public procurement to achieve social outcomes", *Natural Resources Forum* 28, (Malden, MA: United Nations, Published by Blackwell Publishing, 2004).
73. McCrudden, Christopher, 'Buying social justice – Equality, Government Procurement, & Legal Change' (2007, Oxford: OUP).
74. Methven O'Brien, Claire, "Essential services, public procurement and human rights in Europe", *University of Groningen Faculty of Law Research Paper Series* 22/2015, January 2015.
75. National Action Plans on Business and Human Rights, Danish Institute for Business and Human Rights (www.globalnaps.org).
76. National Agency for Public Procurement, Mapping Initiatives for Ethical Public Procurement in Europe. Commissioned on behalf of the European Working Group on Ethical Public Procurement and The National Agency for Public Procurement (2017).
77. Northern Ireland Human Rights Commission, *Public Procurement and Human Rights in Northern Ireland*, (Belfast, 2013).
78. NYU Stern Center for Business and Human Rights, Recruitment of the Migrant Labor Force in the Gulf Construction Industry (April 2017).
79. OECD, *Corruption in Public Procurement*, (OECD, 2016).
80. OECD, Due Diligence Guidance for Responsible Supply Chains of Minerals from Conflict-Affected and High-Risk Areas, Third Edition (2016).
81. OECD Due Diligence Guidance For Meaningful Stakeholder Engagement in the Extractive Sector (February 2017).
82. OECD-FAO Guidance For Responsible Agricultural Supply Chains (2016).
83. OECD Due Diligence Guidance for Responsible Supply Chains in the Garment and Footwear Sector (2017).
84. OECD, Guidelines for Multinational Enterprises (2011 Edition).
85. OECD, Size of Public Procurement, *Government at a Glance* 2015 (2015).
86. OECD, Supply Chains and the OECD Guidelines for Multinational Enterprises: BSR Discussion Paper on Responsible Supply Chain Management (2010).
87. OHCHR, *A Guide For Business: How to Develop a Human Rights Policy*, (The Global Impact, 2011).
88. OSCE, 2003 *Action Plan to Combat Trafficking in Human Beings*, PC. DEC/557.

89. OSCE Action Plan to Combat Trafficking in Human Beings: *One Decade Later (2013. Addendum)*.
90. OSCE, Decision No. 8/07, *Combating Trafficking in Human Beings for Labour Exploitation* (MC. DEC/8/07).
91. OSCE, Decision No. 6/17, *Strengthening Efforts to Prevent Trafficking in Human Beings* (MC. DEC/6/17).
92. OSCE, Ending Exploitation. Ensuring that Businesses do not Contribute to Trafficking in Human Beings: Duties of States and the Private Sector (Occasional Paper Series No. 7)
93. OSCE, Ministerial Council, Decision No. 4/16 Strengthening Good Governance and Promoting Connectivity (Hamburg, December 2916).
94. Parlamentarna skupština OSCE-a, *Rezolucija o odgovornosti za borbu protiv trgovine ljudima u vladinim ugovorima za nabavku robe i usluga*, (Helsinki: PS OSCE-a, 2015).
95. OSCE, *Situation Analysis on Corporate Social Responsibility in Albania: Current Practices and Challenges of Extractive Industries*, (Albania: OSCE/Embassy of Canada, 2013).
96. OSCE, Occasional paper "*Unprotected Work, Invisible Exploitation: Trafficking for the Purpose of Domestic Servitude*", February 2011.
97. OSCE Survey Report 2016 of Efforts to Implement OSCE Commitments and Recommended Actions to Combat Trafficking in Human Beings.
98. Prokopets, Alexandra, "Trafficking in Information: Evaluating the Efficacy of the California Transparency in Supply Chains Act of 2010", *37 Hastings International and Comparative Law Review* 351 (2014).
99. "Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises, John Ruggie – Protect, Respect and Remedy: A Framework for Business and Human Rights", A/HRC/8/5 (7 April 2008).
100. Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and Transnational corporations and Other Business Enterprises, John Ruggie, "Guiding Principles on Business and Human Rights – Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework", A/HRC/17/31 (2011).
101. SOMO, Fact Sheet "Social Responsible Public Procurement of Garments and Textiles – Focus on the role of European governments and organisations in the public and semi-public sectors", (2014).
102. SOMO, "A review of Dutch policy for socially responsible public procurement", SOMO Paper (March 2014).
103. SOMO/La Strada, *Engaging the Private Sector to End Human Trafficking: A Resource Guide for NGOs*, S. Hoff, K. McGauran (October 2015).
104. Stumberg, Robert, Ramasastry, Anita, Roggensack, Meg, *Turning a Blind Eye – Respecting Human Rights in Government Purchasing*, (ICAR, 2014).
105. Swedwatch, "Healthier Procurement – Improvements to working conditions for surgical instrument manufacture in Pakistan", *Report 73* (19 March 2015), (Viveka Risberg, 2015).
106. The LANDMARK Project, *Good Practice in Socially Responsible Public Procurement – Approaches to Verification from across Europe*, (The LANDMARK consortium, 2012).
107. The LANDMARK Project, *Verifying Social Responsibility in Supply Chains – A Practical and Legal Guide for Public Procurers*, (The LANDMARK consortium, 2012).
108. UK Home Office, *Transparency in Supply Chains etc. – A practical guide* (UK Home Office, 2015).
109. UNCITRAL, *Guide to Enactment of the UNCITRAL Model Law on Public Procurement*, (Vienna: UNCITRAL, 2014).
110. UNEP, *Sustainability of Supply Chains and Sustainable Public Procurement – A Pre Study*, (UNEP, 2014).
111. UNEP, *The Sustainable Public Procurement Programme of the 10-Year Framework of Programmes (10YFP SPP Programme): Principles of Sustainable Public Procurement*, (UNEP, 2015).
112. UN General Assembly Resolution 55/25, Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons Especially Women and Children, supplementing the UN Convention against Transnational Organized Crime (November, 2000).
113. Generalna skupština Ujedinjenih nacija, *Izveštaj specijalnog izvjestioca o trgovini ljudima, posebno ženama i djecom*, A/70/260 (3. avgust 2015. godine).
114. UN Human Rights Committee, General Comment No. 31, Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant, ICCPR/C/21/Rev. 1/Add. 13 (29 March 2004).
115. UNICEF, Children's Rights and Business Principles.
116. UNODC, Global Report on Trafficking in Persons (Vienna 2012).

117. UNODC, *The Concept of Exploitation in the Trafficking in Persons Protocol*, Issue Paper, (Vienna: UN, 2015).
118. USDOL, List of Goods Produced by Child Labor or Forced Labor (pristupljeno u decembru 2017).
119. U.S. End Trafficking in Government Contracting Act of 2012 (S. 2234) 112th Congress (2011-2012)
120. U.S. Executive Order 13627: Strengthening Protections Against Trafficking in Persons in Federal Contracts (September 25, 2012)
121. US Federal Acquisition Regulation (FAR), Subpart 22.17 – Combating Trafficking in Persons, 22.1703 Policy
122. Verité, Strengthening Protections against Trafficking in Persons in Federal and Corporate Supply Chains, (January 2015).
123. Verité, Strengthening Protections Against Trafficking in Persons in Federal and Corporate Supply Chains – Research on Risk in 43 Commodities Worldwide, (2016).
124. Victoria State Government, Inquiry into the Labour Hire Industry and Insecure Work (December 2017)
125. Vilnius Ministerial Declaration on Combating All Forms of Human Trafficking (MC. DOC/1/11/Corr. 1); MC. DEC/7/13 (2011).

Organizacija za evropsku sigurnost i saradnju radi na stabilnosti, prosperitetu i demokratiji u 57 zemalja kroz politički dijalog o zajedničkim vrijednostima i kroz praktičan rad koji dovodi do trajne promjene.

Ured specijalnog predstavnika i koordinatora
za borbu protiv trgovine ljudima
Wallnerstraße 6,
1010 Beč, Austrija
Tel.: +43 1 514 36 62 99
Faks: + 43 1 514 36 62 99
email: info-cthb@osce.org
www.osce.org/cthb

Organization for Security and
Co-operation in Europe